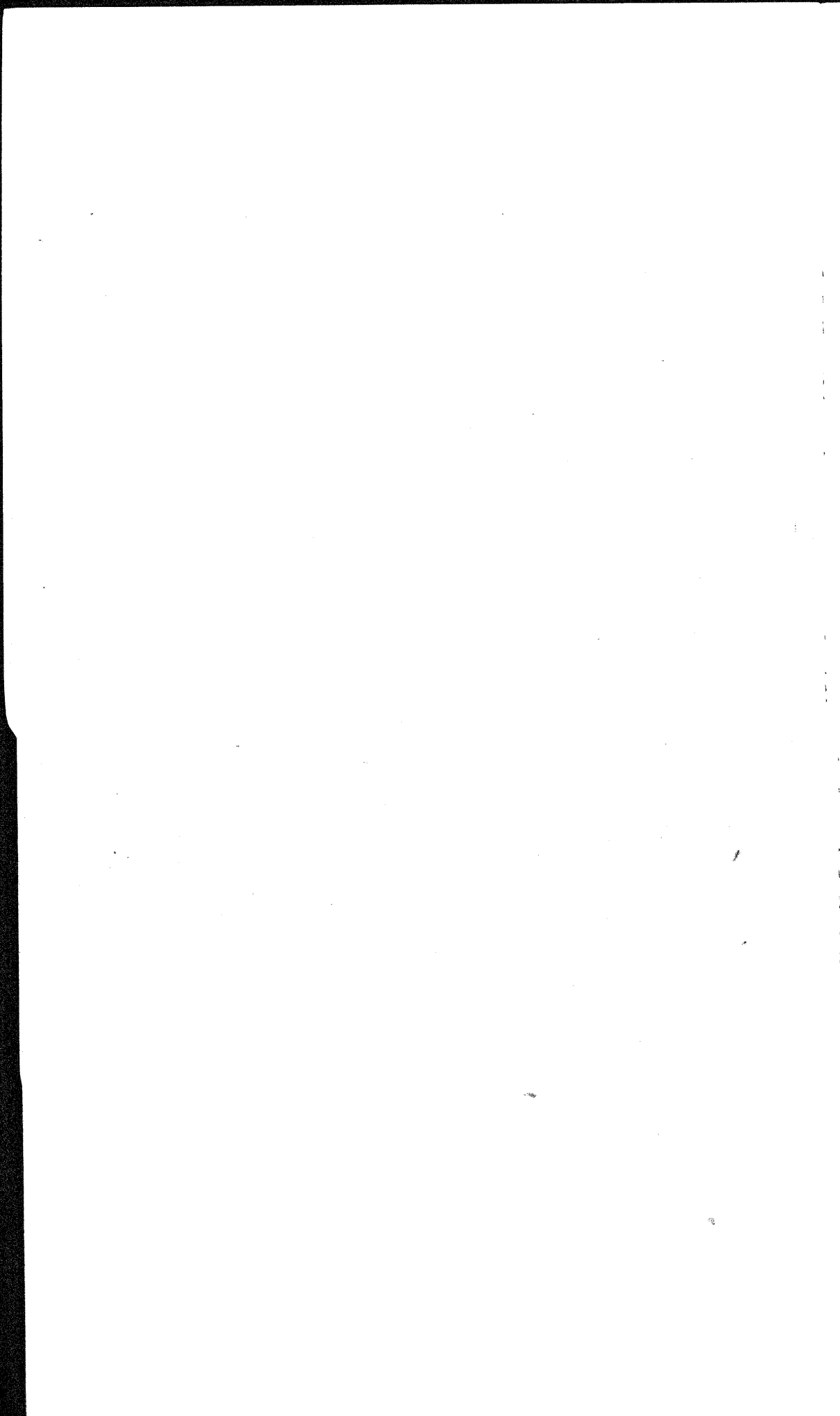

598

DE VRUCHT
DER LIPPEN

Ten Have / Baarn

DE VRUCHT DER LIPPEN

Van Freya
was haar zeventigste
verjaardag, met
de heel hartelijke
gelukwensen van
ous allen!

Agnes Kim Roos

Anna Tuba Helmut

harrie mina Riet

Piet Geely

Geely Wim

Jip
Jen

'Ik schep de vrucht der lippen:
vrede, vrede voor hem die verre
en voor hem die nabij is'

Jesaja 57:19

EUGEN ROSENSTOCK-HUESSY

DE VRUCHT DER LIPPEN

waarom vier evangeliën

met een inleiding van
Prof. dr. J. M. Hasselaar

TEN HAVE / BAARN

© 1978 The Pickwick Press, Pittsburgh, U.S.A.
Oorspronkelijke titel: The fruit of lips or why four gospels
© 1981 Nederlandse vertaling: Uitgeverij Ten Have bv, Baarn
Nederlandse vertaling: Elias Voet en Sam Hartman
Typografie en omslag: Hans Gordijn
Verspreiding voor België:
Uitgeverij Westland nv, Schoten

No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without permission from the publisher.
Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotoprint, mikrofilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 90 259 4184 2

*Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met
de Vereniging Rosenstock-Huussy-Huis te Haarlem*

INHOUD

Een inleidend woord bij de Nederlandse uitgave
door Prof. dr. J. M. Hasselaar 7

Ter inleiding:
Bestaat er een Christelijk Tijdperk? 11

1. De spraak van de Oudheid 17
 2. Het hart en de lippen 24
 3. De spraak van de vier Evangelien 33
 4. Inkt en bloed 42
 5. Ichthys 51
 6. Einde brengt begin voort 59
 7. De afgoden: kunst, godsdienst, wetenschap, fatsoen 62
 8. Het kruis van de grammatica 84
 9. De gestalte van de evangelisten 91
 10. De vier apostelen: Jacobus, Petrus, Paulus, Johannes 94
 11. De wet van de vrijheid 100
 12. Het oudste officiële commentaar op de Evangelien 103
 13. Jezus, het Woord zelf 110
 14. Openbaring 113
 15. Epiloog: geloof en tijd 119
- Beknopte bibliografie 125

E

D

g

z

d

d

s

a

c

b

k

t

c

c

h

h

a

c

h

s

i

g

g

h

t

t

c

c

a

c

c

h

c

h

t

t

c

t

t

c

t

t

c

EEN INLEIDEND WOORD

De beste introductie op zijn beschouwingen over de evangeliën geeft Rosenstock in dit boek zelf: 'Een woord kan waar zijn naar zijn inhoud; het kan ook waar zijn, omdat het waargemaakt wordt door de daden van wie het spreekt; het kan tenslotte zó waar zijn, dat het de volgende spreker dwingt te antwoorden en verder te spreken' (pag. 84). En hij voegt daaraan toe vooral in het derde aspect geïnteresseerd te zijn: in de waarheid als macht antwoorden op te roepen en de taal te veranderen. Onder de macht van deze bezieling hebben de vier evangelisten met elkaar, na elkaar gesproken en spreken zij nog voort tot iedere generatie, die oren heeft om te horen. Zo'n generatie wordt zelf een woord op de lippen gelegd, dat de tijdgeest overwint en toekomstdrachtig is. De evangeliën zijn de vrucht van Jezus' lippen en de kerk bewijst haar waarheid (d.i. haar waarachtigheid) door op haar beurt in iedere tijd de vrucht van hun lippen te zijn. Zo treden evangelisten, apostelen, martelaren en allen, die gehoor geven, in dienst van het Woord, dat vlees geworden is en daarin zijn waarheid bewijst.

Men zou kunnen zeggen, dat dit boek over de evangeliën Rosenstocks inspiratieleer bevat. Als dan maar duidelijk wordt, dat met inspiratie individueel en collectief een zaak van leven of dood gemoeid is. De belijdenis, waardoor alle inzichten van de auteur gedragen worden, is deze: Jezus heeft het recht aan ons tijdperk zijn naam te geven. Door zijn leven en sterven heeft Hij tijd ontsloten en tijden afgesloten. Alleen en uitsluitend deze waarheid blokkeert de terugval in kringlopen, die dood en machteloosheid – zich uitend in onvruchtbare geweldpleging – aan het voorhoofd dragen. De volledigheid van de z.g. oudheid hebben wij als historische schatkamer achter ons en wij zijn erfgenamen. Kunnen de goden uit hun graven opstaan en kunnen de sterren-constellaties weer gaan regeren? Op deze vraag en op deze zorg gaan de evangelisten in; niet de economie, de logica, de technocratie. Het is Rosenstocks bittere klacht, dat zelfs de theologie zich van deze zorg – t.a.v. de terugkerende hegemonie van de machten, die Jezus aan het kruis geslagen hebben – ontslagen acht. Theologie verslaat geen demonie.

Rosenstocks bewijsvoering, dat het éne evangelie noodzakerlijkerwijs uit vier corresponderende evangeliën bestaat, is nauw verbonden met zijn inspiratieve visie op de macht van de taal, het waagstuk van de tijd, de kracht van de naam en de werking van het levensoffer. De lezer moet gaan begrijpen, waarom de evangelische waarheid niet met een leer vereenzelvigd mag worden, maar ook niet met een 'leven van Jezus', die slechts tijdgenoot van Herodes en Pontius Pilatus is. De lezer moet gaan begrijpen waarom Rosenstock de twee naturalistische dogma's met kracht verwerpt: dat het leven van een mens met de dood ten einde zou zijn en dat de taal slechts middel is om gedachten uit te drukken of eventueel te corrigeren. De taal behoort niet tot de natuurlijke uitrusting van de mens en de afbraak van tradities brengt niet vanzelf nieuwe traditie tot stand.

Deze introductie is niet de plaats om uitgebreide beschouwingen te houden. Liever wijs ik op een enkele passage, die de kracht van interpretatie heeft. Zo zegt Rosenstock op pag. 45: 'De gelegenheid, die de geschiedenis krijgt om ons te vormen, hangt in elke tijd af van het zegevieren van het vermogen tot vertalen over de krachten van de tijd.' Dit zegevieren veronderstelt offerbereidheid in het verborgene. Op pag. 54 lezen wij, waarom de volgorde van de vier evangeliën omgekeerd is aan de natuurlijke volgorde, die wil beginnen bij de mens Jezus en zijn tijdgenoten. Op pag. 59 staat duidelijk hoe de evangeliën elkaar successievelijk voortbrengen en daarom aan iedere willekeurigheid ontheven zijn. En zeer schoon wordt van de evangelisten als herauten van de echte hemel en de echte aarde gezegd: 'Deze sprekers konden elkaar bij de hand houden en de nieuwe kracht van één gemeenschappelijke geest doorgeven. Zij spraken in de naam van de enige, die dit geloof in een vrijwillig antwoord had doen ontstaan, toen nog niemand het had. Zijn dag was voorbij gegaan, maar in de nacht, die hij achterliet konden de mensen heldere sterren worden, wachtend op het volle licht van een andere dag'. (pag. 73):

Rosenstock is een meester in de kunst van faenomenologische beschrijving en historische doorlichting. Ook dit boek over de evangeliën bevat bladzijden, die daarvan op indrukwekkende wijze getuigen. De oorspronkelijkheid en de kringlopen van de 'sociologische' leef- en denkorden in stam en rijk, in Hellas en Israël komen terzijde aan de orde als zij gerelateerd worden aan de betekenis van de evangelisten als wisselomzetteren en getuigen van 'die Revolution

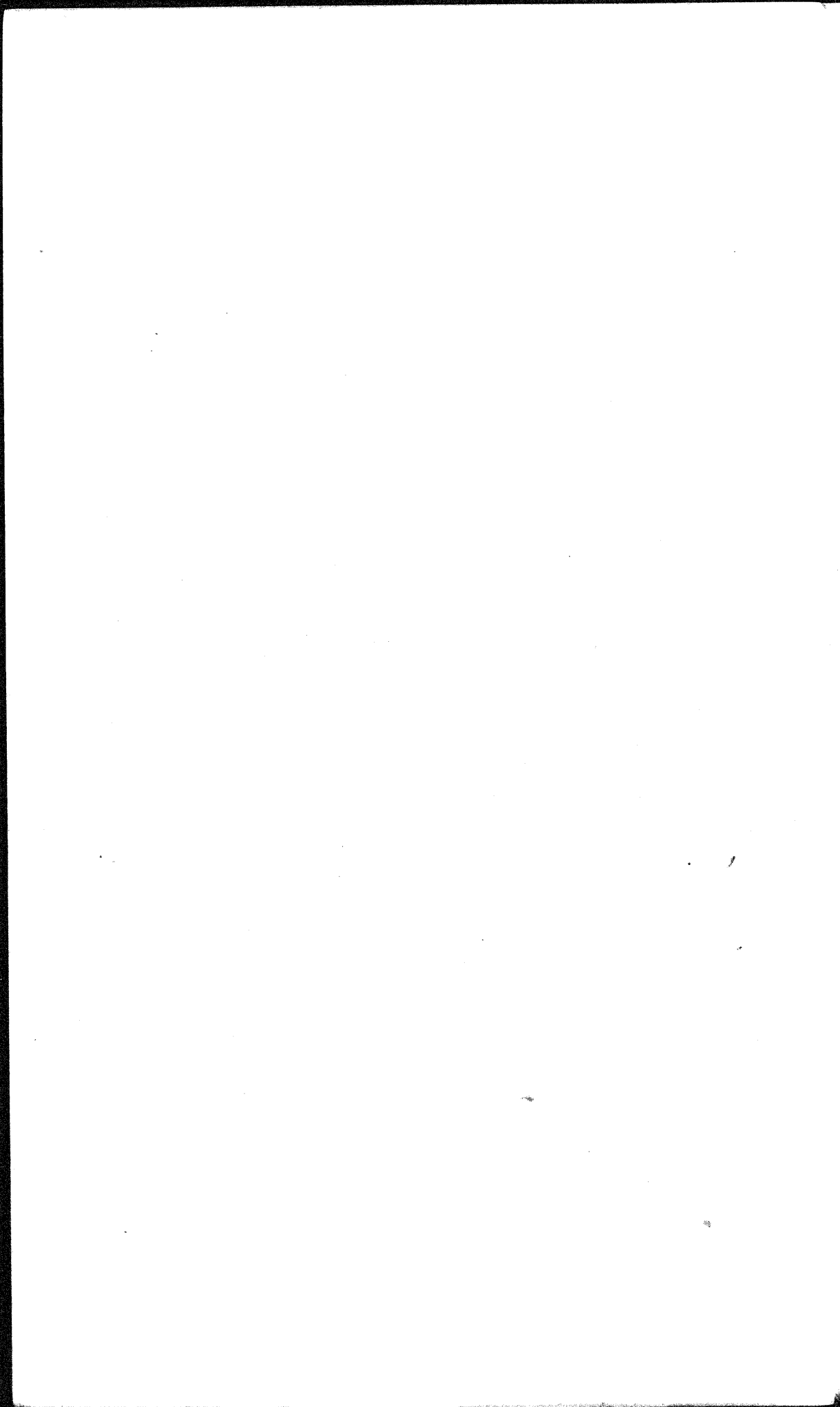
Gottes'. Als theoloog ben ik daardoor steeds weer geboeid, voel mij tot de orde (van vruchtbare historische articulatie) geroepen en gewaarschuwd voor allerlei wetenschappelijke kwalen en voor de infectie van rationalistische vooroordelen.

Rosenstock leert ons: aan de ware historische spelling van de naam Jezus Christus hangt het ware zicht op het verleden, de ware intrede in het heden, de ware strijd voor de toekomst. Maar de oprechtheid gebiedt mij ook de zaak naar voren te brengen, die mij bezwaart. Dat is de plaatsbepaling, die Rosenstock aan Israël geeft ten overstaan van het nieuwtestamentisch getuigenis. In zijn beschouwing over de evangelist Mattheüs wordt dit zeer duidelijk, als hij deze eerste evangelist duidt als messiaanse getuige, die zich niet alleen over de grens van het joodse volk heenschrijft, maar zich – en daarmee de ganse kerk na hem – daaruit wegschrijft. Ware het niet beter te zeggen, dat Mattheüs zich in de blijvende verkiezing van het joodse volk inschrijft? Formeel gesproken: de faenomenologische wijsheid (waarlijk: levenswijsheid) van Rosenstock komt hier aan zijn kritische grens, waarop dan toch een theologisch gesprek noodzakelijk wordt. Het Jesaja-citaat, waarnaar Rosenstock zijn studie genoemd heeft, spreekt immers over de vrucht der lippen, die de vrede voor Israël waarborgt.

Niettemin beschouw ik de uitgave van deze originele evangelieverklaring in Nederlandse vertaling als een goede – tegenover starre confessionalisten en kritische libertijnen – nodige zaak. Wie zich in het kamp der theologen en daarbuiten ergeren wil, die ergere zich. De kans is groot, dat zulk een geërgerde zich niet wil laten storen door de vragen, die Rosenstock met recht en reden stelt. De belangrijkste van die vragen is wellicht deze: hoe denkt ge de eigenzinnige terugval te verhinderen in die afgrond, die Jezus toch reeds voor ons toegesloten heeft?

J. M. Hasselaar

Utrecht, december 1980

TER INLEIDING:
BESTAAT ER EEN CHRISTELIJK TIJDPERK?

'La Presentación da esto Libro' noemen de Spanjaarden het presenteren van hun boek aan de lezer. Ik wil proberen in deze inleiding de bedoeling van dit boek zo nauwkeurig mogelijk aan te geven. Je kunt beter met godslasteraars te maken hebben dan met lauwen. De godslasteraar veroorzaakt ten minste wat beroering wanneer hij uitlegt wat voor hem de zwakste schakel is in de ketting tussen God en mensen.

Adolf Hitler zette, gedurende de 'duizend jaren' van zijn wereldrijk, zijn eigen tijdperk in met de woorden: 'Het zonnestelsel van het Christendom is voorbij'. In deze brallende uitspraak werd het bestaan van een Christelijk Tijdperk aan de vergetelheid prijs gegeven: 'Er is geen Christelijk Tijdperk meer'. Daarmee werden in de Duitse terminologie de termen 'Voor Christus' en 'Anno Domini' (Jaar onzes Heren) geschrapt.

Maar lauwe mensen zijn al heel lang in deze richting bezig geweest. Een blik in de werken van Toynbee, Spengler, Nehru, in Berr's 'Histoire Universelle'¹, in de 'Cambridge History', in de Amerikaanse geschiedenisboekjes, en in het bijzonder in de leerplannen van onze geschiedenisfaculteiten, is voldoende: zij wijzen alle in dezelfde richting als waarin Friedrich Nietzsche en zijn vriend de theoloog Franz Overbeck met betrekking tot het Christelijk Tijdperk gewezen hadden. Het tellen van de jaren na Christus' geboorte is, menen de meesten, van dezelfde orde als de telling van het Joodse Tijdperk na de schepping, van de Hedsjra van Mohammed, of van de jaren 'ab urbe condita', na de stichting van Rome (753 v.Chr.). Het is een willekeurig tijdperk, één van vele. Dat wil zeggen dat het Christelijk Tijdperk niet langer erkend wordt als het tijdperk dat alle er aan voorafgaande tijdperken in de schaduw stelt. En het begin van onze jaartelling wordt niet behandeld als het scharnierpunt en de toegangspoort tot een nieuw, het definitieve, en, niet in de laatste plaats, *ons eigen* Tijdperk. Er zijn maar weinig mensen die er aan twifelen dat het ons vrij staat, zoals Hitler, een nieuw Tijdperk te beginnen, op elk ogenblik dat we dat willen. Van Nietzsche tot Hitler heeft een daadwerkelijke afbraak van het tijd-

perk plaatsgevonden. Maar terugblikkend kunnen we duidelijk nog twee factoren zien die deze laatste aanval zijn kans hebben gegeven. Gedurende 150 jaar hebben mensen zich geconcentreerd op het Leven en de Tijd van Jezus. Ontelbare boeken hebben geprobeerd hem, de Heer van alle Tijden, de Tweede Adam, de Zoon des Mensen, de Rechter over deze wereld, te veranderen in een tijdgenoot van Kajafas, Judas, Tiberius en Pilatus. Ze hebben zijn woordgebruik nagespeurd op alledaagse uitdrukkingen verband houdend met zijn eigen plaats en tijd. Welnu, als kind van zijn tijd verloor hij elk gezag over de tijden. Als kinderen van onze eigen tijd, verdwijnen we met die tijd. Van de meeste mensen blijft, na het bericht over hun dood, geen spoor over. Van Lincoln kon Stanton zeggen: 'Nu behoort hij tot de eeuwen'. We hebben dit lange tijd niet meer horen zeggen.

Dit ijverig speuren naar het voorbijgaande milieu van Palestina in Jezus' dagen, is één stap in de verkeerde richting voor het verstaan van zijn recht om aan ons tijdperk zijn naam te geven. Maar al eerder in de laatste eeuwen, die helemaal opgingen in verovering van de wereld en kennis van de wereld, werd er een misstap begaan. Het is wel vreemd dat zowel Rooms-Katholieke, Gereformeerde als Lutherse denkers dit deden. De misstap bestond uit het voortdurend verkeerd vertalen van Bijbelse termen voor era, voor het beëindigen en afsluiten van era's, en voor de relatie van Christus tot tijdperken in de geschiedenis. De kern van deze verwarring kent iedere lezer die wel eens 'World without end' heeft horen bidden.² Toen de Engelse 'King James'-bijbelvertaling in 1611 deze uitdrukking gebruikte, was de terminologie al verkeerd. Maar heden ten dage is deze uitdrukking fataal en schadelijk voor ons geloof. Waarom? In Shakespeares dagen had het woord 'Wereld' nog iets van de klank in zich van de wervelende getijden van de tijd. Maar tegenwoordig betekent 'Wereld' de wereld die zich in de ruimte uitstrekt. En daarom zegt de aangehaalde uitdrukking van het gebed dat deze ruimtelijke wereld eindeloos is. Maar de Griekse tekst bedoelt precies het omgekeerde. Die zegt: 'en tot in de aeon der aeonen', daarmee aangevend dat de wereld telkens opnieuw aan een eind komt. Alleen God blijft. Zoals wij simplificerend praten over bijv. de 'Provo-tijd', zo wist de bijbel dat de mens moet leven in voortdurende afwachting van een eind aan zijn kleine wereld. Elke 'aeon' was één zo'n aeon van oriëntatie, van afweging, van organisatie van de mens. En nu werd in deze fantastische kaleidoscoop van menselijke tijdperken en wereldlijke catastrofale eindpun-

ten, de adem van een nieuwe Geest geblazen en die plaatste de Meester op de troon, de Meester die tijdperken zowel zou inwijden als tot de zijne maken, en uit wiens mond het begin en het eind van alle tijdperken zou worden vertolkt en verstaan. Natuurlijk zijn onze snel groeiende Pinkster-sekten vervuld van diep ontzag voor juist deze betekenis van het Christendom. Maar 150 jaar geleden hamerden de Universalisten al op dezelfde zwakke plek van de Thomistische, Lutherse en Calvinistische leer: Niets is, volgens de Bijbel, eeuwig, behalve God. Aeonen kunnen zielen straffen gedurende hun tijden. Maar de straf van de hel is van slechts één aeon (aionios), en dat kan niet 'eeuwig' betekenen. Deze verkeerde vertaling van 'aionios' met eeuwig, altijd-door-durend, vult nog steeds onze theologische woordenboeken. Het is heel duidelijk fout. Het heeft de theologie vergiftigd. Maar het heeft de mensen ertoe gebracht te denken dat we òf voor het ogenblik, òf voor de eeuwigheid leven. Maar als dat zo is, dan is er geen christelijke plaats voor een tijdperk, een eeuw, een periode. Want dan zijn één seconde, en de complete afwezigheid van de stroom des tijds, de twee uitersten waartussen mijn arme ik zweeft. Dit is grove onzin. Ik leef niet van of voor het laatste nieuws. En ik geef niets om zelfs maar het idee van een tijdeloze eeuwigheid.

Arme sterveling: ik word geprikkeld door een voortdurend besef van tijd. Maar ik kan tijdsspannen overbruggen van een dag tot een jaar, tot een generatie, tot een eeuw, met mijn wil en mijn verstand. En wordt nu van mij gevraagd te geloven dat noch mijn Schepper, noch de man die hem ons openbaarde, zich inlaten met de geledingen van de tijd die alleen ik kan verstaan? Ik wéét dat zij dat doen. Want ik ben met mijn leven door historiemakende gebeurtenissen heengegaan, die het leven van alle mensen op deze aardbol hebben veranderd. En dankzij het licht van de Heer der Aeonen, heb ik mijn weg gevonden door deze eindpunten van mijn wereld en de beginpunten van de volgende aeon heen. Als iemand tegen mij zegt: 'Ach ja, het Christelijk Tijdperk was indertijd een nuttige mythe, maar die hebben we nu niet meer nodig', dan betekent dat voor mij zoveel als: 'het vlot waarmee je door de afgrond gekomen bent is waardeloos'. Ik heb ervaren dat er een weg is waarlangs je in volmaakte vrijheid door het eindpunt en het beginpunt van een tijdperk heen kunt leven, noch als slaaf van het kapitalisme, noch als slaaf van het communisme, noch als alleen maar een Duitser, noch als alleen maar een Amerikaan, noch als een soldaat, noch als een geleerde. En zou ik nu het vlot, mijn vlot, moeten gaan slopen

eenvoudig omdat mensen die nooit door een afgrond heengingen zeggen: 'er is geen afgrond; de Heer van de continuïteit door alle afgronden tussen tijdperken kan daarom wel afgedankt worden'? Nergens worden we slechter voorbereid op onze dans door de tijdperken, zoals God ze geeft en neemt, dan in onze theologische literatuur of opleiding.

In deze situatie heb ik opnieuw moeten leren waaruit het christelijk tijdperk bestaat. Ik heb geprobeerd het te onderscheiden van de tijden waarin Spengler, Toynbee, Nietzsche, Darwin, Sartre, verkiezen te leven. Ik heb moeten verstaan dat, al van het allereerste begin van onze jaartelling, het christelijk tijdperk het heeft moeten opnemen tegen alle eraan voorafgaande heidense tijdperken die nog in ons midden aanwezig zijn. De positieve waarde van de verduistering van het christelijk tijdperk in de vorige eeuw is voor mij heel duidelijk geworden. De daaruit voortvloeiende volledige weglating van de universele tijdrekening van Christus, en de concentratie op de 'tijd van Jezus' is een grote steun voor U en mij, en voor ons allen die wakker worden na de zondvloed. We zien nu hoeveel heidendom, en hoeveel gesteiger tegen het Christelijk Tijdperk van mensen die leven in heidense tijdperken of aeonen, er nog onder ons zijn. 'Voor Christus' en 'na Christus' kunnen inderdaad niet verstaan worden door professionele academici. Een student aan ons toonaangevend theologisch 'kerkhof' schreef mij in wanhoop: 'Hier is het voorhangsel van de tempel nog niet doormidden gescheurd'. De lezer zal naar ik hoop in dit boekje in eenvoudige taal vinden waaruit het Christelijk Tijdperk bestaat. Ik heb dat gedaan door de vier evangeliën als een symfonie te laten klinken. De evangeliën zijn meer dan wat ook gemangeld door de bijbelkritiek. De schelm Robert Graves, een corrupt genie, is de laatste spotter met het evangelie en de evangelie-schrijvers. Ik heb geprobeerd mezelf en mijn lezers uit de bodemloze put van de bijbelkritiek te krijgen en uit de daaruit voortvloeiende verdeling van de vier evangeliën in drie tegenover één, de synoptische en Johannes. Ik aanvaardde de eerste stelling van het Nieuwe Testament, dat een Nieuw Tijdperk is aangebroken, en ik dacht dat het voor de hand zou liggen dat de evangeliën zelf de eerste schreden zouden zijn bij de totstandkoming van deze nieuwe aeon. In plaats van enkel harmonie te veronderstellen, vroeg ik me af: zijn het misschien delen van een symfonie? Dat zijn het natuurlijk. En wie de trap beklimt van deze wonderbaarlijke vier gebeurtenissen, die de Evangeliën naar Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes genoemd worden, verstaat weer

het wonderbaarlijke 'Anno Domini', jaar onzes Heren, waarmee we de treden tellen van de vleeswording van het Christelijk Tijdperk. In technisch opzicht stelt dit boek voorop dat u, als u dat wilt, de vier evangeliën zelf kunt lezen. Het enige waarop ik de nadruk leg is dit: ik benader u als volwassen en in staat naar een betoog over de vier evangeliën als eenheid te luisteren. Ik acht elke andere benadering een belediging van uw leesvaardigheid en volwassenheid. Ik moest wèl een aantal fouten die de wetenschap maakte noemen, omdat iedere lezer wel eens in zo'n val getrapt zal zijn. Maar ik heb geprobeerd de tekst leesbaar te houden als één onafgebroken betoog. Daarom heb ik die niet volgestopt met talloze bewijzen van geleerdheid. Een ieder die behoefte heeft aan zulke geloofsbrieven kan ze eventueel vinden in mijn boeken: 'The Christian Future' (New York, 1946), 'The Driving Power of Western Civilization' (Boston, 1950), en in tal van andere geschriften. Geleerdheid wordt vanzelfsprekend geacht. Maar wat zijn geloofsbrieven als het gaat om de vraag: Bestaat er een Christelijk Tijdperk?

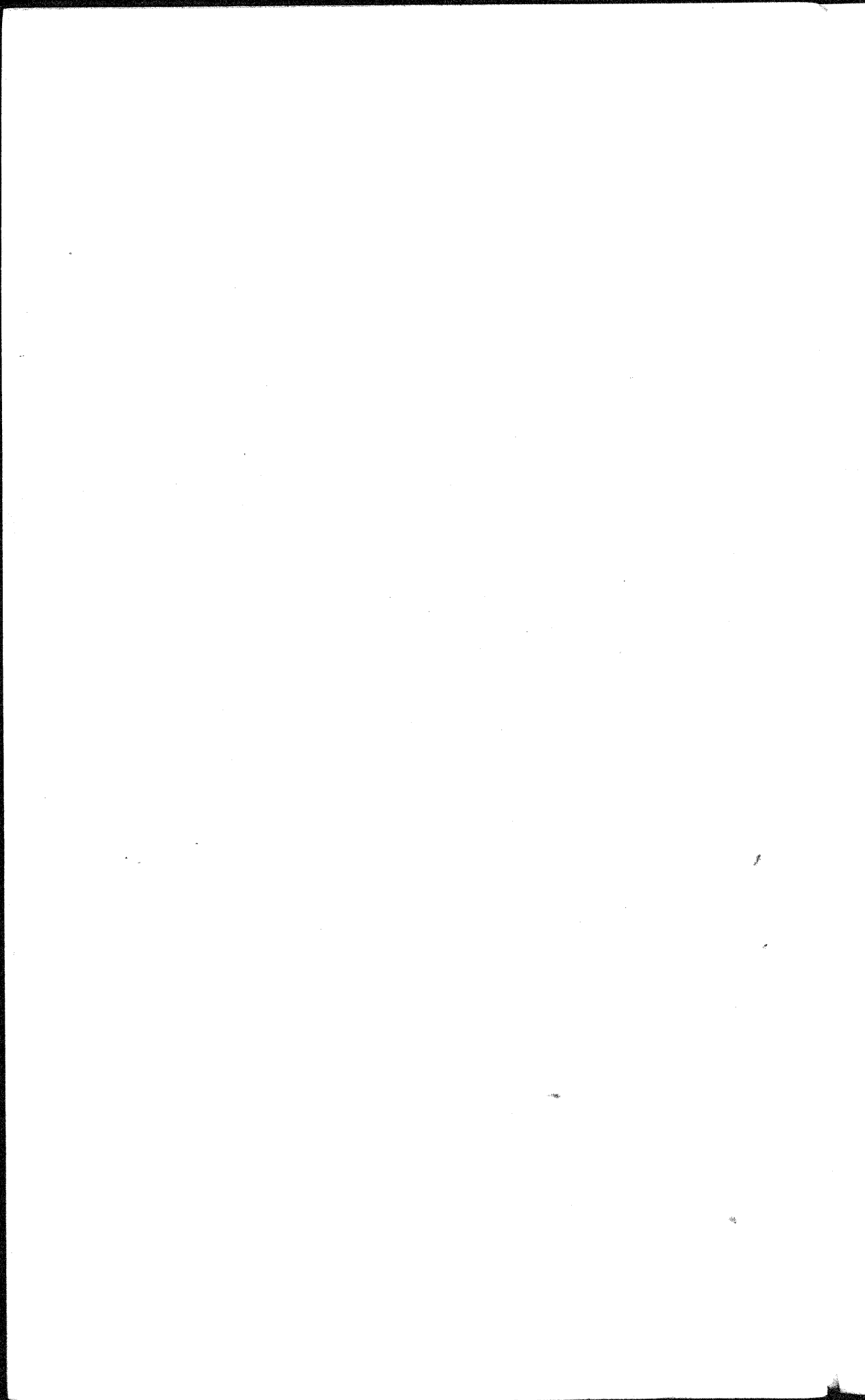
Advent, 1954

Eugen Rosenstock-Huussy

Four Wells, Norwich, Vermont, U.S.A.

Noten

1. Henri Berr, *Histoire Universelle, l'Evolution de l'Humanité* (Parijs, 1921)
2. Heeft betrekking op Eph. 3:21. De vertaling in het Nederlands luidt: 'Van eeuwigheid tot eeuwigheid' (vert.)

1. DE SPRAAK VAN DE OUDHEID

Wanneer we ons eigen tijdperk binnentreden, verlaten we de eerste cyclus van de menselijke spraak.

De eerste cyclus begon in de primitieve stam, bij een kleine groep razende, bange, gillende, rondspringende mensen, die zich vermanden, begonnen te spreken en dansen, en de stap deden van angst, geschreeuw en gesprong naar een geïnspireerde wijze van leven.

Zij plaatsten zich onder werkwoorden, voornaamwoorden, zelfstandige naamwoorden en getallen. De spraak maakte hen menselijk, door hen te tooien en te bekleden met kracht, als mensenkinderen, als luisteraars naar de geesten van hun doden.

De tweede fase hief het hart van de mens op naar het heelal.

De tatoeeringen op het lichaam werden vervangen door tatoeeringen op de tempels, toen het hele heelal sprak tot het Grote Huis van Egypte, tot Farao, en tot de Keizer van China, de Zoon van de Hemelwereld.

Zeg me wie tot je spreekt en ik zal weten wie je bent. Pharao was er op uit de 'Ka' van de hemelwereld te zijn, het kind van de zon en de maan en van alle sterren, van Horus van de horizon, van de zuidelijke wereld van de middag, van de noordelijke wereld van middernacht, als luisteraar naar het heelal. De zoon des Hemels werd het hart, de hiëroglief werd de tatoeering van een levend heelal.

Toen in de stammen en de rijken het ritueel tot stand was gekomen, begon als volgende fase de poëzie, de derde bloem van de oudheid, te bloeien. En die leidde ons tot de grazige weiden waar Nausicaä op het strand Odysseus ontmoet, en Achilles zijn moeder Thesis, de godin van de zee. Nadat de paniek werd weggenomen door het ritueel, kon de poëzie opbloeien en kon die de 'natuur' laten verschijnen. Natuur wil zeggen 'wereld min panische angst'. De dichtkunst luistert zonder angst naar de natuur omdat ze het kind van de vrede is, dat luistert naar vrede en wet.

Maar poëzie kan de wetten of vredessluitingen van de wereld niet beter maken dan ze zijn. De dichtkunst geeft een andere gedaante aan die natuur, die door het ritueel bevrijd werd van de panische

angst. Maar de wereld is nog altijd de wereld, waar wereldoorlogen, wereldraadsels, wereldrevoluties en wereldchaos dreigend aanwezig zijn.

De Homerische stroom van dichtkunst liep in één richting, naar de wereld toe. Homerus maakte gebruik van wat met het ritueel was bereikt. Maar de stroom van Israëls psalmen (vierde fase) liep in tegengestelde richting. Israël voelde aan wat het nadeel was van de menigvuldigheid en onvolledigheid van de riten.

Israël richtte zijn inspanning niet op de 'wereld min panische angst', maar op het feit dat de wereld nog steeds vol was van panische angst. Israël zag dat het ene ritueel het andere weersprak, en dat nòch tempels, nòch tatoeeringen, nòch gedichten, ooit buiten hun plaatselijke en tijdelijke grenzen zouden komen. Hoe meer rituelen er werden ingesteld, hoe meer tempels er werden gebouwd, hoe meer gedichten er werden gemaakt, hoe groter de spraakverwarring werd en hoe hoger de toren van Babel. Israël trok zich terug uit deze wereld van Tohu en Bohu, van plaatselijk begrensde mythen.

Israël bouwde een tempel, dat wel, maar zij zeiden erbij dat God er niet in woonde, Israël ontkrachte de tempel. Israël besneed zijn jonge mannen, dat wel, maar zij deden het bij het kind in de wieg, niet bij de inwijding van de jongeling in de wereld van de volwassenen. Bij de vruchtbaarheidsriten van de stam was het de bedoeling dat de jongen door de besnijdenis een vurig bisexueel wezen zou worden. Israël ontkrachte dit ritueel. Israël schreef gedichten, maar het ontkende dat het ze 'maakte'; geen afgod of door mensen gemaakt beeld mocht aanbeden worden. Israël stelde nadrukkelijk dat het de levende stem van God vernam, en dat het antwoordde. Israël ontkrachte de kunst. Met deze drie daden ontnam het aan de drie grote wijzen van spreken van de heidenen – de spraak van de stam, van de tempel en van de kunst – de verlokking en betovering van het absolute. Het werkelijke spreken, stelde Israël, moest nog komen. Dat spreken kon alleen hij horen, die de toekomst kon vernemen, die kon leven als hoorder van de zich wendende Eeuw, als profeet van de toekomst.

Toen dit alles gezegd was, toen de Sioux gesproken hadden en de Chinezen, de Grieken en de Joden, toen kwam er aan één wereld een einde. Dit was en is de volledige cyclus van de oudheid:

- 1 Hoorders van de geesten van de doden schiepen ritueel,
- 2 Hoorders van de hemelwereld en van het kosmische heelal bouwden tempels,

3 Hoorders van inmiddels ontstane wetten en steden, werden dichters en kunstenaars,

4 Hoorders van de toekomst werden profeten.

Deze vier fasen van spraak werden in Jezus verenigd en tot verleden tijd gemaakt. En omdat hij dit deed wordt hij de Christus genoemd. Christus is de vrucht der lippen van de oudheid. Jezus had geluisterd naar de geesten van oudsher. De strijd tussen de geslachten, bij Adam en Eva, en bij al hun nakomelingen, lieten Maria en haar zoon, die zowel het oude huwelijksritueel als het begrafenisritueel opzij zetten, achter zich. Jezus had geluisterd naar de kalender van de 'hemelwereld' en het bestuur van het heelal, want hij verscheen toen Pontius Pilatus in Palestina de wereldlijke eenheid van Rome's machtsgebied vertegenwoordigde. En op Goede Vrijdag stelde hij zichzelf in de plaats van de bloedige offeranden binnen de muren van de tempel. Jezus had geluisterd naar de wet en de vrede die reeds tot stand gebracht waren, want zijn spreken stelt de leliën en de mussen, de overspelige vrouw en de dief in een nieuw licht; de wereld buiten de poorten van de steden der mensen had voor hem geen verschrikkingen, maar alle gedichten liet hij achter zich. Hij schreef geen boek; toen hij in het zand schreef was hijzelf het werkelijke gedicht.¹

Jezus had geluisterd naar de toekomst, want de psalmen waren op zijn lippen, en het Messiaanse geloof van Israël vormde hem. Maar hij was geen profeet. Dat is het eerste wat ons van hem verteld wordt. Het is de kern. Hij verwachtte niet iemand anders, hij was zèlf de verwachte. De mensen kenden alleen degenen die vòòr hem geleefd hadden. Ze noemden hem daarom: Zoon van Jozef, timmerman, Koning, priester, rabbi, profeet, Messias.

Deze namen geven duidelijk eindpunten aan. Het zijn de eindpunten van de vier stromen van spraak die wij schetsten. De laatste koning, de laatste priester, de laatste profeet, de Messias – als dit alles volbracht was, zou dat eenvoudig het einde van de wereld betekenen. En Jezus was inderdaad het einde van onze eerste wereld. Hij nam de zonden van deze eerste wereld op zich. Deze zin stelt eenvoudig vast dat het ritueel van de stammen, de tempels van de hemelwereld, de natuur verheerlijkende dichtkunst, de Messiaanse psalmen, los van elkaar doodlopende sloppen waren, tenzij zij werden vernieuwd.

In deze zin betaalde Jezus met de doodstraf voor het feit dat hij de erfgenaam was van deze doodlopende wegen. Zij doodden hem omdat hij alle rijkdommen en schatten ervan in zijn handen, in zijn hart, in zijn geest, en in zijn ziel droeg. Hij was te rijk om niet te delen in het catastrofale lot van deze al te rijke antieke wereld. Maar het eindpunt van de vier spraakwijzen werd ook het beginpunt. Jezus stichtte de Kerk omdat hij de vrucht van alle zuivere lippen der oudheid was. Hij sprak de taal van de vier vóór hem geschapen stromingen. Hoe had hij anders kunnen spreken? Hij citeerde Deuteronomium toen hij de gulden regel² formuleerde.

Maar we zijn meer dan wat we zeggen. Jezus was niet gebonden door welke regel of welk ritueel ook, hoewel hij ze alle vervulde en tot leven wekte wanneer het lied van zijn leven aan hun thema's raakte. Door zijn gebed riep hij de mens tot leven die in elke handeling diezelfde handeling vèr te boven gaat. Toen zij dachten dat hij de timmerman was, was hij de rabbi. Toen ze hem rabbi noemden, was hij profeet. Toen ze hem profeet noemden, was hij de Messias. En toen ze hem Israëls Messias noemden, was hij al geopenbaard als de enige 'zoon des mensen' die enkel naar de vrije God, naar de levende God had geluisterd. Zijn werkelijke leven overtrof altijd zijn sociale rol. Deze overmaat tekent de 'mens' in het christelijk tijdperk. Mens is wat zich niet aanpast.³

Wij zijn kinderen van het luisteren. Omdat we naar onze ouders luisteren, dragen we hun naam. Omdat we naar de constellaties en conjuncturen van onze sociale hemel luisteren, zijn we kinderen van onze tijd. Omdat we luisteren naar de lokstem van de poëzie, zijn we kinderen van de natuur. En omdat we luisteren naar de roep van onze bestemming, zijn we zonen en dochteren van de revolutie. Jezus is de erfgenaam van de oudheid. Hij vulde en vervulde de vier 'luisterposten' van:

Kind van de voorvaderen bij de stammen,

Kind van de tijden in de rijken,

Kind van de natuur in Griekenland,

Kind van de revolutie in Israël.

Maar hij liet zien dat deze luisterposten alleen hier en nu, voor onze ogen, vervuld konden worden in het aangename jaar des Heren dat 'heden' genoemd wordt. Iemand moest vrij zijn van elk van de wetten van de vier luisterposten om ze opnieuw met leven te kunnen vullen.

Jezus was de zoon van het ritueel, de zoon van alle gesproken woorden. Maar door te laten zien dat hij vrij stond tegenover het

gezag van elk afzonderlijk ritueel, werd hij de stichter van een nieuwe taal waarin zij alle vier tot een nieuw begin konden worden omgesmolten.

Hier stuiten we op ons dilemma bij het spreken over hem. De 19e eeuw sneed de band tussen Jezus en zijn verleden door. Het was een eeuw waarin veel kunst werd voortgebracht. Die eeuw hield van het leven en haatte het lijden. Die vroeg liever niet: waarom moest hij sterven, maar concentreerde zich op het *leven* van Jezus. Biografieën kwamen in zwang. Ook Jezus kreeg daarom zijn biografie. Dat was iets nieuws. Het was het tegengestelde van de christelijke traditie, die altijd een doodsbericht (thanatografie) was geweest. Een biografie eindigt met de dood van de betrokken persoon. Maar het verhaal van Jezus heeft alleen zin wanneer zijn dood ons tot leven wekt, en aan onze levens voorafgaat. Een christen is een mens tot wie Hij spreekt. Het Lichaam van Christus zijn zij die naar Hem luisteren. Maar de biografische rage heeft tot een geestesgesteldheid geleid die het voor een christen genoeg vindt óver Christus te spreken en zichzelf christen te noemen. En toch luidt de enige vraag die Hij stelt: Heb ik voor jou de oudheid afgesloten? Leef jij ná mij?

Voor de hedendaagse volgelingen van Rousseau is Jezus de onschuldige jongeling, de held van de christelijke jonge-mannenvereniging, de brave jongen. De biografieën hebben hem van zijn werkelijke naam beroofd. Ons boezemt hij geen belang in, tenzij hij het Woord is. Wij hebben laten zien dat spreken betekent: beginpunten de vruchten van eindpunten laten zijn. Als het graf van Jezus niet de schoot is van het christelijk tijdperk, dat kunnen we het hele verhaal beter als een sprookje vergeten.

Het uithollen van de kerkelijke wijze van spreken over Jezus heeft nu eenmaal plaatsgevonden. Geen kritiek op de bijbelkritiek kan dat ongedaan maken. De bijbelcritici hebben Jezus al schrijvende tot een sprakeloos kind van de natuur gemaakt. Aan de andere kant eist de geschiedenis van de spraak een herovering van de plaats die Christus toekomt in haar dialectiek en beurtzang. Als vlees geworden Woord neemt Jezus de centrale plaats in de geschiedenis van de spraak in.

Ons probleem nu is dit: Voor de moderne mens is Jezus alleen maar een man die leefde van 3 jaar vóór tot 27 of 29 jaar na het begin van onze jaartelling. Die man interesseert ons niet. Aan de andere kant heeft de spraak via Roodhuiden, Egyptenaren, Grieken en Joden een volledige kringloop gemaakt, en toch spreken we geen van hun

talen meer en evenmin denken we nog hun gedachten. Maar we kunnen ze alle vier heel goed begrijpen. We kijken er doorheen. Hun betekenis ligt voor ons open. En voor onze gemoedsrust is het nodig te weten hoe dat komt.

Hoe kunnen we de vruchten van het biografische christendom van de vorige eeuw een zaad laten worden voor ons verstaan van de spraak? De eerste stappen ná de kritische, analytische, biografische eeuw moesten we, eerlijk gezegd, maar nemen uit eigenbelang. Wat onze tijd dringend behoeft is het weer deel krijgen aan de voortgaande golfbeweging van de geest. Ook wij moeten spreken. En we kunnen niet spreken, tenzij we er zeker van zijn dat ons spreken doorgaat en dat we ermee tot in het nageslacht kunnen reiken. Spreken heeft met liefde dit gemeen dat hoewel beide eens voor het eerst door de enkeling ontdekt worden, ze toch ook beide ver-reikend en universeel zijn. Als iemand voor het eerst ervaart wat liefde is, ontdekt hij tevens de continuïteit van alle liefde; de continuïteit van de geschiedenis, de wereldorde, de bestemming van de mens: alles wordt opeens duidelijk voor de ziel die voor het eerst liefheeft. Door verliefd te worden gaan zijn ogen open en worden zijn oren gevoelig voor zaken die door alle generaties heen dezelfde blijven. Hij kan nu de raadselen oplossen, hij kan de bloemen en de sterren ontcijferen, hij kan spreken en juichen en zingen. Door iemand bemind te worden betekent alle tijdsfasen kennen. En de welsprekendheid van de liefde vloeit voort uit het zekere weten dat alle schepselen één taal spreken. Als sprekers en als minnaars, hebben we de zekerheid nodig dat we ons bewegen in een continuüm, in een voortgaande stroom, dat onze ontdekking van wat echt leven is en onze woorden voor nu en altijd zin hebben. Als dat niet zo is worden we gek, en verlaat ons alle geest. We kunnen niet aannemen dat we, als we spreken, iets anders doen dan wat mensen doen door de eeuwen heen. Ons spreken zou in de lucht wegsterven, zou een zinloos stamelen zijn, als we niet het recht hadden te geloven dat elk spreken als deel van één en hetzelfde levensproces rechtmatig en geoorloofd is, van de eerste dag af dat de mens heeft gesproken, tot de laatste.

Het is daarom letterlijk uit zelfverdediging dat ik de twee dogma's van de moderne wetenschap met kracht verwerp, t.w.:

- 1 dat het leven van een mens eindigt met zijn dood.
- 2 dat de woorden van een mens alleen maar middelen zijn om zijn zouteloze gedachten uit te drukken.

Deze twee dogma's beroven onze woorden van elke betekenis, en

de catastrofale jaren na 1914 zijn er het logische antwoord op. Deze dogma's zijn de doorzichtige onzin van een wetenschap die de mens behandelt als een stuk natuur en die het feit dat de wetenschap er zelf aanspraak op maakt geldig en waar te zijn, uit het oog verliest. Tegenover deze twee dogma's stel ik dat wij de vrucht van lippen zijn, en dat onze lippen vrucht zullen dragen.

Voor mij is dit een zinnig uitgangspunt. Het herstelt mijn recht om te luisteren en te spreken. Maar wil het zinnig zijn, dan moet het, zoals alles wat zinnig is, universeel worden toegepast. Ik heb getracht de lezer duidelijk te maken dat Jezus de vrucht is van de vruchten van de vier spraakstromen die aan hem vooraf gingen. Hij is de vrucht van de lippen van de ganse oudheid.

Mijn antwoord op de historische en artistieke en literaire en biografische en kritische eeuw is strikt taalkundig geweest. God liet niet zomaar ergens in Palestina een mooi onhistorisch wild bloemetje groeien. Aan het voortbrengen van deze mens nam het gehele mensdom deel, voor zover er mensen hadden gesproken: vruchtbaar, consequent, zich inzetend, door de tijden heen.

Noten

1. Vergelijk: Eph. 2:10 'Want zijn (Gods) maaksel zijn wij.'
2. Matth. 7:12. 'Alles nu wat gij wilt, dat U de mensen doen, doet gij hun ook aldus: want dit is de wet en de profeten.' (vert.)
3. 'Excessus mentis' (geestelijk uittreden) is een staande uitdrukking bij Johannes Eriugena, Bonaventura en Cusanus, voor de gang van de christelijke ziel door haar geestelijke gevangenissen.

2. HET HART EN DE LIPPEN

We hebben de spraakstromen die aan het kruis aan hun einde kwamen, geschetst. Maar tegelijkertijd blokkeert het kruis de weg terug naar elk van deze stromen. Ik kan niet meer terugvallen in stamritueel, of in hemelwerelden uit de tijd van de Pharao. Hitler, die dát nu juist probeerde, heeft zich voor het nageslacht ontpopt als een gek. En de twee andere stromen zijn ook geblokkeerd: de moderne Grieken, dat zijn de natuurkundigen, en de moderne Joden, dat zijn de Zionisten, zijn beslist niet de Grieken en de Joden uit de oudheid. De Grieken verheerlijkten de schoonheid van de kosmos: onze wetenschapsmensen ontnemen er de betekenis aan. De Joden verheerlijkten slechts God: de Zionisten hebben als eerste openbaar gebouw in Jeruzalem een universiteit gebouwd. De wegversperring die het Woord teweegbracht, is blijkbaar een feit. Geen van de vier spraakstromen van de mens uit de oudheid stroomt nog rechtstreeks bruisend door ons heen.

Omdat dit zo is, moeten we Jezus zien als het zaad van alle spraak van onze tijd. Als luisteraars en sprekers, als zangers en onderwijzers, zijn we de vrucht van zijn lippen.

Wil dit meer dan een woordspeling zijn, dan moeten we moedig onderzoeken wat dit 'lippen zijn' inhoudt. Naar de lippen van de levende Jezus kunnen wij niet meer luisteren, hoe bijzonder zijn woorden ook geweest moeten zijn.

Maar zijn lippen moeten ons wel bereiken. Hoe kunnen we ze herkennen? Deze vraag bepaalt de taak van dit boek. De lippen van de historisch werkzame Jezus zijn de vier evangeliën. De vier evangeliën, van Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes, zijn de lippen van de opgestane Christus. Zij getuigen van wat zijn dood betekent. Het zijn de lippen die ons vertellen wat het betekende, dat dit hart brak. Van ons werd steeds verwacht weer de vruchten van deze lippen te zijn.

Uit noodweer kan een mens wanhopige dingen doen. Uit noodweer willen wij onze nek uitsteken om een klaar inzicht in vruchtbaar spreken te verkrijgen. Omdat Jezus de wegversperring is die ons scheidt van de rivieren van vruchtbaar spreken uit de oudheid, is het

van levensbelang zijn 'lippen' te leren kennen. Hoe werden deze lippen gevormd? Kan gezegd worden dat de vier evangeliën voor ons de lippen zijn van het 'Woord', bij zijn kruisiging? Het is duidelijk dat zij dat niet kunnen zijn, tenzij ze gebruik maken van alle krachten van het voor-christelijk spreken, en door dat te doen verder reiken dan alles wat tot dan ooit werd gezegd.

Maar kan dit waar zijn? En waarom dan vier evangeliën? Waarom niet één of twee?

Wij gaan er van uit dat de vier evangeliën de lippen zijn van welke wij weer de vruchten dienen te zijn, en dat het bovendien Zijn lippen zijn. Omdat de vier evangeliën één orgaan vormen, Zijn lippen, is het geheim van hun eenheid het geheim dat wij moeten leren verstaan.

De 'naturalistische' eeuw van de bijbelkritiek wist heel goed dat alleen al het bestaan van deze 'lippen' van de gekruisigde Christus, het bestuderen van Jezus als natuurlijk mens zou blokkeren. De aanval van de bijbelkritiek concentreerde zich op dit ene punt: we zouden de vier evangeliën niet als vier moeten lezen.

Dienovereenkomstig werden ze gereduceerd tot één: Dat gebeurde door er drie te behouden en er één te verwerpen. Achter de drie eerste, de zogenaamde synoptische evangeliën, werd door Baur een gemeenschappelijke bron verondersteld, de beroemde 'P'. We moesten geloven dat dat het document was, waarvan ze alle drie afstamden. Het Evangelie van Johannes werd ontdaan van zijn karakter als bron; het werd gedegradeerd tot een stuk dat ergens uit de tweede eeuw stamde, van welke afstand het niet veel gewicht meer in de schaal legde als bewijs voor de feitelijke gebeurtenissen. Op deze manier werd Johannes een 'legende', terwijl de drie synoptische evangeliën samengevoegd werden door ze tot één geschreven bron te herleiden. Bijgevolg kon niet meer worden gezegd dat ze met elkaar een eenheid vormden, want ze konden niet beter zijn dan hun gemeenschappelijke 'bron'.

Inderdaad is één bron op zichzelf altijd even goed of slecht als een andere. Een bron is niet heilig. Toen de drie synoptische evangeliën eenmaal tot één bron herleid waren, werden ze simpelweg materiaal naast ander materiaal, voor de reconstructie van het leven van Jezus. Reitzenstein ging uit van Oosterse mysteriegodsdiensden, Dibelius gebruikte artistieke modellen, Scholem Asch gebruikte Joods-rabbijnse tradities, om 'Jezus' te verklaren. Jezus werd afwisselend de uitdrukking van een van de stijlen of wijzen van leven, die aan zijn leven voorafgingen. Zo was hij geen wegversperring

meer. Hij behoorde tot de oudheid. Hij sprak, dacht, bad, onderwees, zoals zovelen in die oude tijden. Er was geen reden meer om zich op te winden over deze man, deze kleine man uit de 'Oriënt'. Anatole France vatte het allemaal samen in een opmerking die Pontius Pilatus maakt tegen een vriend. Pilatus zit aan de Rivièra, kijkt terug op zijn boeiende carrière, en zegt tegen zijn gespreksge-noot: 'Jezus van Nazareth? Wie was dat ook weer?' ('Je ne me souviens pas'). Inderdaad, er was niets gedenkwaardigs omtrent hem overgebleven; voor de critici was hij een souvenir van de oudheid geworden.

Het is niet overdreven te zeggen dat de wetenschappelijke reductie van de vier evangeliën tot de puinhoop van bronnen-materiaal, de voorwaarde was voor dit resultaat.

Maar wat kan de mens van tegenwoordig ervan overtuigen dat de evangeliën meer zijn dan dat? Het verlangen om de evangeliën tot één te reduceren is nu wel verdwenen. Wat was het resultaat van dit verlangen? De critici hadden 'bewezen' dat een Grieks evangelie, dat van Marcus, het eerst was ontstaan. Er was werkelijk niets wat ze niet hadden bewezen. Ze waren bijvoorbeeld zover gekomen, dat niemand meer geloofde dat de brief aan de Hebreëen ook aan de Hebreëen was geschreven.¹ Met andere woorden: elke enkele bouwsteen van onze traditie werd omgedraaid en werd gebruikt om het omgekeerde te zeggen van wat hij zei. Maar deze periode van de dingen op hun kop zetten is voorbij. Mij interesseert die niet. Voor lezers die niet zelf over gegevens beschikken, wil ik een paar feiten noemen die de hele periode 'Van Reimarus tot Wrede'², die zocht naar een historische Jezus 'achter' het bronnenmateriaal, op losse schroeven zetten en nu een wegversperring vormen voor de reduceerders. We zullen nooit een 'historische' Jezus leren kennen 'achter' zogenaamd 'materiaal'.

1 Johannes schrijft als ooggetuige, die, wanneer hij het nodig vindt ze te vermelden, van de kleinste details op de hoogte blijkt te zijn. De apostel is de schrijver van het evangelie. Daarom spreekt het met gezag.

2 Alle vier evangeliën zijn afkomstig van apostelen. Mattheus was de bekeerde tollenaar en hij schreef in Jeruzalem, onder toezicht van Jacobus (de broeder van Johannes), vóór het jaar 42. Marcus schreef op last van Petrus. Lucas leefde met Paulus. Johannes dicteerde een Griekse secretaris.

3 Mattheus schreef in het Hebreeuws, en hij schreef als eerste.

4 Marcus zegt ronduit dat hij Mattheus citeert.

Deze vier feiten weerleggen eenvoudigweg de critici die het kwartet van de vier gezaghebbende evangeliën bestreden. Ik vermeld deze feiten om degenen die door deze 'wetenschap' worden geïntimideerd, te bemoedigen. Ik groeide op tussen de vooraanstaande bronnencritici uit die tijd. Een van mijn eerste boeken droeg ik op aan J. Vahlen, één van hen, zij het dat het boek over een ander onderwerp handelde. Zelf werkte ik veel met bronnen en onbekende schrijvers, en aan het onderling verband tussen bronnen. In 1912, toen ik in een archief met een 13e eeuwse manuscript bezig was, kwam ik op het perkament dit zinnetje tegen 'Multi enim studio contradicendi amiserunt sensum.' 'Velen, in hun verlangen om tot elke prijs tegen te spreken, verloren het verstaan'! Dat maakte indruk op mij.

Tegenspreken is één ding. Iedereen mag dat doen. Maar niemand mag pretenderen dat zijn tegenspraak ooit een positief antwoord uit de hoge hoed van het verstand kan toveren.

Met betrekking tot de Bijbel betekent dit: Niet iedereen verstaat de kunst de Bijbel te lezen als de lippen waarvan de lezer de vrucht moet zijn. Het staat ieder vrij om te zeggen: Ik geloof niet dat Johannes zijn evangelie heeft geschreven, of: we kunnen niet met zekerheid zeggen wanneer het geschreven is. De mens kan 'Neen' zeggen tegen alles wat van wie dan ook tot hem komt, zo goed als hij er 'Ja' tegen kan zeggen. Aan de andere kant kan hij nooit een bewering die hij afwijst vervangen door een bespiegeling. Maar dit is precies wat de bijbelcritici deden. Zij waren niet tevreden met hun afwijzing van de traditie. Zij vertelden ons ook nog positief wie het echte verhaal had geschreven, hoe dat er uitzag, wannéér onze evangeliën werden geschreven en welke partijbelangen daarmee werden gediend.

Het is het verstand niet gegeven de werkelijkheid te kennen langs de weg der ontkenning. Het is mogelijk dat onze traditie verkeerd en onbetrouwbaar is. Maar dan hebben we niet de juiste traditie. Geen logische salto mortale kan het positieve verhaal aan het licht brengen. Wanneer het verstand probeert als schepper van concrete feiten op te treden dan zitten we weer midden in de methode van de Gnosis.³⁾ Toegepast op de opvoeding is de inhoud van die methode: aan mensen vertellen hoe opvoeding zou moeten zijn en dan denken: 'Nu zijn ze opgevoed'. Op het gebied van de geschiedenis zou het betekenen: mensen vertellen hoe het allemaal geweest zou kunnen zijn en dan denken: 'Nou, zo is het geweest'.

Dit inzicht in de negatieve kant van een eeuw van kritisch bezig

zijn, raakte een groot man zo diep, dat hij zijn faam als geleerde op het gebied van de bijbelkritiek er aan gaf, medicijnen ging studeren, en naar Afrika trok om zieke Afrikanen te genezen. Albert Schweitzer publiceerde, voor hij Europa verliet, het boek waarin hij dit inzicht onder woorden bracht; zijn beroemde: Afsluitende kritiek op 150 jaar onderzoek naar het leven van Jezus. Want zo zouden we nu, terugblikkend, het boek kunnen betitelen dat van Schweitzer de titel meekreeg: 'Von Reimarus zu Wrede, Geschichte der Leben-Jesu-Forschung'. Het vertrek van Schweitzer uit Europa naar de sprakeloze natuur-wereld van het oerwoud, was de neerslag van het negatieve werk van de bijbelcritici. Door zijn inzicht in hun falen werd hij voor een hele tijd genezen. Maar tenslotte kwam zijn behoefte om wetenschappelijk bezig te zijn weer boven en bezweek hij voor die verleiding. Wat hij vond dat hij niet mocht doen t.a.v. Jezus, deed hij nu wel t.a.v. Paulus. Zijn dikke boek over het mysticisme bij Paulus volgde dezelfde lijnen die hij veroordeeld had bij het onderzoek naar het leven van Jezus.

Daardoor is Schweitzer een tragische figuur geworden, die schrijlings op een hek zat, bijbelkritiek afwees maar niet in staat was er van af te blijven. Voor ons dient dat een waarschuwing te zijn: wat in 150 jaar werd aangericht laat zich niet door alleen maar anders willen, opzij zetten. Schweitzer die neen zei tegen het neen van de critici, kwam niet tot een nieuwe positiebepaling. Toen zijn geloof hem dwong zich nog een keer positief uit te spreken, kwam hij toch weer op reeds begane paden. In het voorwoord van 'Die Mystik des Apostels Paulus' is Schweitzer zich zijn eigen dilemma bewust. Hij geeft toe dat hij het Nieuwe Testament als een bron leest. Hij probeert uit het bijbels materiaal iemands ver weg staande godsdienst te reconstrueren. Voor hem is het Nieuwe Testament beslist niet identiek met de lippen die een stem voortbrengen die een nieuwe dimensie aan het spreken gaf, de dimensie waarin mensen van alle generaties broeders, en met elkander één, kunnen worden. Integendeel: als zoon van de natuur wil Schweitzer zichzelf en zijn lezers bewijzen dat elke generatie een verschillende geest heeft. Natuurlijk, elke generatie heeft een andere geest. Maar is het niet even zeker dat de man die de Alpha en de Omega genoemd werd, het begin en het einde van alle tijden, dit feit even goed kende als Albert Schweitzer, als een Parijse modemaker, als een New Yorkse kranten-'koppen'-maker, of als de Duitse Jeugdbeweging? Het waren nu juist deze geesten van de verschillende tijden en plaatsen die Jezus opriepen. Hij besloot iets te doen aan de Schweitzers en

Bultmannen van zijn dagen, en van alle dagen. En hij zei dat we in de wereld een kracht konden introduceren door welke deze tijdsgeesten konden worden overwonnen. Omdat deze tijdssproken en tijdsgeesten vooraan stonden in zijn geest, noemde hij die nieuwe kracht de gezonde en de helende geest.

Toen Schweitzer over Paulus schreef, schreef hij over de man die deze nieuwe kracht voor het eerst op reusachtige schaal toepaste. Op grond van Schweitzers wetenschappelijke normen – niet van zijn praktische normen – hadden beide mannen, Jezus en Paulus, gefaald in het door hen zelf beleden doel alle tijden met elkaar te verbinden.

Het nagaan van de wederwaardigheden van Schweitzer, van deze grote en bewonderenswaardige christen en – althans voor mij – volslagen onbegrijpelijke theoloog, bracht mij er toe me af te vragen of ikzelf beter toegerust was. Zoals ik het zie heb ik het voordeel dat ik nooit predikant of beroepstheoloog geweest ben. Maar ik werd wel gevoed aan de bron zèlf van de kunst van het tekstonderzoek. Toen de theologen die kunst gingen toepassen, bracht die hen er toe te geloven in de gnostische creativiteit van het verstand; zij werden door die methode geschiedenis-gnostici. Omdat ik hun vooronderstellingen maar al te goed kende, hoedde ik mij voor de vicieuze cirkel van eerst een positie voor het leven te verwerven, een bestaan op te bouwen op basis van het omgaan met bepaalde gezaghebbende teksten, dan dat leven te besteden aan het afbreken van die teksten, en daar tenslotte voor in de plaats te stellen de 'echte' traditie, als het resultaat van deze afbraak. We willen misschien niet de vrucht van Zijn lippen, van de evangeliën zijn, maar wie is er in geïnteresseerd met grote ernst, door iemand die daar zijn leven aan wijdde, onderwezen te worden dat er *geen lippen* waren?

Door dit niet te willen werd mij de verleiding zowel als de schok waaraan Schweitzer blootstond, bespaard. De verleiding waaruit zijn boek over Paulus ontstond; de schok die hem naar Afrika deed scheep gaan. Mijn toegang tot het Woord dat ons tijdperk schiep, werd niet gestempeld door dit soort theologische illusie en ontgoocheling. In plaats daarvan bleef ik ervan overtuigd dat de eeuw van de 'natuur' alleen maar de verkeerde vragen had gesteld: De bijbelcritici en de critici van de teksten van Homerus waren trouwe en eerlijke volgelingen van Rousseau, Thomas van Aquino en Aristoteles.

Deze drie, die voor hen gezag hadden, leerden dat taal tot de

natuurlijke toerusting van de mens behoort. Op de basis van dit dogma was het hele gebouw van de kritiek opgetrokken. Hoe kon Jezus nu 'Het Woord' zijn; hoe kon Johannes zeggen: 'In den beginne was het Woord'; hoe kon Mattheus in het licht van dit naturalistische dogma Jezus citeren met: 'En zie, ik ben waarlijk met U al de dagen, tot aan de voleinding der wereld'? En in het bijzonder, hoe konden de vier evangeliën geïnspireerd worden genoemd als de woorden van mensen alleen maar gegevens uit het woordenboek en uit het grammaticaboek zouden zijn? Dat kon dan niet. Het dogma dat het spreken van mensen net zo natuurlijk is als het krijsen van apen, dwong vier of vijf generaties geleerden iedere denkbare theorie van reductie en opsplitsing uit te denken, om de evangeliën te reduceren tot materiaal. De critici maakten met hun bijzonder grote eerlijkheid en ernst wel indruk op de wereld en op zichzelf. Vergeleken met hen waren de fundamentalisten niet half zo briljant, niet half zo knap, hadden ze niet half zo veel moed. En inderdaad, de schittering van deze eeuw van analyse was meer dan alleen maar vuurwerk. Het was echt het losbarsten van het natuurlijke denken. Wat is dat? Het natuurlijke denken wil de natuur leren kennen, gebruiken en manipuleren. Zo hoopten de bijbelcritici de bijbel als een stuk natuur te kunnen gebruiken, als bronnenmateriaal voor de nieuwe natuurlijke historie van de mensheid, voor de komende natuurwetenschap van de evolutie. Zij dachten dat een dergelijke natuurlijke historie mogelijk was, omdat hun collegezalen en bibliotheken stevig gevestigd leken in de schaduw van geëerbiedigde instellingen, zoals de Kerk en de Staat. Ze hadden er geen flauw benul van dat in ons tijdperk wetenschap berust op een wederzijds verbond tussen leken en geleerden, kerk genaamd, en op een gemeenschappelijke 'wet der vrijheid', staat genaamd. Voordat we op ons gemak kritiek kunnen uitoefenen, moeten we wel op ons gemak zijn! Geen wetenschap die voorbijgaat aan deze voor die wetenschap essentiële vooronderstelling, is werkelijk wetenschappelijk. De voorwaarde van een gemeenschappelijke vrede waarbinnen de criticus kritisch bezig kan zijn, betekent dat hij, de criticus, de eenheid en continuïteit van het spreken, door de eeuwen heen, en tussen alle groepen van mensen, hoog moet houden. Want vrede is de vrucht van de spraak, en kan op geen andere manier worden verkregen. En wetenschap heeft vrede nodig, vooronderstelt en vereist die.

Wanneer dit eenmaal duidelijk is, is de spraak niet langer een 'object' van de natuurwetenschap. Het blijkt dan dat de vrede die de

wetenschapsman nodig heeft en de spraak die hij tot onderwerp van zijn studie maakt, één en hetzelfde proces zijn. De mens te bestuderen, in de sociologie, bij stukjes en beetjes, individu voor individu, klasse voor klasse, volk voor volk – één mens hier, één mens daar, Spaans, Grieks, Engels – geschiedenis of grammatica, als aparte wetenschapsmensen, of als aparte disciplines en tegelijkertijd: te leven bij de gratie van een vrede die geschapen is in de naam van één hoop in de wetenschap, één geloof bij de leken, één liefde voor de waarheid, dat is al te tegenstrijdig. Toch is dit wat de 19e eeuw ondernam, en een alles vernietigende sprakeloosheid kwam er uit voort. Als de natuurwetenschappelijke methode wordt toegepast op Jezus, wordt hij een super-padvinder (o.a. Spemann: let eens op de titel van een boek als: 'Jezus de Adolescent'), of in psycho-analytische zin de tegenhanger van Judas (o.a. Rank), of een machteloze gek (Gerhart Hauptmann), of alleen maar een gevoelsmens (Scholem Asch).

Nu kan dit natuurlijk allemaal waar zijn. Maar de wegversperring tussen ons en het spreken in de oudheid zou er toch nog zijn, hoe we ook over Jezus denken. We leven in een andere wereld dan Cicero en Gamaliël, Montezuma van Mexico en een roodhuid uit de stam van Seneca. Te verstaan wat onze wereld wel is en niet is, is ons aller zaak.

Dat is niet een zaak alleen voor theologen zoals Schweitzer, of voor taalgeleerden, maar voor ieder mens die in vrede wil leven, want twee wereldoorlogen wierpen ons bijna terug in een wereld die werkelijk vóór-christelijk, vóór-Homerisch, vóór-Mozaisch was. Mijn verdediging tegen deze aanslag op mijn vrede, mijn wereld, mijn tijdperk, is op dit éne dogma gebaseerd: spraak is een continuum, een voortgaand proces.

Nu zeggen de vier evangelisten met nadruk dat er in hun dagen met dit proces iets gebeurde. Daarom stel ik voor te vragen: Wat gebeurde er dan? De manier waarop ik te werk ging komt me achteraf voor de hand liggend voor. Laat ik proberen uiteen te zetten hoe mijn redenering was.

Alle vier evangelisten zeggen unaniem: Het spreken en schrijven moet een verandering ondergaan, in feite *worden* ze veranderd door het Woord. Als deze vier niet liegen, zal hun eigen spreken en schrijven deze bewering moeten staven.

Als we kunnen ontdekken dat hun taal verschilt, en in welk opzicht die verschilt van alles wat voordien gezegd werd, dan moeten de verandering waarvan zij ons trachten te overtuigen, en de verande-

ring in de taal die in hun evangelie plaats greep, één en dezelfde zijn. Allerlei woorden, die op zichzelf dode woorden zijn, zoals: 'bekering', 'geloof', 'verlossing', 'openbaring', 'spreken in tongen', 'uitstorting van de Heilige Geest', zouden dan herkend moeten kunnen worden als elementen van het proces dat we kunnen waarnemen in de teksten van hun evangeliën. Dat zou hun zaak bewijzen.

Noten

1. Chapman, 'Mattheus, Marcus en Lucas', 1937, p. 187 noot 2.
2. Titel van boek van Albert Schweitzer: 'Von Reimarus zu Wrede. Eine Geschichte der Leben-Jesu-Forschung', Tübingen, J. C. B. Mohr, 1906. Reimarus was een Duitse geleerde (1694-1768); Wrede idem (1859-1906).
3. Methode van zoeken naar een diepere verklaring van godsdienstige waarheden door verstandelijke bespiegelingen. (vert.)

3. DE SPRAAK VAN DE VIER EVANGELIËN

Om het nog eens samen te vatten: de evangeliëschrijvers moeten zelf de documenten zijn van de verandering die door het Woord in het spreken plaatsvond.

De vier evangelisten zouden met hun nieuwe manier van spreken niet de enige documenten zijn van deze verandering. Gelovige christenen zullen steeds onder de indruk blijven komen van de verandering in de menselijke natuur door martelaren en zendelingen. Een apostel als Paulus die zowel martelaar als zending was, zal voor een orthodoxe christen een betere getuige zijn dan de tekst van Lucas. En altijd zullen méér mensen nog worden aangetrokken door reliquieën, wonderen, kathedralen en kloosters.

Maar voor de zuivere rede, voor de *wetenschap*, voor het intellect, zullen beenderen noch stenen ooit kunnen bewijzen dat er een verandering in geestesgesteldheid optrad. Het wetenschappelijk geweten van ons allen komt in opstand tegen dergelijk uiterlijk bewijsmateriaal. Monniken zijn er in India, martelaren en discipelen in China, schrijnen in Thailand en Yucatan, kathedralen in Mexico. De rede zal op grond hiervan nooit vertrouwen dat er een historische verandering in de natuur van de mens plaatsvond, en behoeft dat ook niet, want het is niet de zaak van de rede om uiterlijk bewijsmateriaal te vertrouwen en daar in te geloven.

Maar de rede ontkomt er niet aan te geloven in een verandering van het denken als er een verandering van stijl optreedt.

De gelovige hoeft dus niet op onze argumenten te wachten. Maar voor de ongelovige moet bewijs geleverd worden. De smeltkroes waarin de stijl als het ware chemisch getransformeerd wordt, moet getoond worden. En in de tegenwoordige tijd heeft 'de Rede', niet de ziel of het lichaam, moeite met het verstaan van het Christendom als de weg tot zijn eigen geestelijke en wetenschappelijke waarheid. Alleen als het intellect het proces waardoor het bij de waarheid uitkomt kan zien als hetzelfde proces dat in de vier evangeliëen plaatsvindt, alleen dan kan het verstand terugkomen op zijn beschuldiging dat het Christendom zo dood is als een pier en nooit iets anders geweest is dan een heilzame of een schandelijke mythe.

De 'Vier Evangelien' – we zullen aanhalingstekens gebruiken telkens wanneer we ze als een enkelvoud behandelen, als we er het geheel van de vier evangelien mee bedoelen – kunnen voor deze ene zaak het bewijs leveren: Het Woord veranderde ~~voorgoed~~ de wereld van de rede.

Een boek uit de oudheid staat los van alle andere boeken. Een filosofische school uit de oudheid staat los van alle andere scholen. Een boek: het begint en het eindigt. Binnen één band is alles wat er in staat besloten.

Dit geldt niet voor de vier evangelien. Zij geven antwoord op een doodlopende weg, op een einde. Zij vervolgen hun weg door een verandering van geestesgesteldheid heen. Zij gaan verder door de tijd, en aan het eind *beginnen ze nog maar amper*. Aan het eind van alle vier evangelien zegt Johannes dat de hele wereld niet groot genoeg is om alle boeken te bevatten die over de dingen die Jezus gedaan heeft, geschreven zouden kunnen worden. Dat klinkt fantastisch.¹ Maar het boek dat ik nu schrijf bewijst toch wel dat deze uitgelatenheid van Johannes niet van grond ontbloomt was. Johannes moet even jongensachtig vrolijk zijn geweest als zijn meester.² Als heel oude man pochte hij er nog op dat hij eens harder liep dan Petrus (Johannes 20:4). De oudste van de apostelen besloot het laatste evangelie met een opmerking die niet helemaal serieus was; dit is een opmerkelijke trek van het Nieuwe Testament, of iets voorzichtiger geformuleerd, van dit Geheel waarvan de vier evangelien coupletten zijn.³

De uitbundigheid aan het eind van de 'Vier Evangelien' contrasteert met de toon van het begin. De 'Vier Evangelien' beginnen op een toon van behoedzaamheid. Mattheus is waardig, ernstig, en beweegt zich omzichtig. Hoe verder we komen in de vier evangelien hoe duidelijker we kunnen waarnemen dat het gaandeweg gemakkelijker wordt om over de gebeurtenis te spreken. Er treedt in de vier delen een versnelling op, en een groei in zelfvertrouwen. Deze groei in duidelijkheid van formulering en zelfvertrouwen kan in elk van de evangelien aangetoond worden. Maar hoewel er een zelfde groei is, vindt die toch in elk evangelie een heel verschillende uitdrukking. Het tweede evangelie drukt die groei uit door kort te zijn. Marcus telt 677 verzen, tegenover 1072 bij Mattheus. Ik weet natuurlijk ook wel dat er voor deze korthed veel redenen aan te voeren zijn. Maar ook al houdt men met al deze redenen rekening, het blijft waar dat, bij overigens gelijke omstandigheden, een korte behandeling van een thema in het algemeen een groter zelfvertrou-

wen van de schrijver verraadt, dan een uitvoerige behandeling. Petrus, de inspirator van Marcus, moet gemeend hebben dat de taak minder argumenten behoefde. Waar Mattheus toespraken volledig weergaf, werd Marcus toegestaan te schrijven dat hij slechts bepaalde stukken zou aanhalen.

Bij Lucas is het weer anders. Gemakkelijk zittend achter zijn lessenaar schrijft hij twee boeken, en haalt daarbij andere schrijvers aan. We kunnen ons voorstellen hoe hij zit te schrijven: niet in de spanning, de ontbering en het gevaar waarin Mattheus zich bevond, maar ook niet te midden van de gemeente in de catacomben, gebogen voor Petrus, opgejaagd door het vuur van de apostel, zoals Marcus. Lucas zien we zitten in een kamer met boeken en documenten, tamelijk op zijn gemak en met tijd om na te denken, terwijl hij schrijft voor zijn leerling Theóphilus. Wat een enorme verandering, van Mattheus, de eerste pleitbezorger van de wereld van Jezus tegenover de grote wereld van de Bijbel, die zich tot vijanden richt, naar de diaken of secretaris van Petrus, die zich beijvert te gehoorzamen aan het gezag van deze prins der apostelen, naar Lucas die, na de dood van zijn meester Paulus, vrij is om een gelovige jonge leerling te onderrichten. En toch, er zal een nog grotere groei in hun wijze van spreken komen. Toen Johannes zijn Griekse secretaris zijn evangelie dicteerde, stond hij onder geen enkele aardse druk meer. De last die Mattheus moest dragen van vijandschap, Marcus van te moeten gehoorzamen, Lucas van zijn plicht te onderwijzen, al deze lasten waren bij Johannes afwezig. De hoogste graad van kunstzinnige, visionaire en rationele kracht is bij hem gekoppeld aan een kinderlijke uitbundigheid en haast. Hij geeft zich de moeite intieme details van de traditie te corrigeren tussen woorden van verheven aangrijpendheid. Johannes begint met het sterke woord: 'In *den beginne* was het Woord', waarmee hij, tussen haakjes, de laatste woorden van Mattheus aanvult: 'Ik ben met U al de dagen, tot aan de *voleinding* der wereld'. Maar hij eindigt niet met eenzelfde plechtig visioen door de tijden heen, maar op de toon van een jeugdige uitroep: 'De ruimte van het heelal zou alle boeken die over Jezus geschreven kunnen worden niet kunnen bevatten.' Het geloof dat bevend begon met het enige onbetwistbare punt dat Jezus wettig 'de Zoon van David en van Abraham' genoemd kon worden, is, wanneer Johannes schrijft, een oceaan geworden.

In vergelijking met de krachtige opdrachten van Petrus aan Marcus: 'Streep dit door, dit is voldoende, nu is genoeg gezegd'; met de uitvoeriger trant van Lucas 'zoals ik al zei'; met de woorden van

Johannes 'Ik zou eeuwig kunnen doorgaan', draagt Mattheus heel zichtbaar de last van de eenzaamste te zijn, omdat hij de eerste is. Een oppervlakkige toeschouwer zou kunnen denken dat Johannes, die in grote afzondering schrijft, de eenzaamste is, terwijl Lucas zich academisch heeft ingegraven in zijn studeerkamer, Marcus tenminste de bescherming heeft van een gelovige gemeente, en Mattheus temidden van een menigte tegenstanders staat en bij hen gehoor tracht te vinden. Maar ter zake van de spraak verschilt eenzaamheid of verlatenheid hemelsbreed van eenzaamheid door het ontbreken van lijfelijke aanwezigheid van anderen. We kunnen heel eenzaam zijn in Amsterdam, en ons op een bergtop in de geest met anderen verbonden weten. De vier evangeliën laten zien hoe onze taal, onze stijl, ons uitdrukkingsvermogen, bepaald wordt door de mate van onze geestelijke eenzaamheid.

Om zijn zaak tegenover de gehele synagoge en tempel van Jeruzalem te verdedigen, moet de tollenaar en zondaar Mattheus een omzichtig pleidooi houden. Zij hebben de macht. Hij is een verstoeling.

Kijk nu naar Johannes: Jeruzalem, de Heilige Stad, wordt in het eerste hoofdstuk van Johannes met grote verzekerdheid 'Wereld' en 'Duisternis' genoemd. Het is natuurlijk waar: de stad was inmiddels verwoest, Johannes leeft al in een nieuwe opkomende wereld, die met hem het licht ziet, het Woord hoort, en jongensachtig en vrolijk voorwaarts rent om de komst van de Heer in zijn eigendom te begroeten. Voor Johannes is Zion eenzaam, niet hijzelf.

Mattheus schreef toen de tinnen van Zion nog trots overeind stonden. Toen hij zijn toespraak hield kon hij nauwelijks hopen nog langer in vrede in Jeruzalem te zullen wonen. Hij was een man die onderweg was, bezig zich uit de oude orde der dingen los te maken en zich daarvan te verwijderen. Het evangelie van Mattheus is een pleidooi op de valreep, een laatste poging om Jeruzalem ervan te overtuigen dat ze de Rechtvaardige hadden gedood omdat ze niet langer een radicale verandering in de methoden van Gods wereldbestuur verwachtten.

Maar juist deze verwachting was de enige reden van bestaan voor Israël geweest, te midden van de wereld. Daarom was het duidelijk dat het pleidooi van Mattheus in één adem recht moest doen aan de rechtmatige plaats van Israël en aan de nieuwe bedeling. Iedereen weet dat Mattheus vol staat met citaten uit de Bijbel. Maar dit te weten is niet voldoende. Mattheus had, omdat hij de eerste schrijver van een Evangelie was, geen Nieuw Testament, en zelfs geen stukje

Nieuw Testament, dat hem het recht of de bevoegdheid kon geven de Bijbel van zijn dagen te behandelen als het Oude Testament. Dat iemand uit de Bijbel citeert maakt op ons geen indruk; zelfs de duivel kan de Schrift aanhalen. Maar de taalkundige betekenis van het eerste evangelie ligt in iets anders: Door het schrijven van zijn evangelie veranderde Mattheus de Bijbel van zijn dagen in het Oude Testament. De Bijbel van Israël werd het Oude Testament tijdens dat schrijfproces. Voor allen die Mattheus lazen was dit al een voldongen feit. Mattheus werd zich pas bewust wat hij had volbracht, toen hij klaar was met zijn werk.

Terwijl hij zijn evangelie schrijft, maakt Mattheus een ontwikkeling door: van het spreken als Jood tot het spreken als niet-Jood. De tekst is duidelijk. In zijn eerste hoofdstuk begint Mattheus met: 'Dit boek is het boek van de geboorte van Jezus Christus, die een zoon is van David, een zoon van Abraham'. In hetzelfde eerste hoofdstuk luidt vers 21: 'Want Hij is het, die zijn volk zal redden van hun zonden'. Blijkbaar bevinden we ons in Israël. Want Mattheus vindt het niet nodig uit te leggen wie hij bedoelt met 'zijn'⁴ volk. Maar als hij tot hoofdstuk 28, het laatste, is gevorderd, heeft Mattheus' eigen welsprekendheid hem tot voorbij de Joodse wereld gevoerd. Toen hij kwam te spreken over de machinaties van de priesters en oudsten van de Joden, schreef hij: 'En dit gerucht is onder de Joden verbreid tot de dag van heden toe'. De Joden worden nu niet meer onderscheiden in wie wel en wie niet in Christus geloven. De Joden als Joden staan buiten de familie van Mattheus. De muur tussen de Joden en Mattheus is oneindig veel hoger in hoofdstuk 28 dan in hoofdstuk 1. Het neerschrijven van zijn belevenissen, zijn herinneringen, zijn aantekeningen, veranderde de geest van de schrijver zelf. Iedereen zou bij het schrijven van een boek een ander mens moeten worden. Geen literatuurkenner zal ontkennen dat dit inderdaad gebeurt als iemand een groot dichtwerk schrijft. Een boek dat de vrucht is van geleefd leven, scheidt de mens die het schreef van de levensperiode waarin het groeide. Vruchten luiden altijd een nieuwe tijd in, omdat hun seizoen zijn plaats heeft in een cyclus van seizoenen: de oogsttijd maakt het hele er aan voorafgaande jaar onherroepelijk. De wijsheid van onze traditie blijkt uit het feit dat in het eerste evangelie een man zichzelf uit Israël wegschrijft, door Jezus' lof te zingen. Hiermee liet hij zijn lezers ervaren, dat het opschrijven van het leven van Jezus het néerschrijven van de Bijbel als het Oude Testament inhield. Dat zou hij nooit met een redenering bereiken kunnen hebben. Een knappe advocaat kan alles bewij-

zen met verklaringen, eisen, citaten, en zelf daarbij onberoerd blijven. Veel mensen hebben stukken geschreven, volmaakt logische verhandelingen over het christelijk geloof, om er de juistheid van te bewijzen of te weerleggen. Dat maakte geen evangelisten van hen. Een evangelist is iemand die, door over Jezus te spreken, zelf van geest verandert; door zich in een proces te bevinden leidt hij anderen hetzelfde proces binnen. Het evangelie van Mattheus stelde het proces in werking de wereld en Israël in een nieuw licht te zien, doordat het zelf dit proces was. Het Christendom is de wereld zoals die altijd al was plus de dood van Jezus. Het evangelie van Mattheus is er het eerste bewijs van dat deze ene toevoeging aan de wereld voor de wereld van het spreken een groot verschil zou maken; dat alles in de wereld in het licht van deze gebeurtenis zou moeten worden herschreven. Begon Mattheus immers niet getrouwelijk met puur bijbelse argumenten? Was hij niet begonnen te schrijven binnen 'zijn' volk? Moderne lezers verveelt het eerste hoofdstuk van Mattheus vaak, omdat het geslachtsregister via Jozef tot David en vervolgens tot Abraham zo weinig ter zake lijkt. Maar zonder dat geslachtsregister zou Mattheus nooit zichzelf en zijn christelijke lezers tot het punt hebben kunnen brengen waar 'zijn volk' ophield zijn of hun volk te zijn.

Fier rechtopstaand, met zijn pleidooi zijn leven riskerend, en tenslotte zijn band met het Joodse volk doorsnijnd, schreef Mattheus zijn evangelie. Hij keerde de betekenis van de Bijbel om, doordat hij ervaren had dat het niet langer het *laatste woord* was. De laatste zin van het evangelie – critici hebben die verworpen omdat hij ons, inderdaad, op een nieuw vlak zet – drukt dit feit heel eenvoudig uit. In plaats van dat de Bijbel het laatste woord voor de Joden is, wordt hun verteld dat Jezus dagelijks met hen zal zijn, tot aan de voleinding der wereld. In deze ene zin verkrijgt het korte leven van Jezus op aarde zo een stuwkracht, dat de kleine toevoeging aan de wereld die dit leven in het gunstigste geval leek te zijn, opeens reusachtige afmetingen krijgt. In deze zin stort zich de volle kracht van deze toevoeging op de lezer. Dit ene leven is op de weegschaal even zwaar als de hele geschiedenis van het mensdom, van Abraham en David af, tot aan de dagen waarin Mattheus leeft. In deze zin, die het waagt te spreken over de gehele toekomstige geschiedenis als een geschiedenis die gescheiden is van de Joodse Bijbel, is het evangelie in de volle betekenis evangelie geworden, d.w.z. blijde boodschap. Want pas nu is het verleden verleden geworden en de Bijbel het Oude Testament. Dit is des te opmerkelijker wanneer we

bedenken dat Mattheus er geen vermoeden van kon hebben wat het lot van zijn eigen boek zou worden. Omdat hij in het Hebreeuws schreef kon hij nauwelijks verwachten dat het door een vertaling als het eerste boek van de Griekse canon bewaard zou blijven.⁵

We gaan nu verder en richten ons op het drama dat zich binnen elk van de andere evangeliën afspeelt, zoals we dat al deden voor Mattheus. We wijzen er op hoe Petrus er in slaagde Marcus ervan af te brengen hem, Petrus, in het evangelie lof toe te zwaaien, en Marcus ertoe te bewegen wél zijn zwakheden te vermelden. Het menselijk drama tussen Marcus en Petrus was even reëel, en hield evenzeer een verandering van geestesgesteldheid in, als de ontdekking van Mattheus dat de Bijbel het testament geworden was van een voorbij verleden. En bij Lucas zijn de twee boeken, het Evangelie en Handelingen, één drama. Paulus heeft Jezus niet persoonlijk gekend, en heeft er geen behoefte aan zijn woorden te citeren. Toch is Paulus in staat om het evangelie te prediken met een kracht alsof hij het 'hart van de wereld' was, als de 'rechter arm van Jezus', zoals hij later werd genoemd. Evangelie en Handelingen onthullen wie Christus is. Paulus en Jezus, Christus in het vlees en Christus in Paulus, zijn de pijlers van de brug die Lucas tot zijn eigen verbazing bouwde. Er is vaak kritiek geweest op het plotse-linge einde van het boek 'Handelingen'. Maar is het werkelijk zo abrupt? Het evangelie van Lucas eindigt met: 'En zij keerden terug naar Jeruzalem met grote blijdschap, en zij waren voortdurend in de tempel, lovende God'. Zijn Handelingen eindigen met: 'En Paulus bleef de volle termijn van twee jaar in zijn eigen gehuurde woning, en ontving allen, die tot hem kwamen, predikende het Koninkrijk Gods, en onderricht gevende aangaande de Here Jezus Christus met alle vrijmoedigheid, zonder enige belemmering'. Vergelijk nu het begin van het Evangelie en van Handelingen: 'Jezus is geboren'; 'de Kerk is geboren'. De Christus, die in Jezus leefde, leefde in Petrus en Paulus nog een generatie lang. Aan het eind is Paulus in Rome.

Waar Paulus is, in Rome, is nú de tempel. Lucas is daar zelf verbaasd over. Het martelaarschap van Paulus behoorde niet meer bij het proces en de weg die door Lucas verantwoord moesten worden. De stelling dat Handelingen nooit afgemaakt werd, is net zoiets als het moderne idee dat de Ilias van Homerus zou moeten eindigen, of ooit inderdaad eindigde, met de dood van Achilles. Lucas ontdekte de dubbele aanvang: de overbrugging door de Geest van de kloof tussen de opeenvolgende generaties, en hij bemerkte,

al schrijvende, dat zijn verhalen over Jezus in het vlees binnen Israël, en de handelingen van de Heilige Geest onder de heidenen, *parallel* liepen (Handelingen 1:2 resp. Handelingen 28:29). Maar zoals Petrus gedaan gekregen had dat Marcus alle lof over hem, Petrus, wegliet, zo schreef Lucas niet om Paulus, maar om de Heer te verheerlijken! Als Lucas de dood van Paulus aan het eind van Handelingen vermeld had, zou dat – precies zoals het geval geweest zou zijn met de dood van Achilles aan het eind van de Ilias – de herkenning van de Heilige Geest als: 'nog een keer Christus', *tenietgedaan* hebben. En waarom werd het de taak van Lucas, in één boek, bestaande uit twee delen, twee generaties, Jezus en de apostelen, aan elkaar gelijk te stellen? Waarom moest de doop met vuur met Pinksteren de parallel zijn van de geboorte van het kind in Bethlehem, en de reizen van Paulus onder de heidenen de parallel van Jezus' leren in Israël? De reden ligt voor de hand. Lucas schreef aan de 'tweede-generatie-Christen'. Tussen hem en Theóphilus stond het vraagstuk van 'Vaders en Zonen' van de Geest, precies zoals tussen Jezus en de apostelen. De crux van de Christenheid is de natuurwet dat niets van wat we erven in de gedaante van iets nieuws tot ons komt. De Handelingen zijn een verhaal dat parallel loopt aan het evangelie, omdat Theóphilus veranderd moest worden van een erfgoed-gelovige, of traditionele christen, in een eerste en directe luisteraar naar de Geest zelf. Zoals Lucas' geschriften één en andermaal een brug sloegen tussen twee generaties, zo dwong Lucas' verhouding tot zijn lezer er Theóphilus toe aan zijn eigen kinderen te denken. Voor zover het Lucas gelukte de parallel tussen het Evangelie en de Handelingen tot uitdrukking te brengen, slaagde hij er ook in de brug van Theóphilus naar de kerk van de toekomst te bouwen. Hij schreef voor vier generaties: die van Jezus, van Paulus, van Theóphilus en van de erfgenamen van Theóphilus. De moderne lezer zal misschien aarzelen om deze logica te aanvaarden. Zou Theóphilus zijn eigen kinderen en kleinkinderen anders behandelen omdat hij over de parallel tussen Evangelie en Handelingen, Judea en het Keizerrijk, Jeruzalem en Rome gelezen had? Wat heeft een boek te maken met ons eigen gedrag? De moderne mens aarzelt terecht. Voor ons is lezen niet een fase van een handelen. Maar voor Theóphilus was lezen iets heel anders. In de eerste plaats werd het evangelie in die dagen uitsluitend van mond tot mond verbreid. *De weg*, zoals het nieuwe leven werd genoemd, was *de weg* waarop de mensen met elkaar omgingen en spraken, helemaal zonder boeken. Een christen werd, in de eerste

eeuw, op een levensweg gebracht, en onderweg, op de weg, werden hem de dingen verteld die nodig waren om zelf een zending, een getuige, een belijder, eventueel een martelaar, te worden. Horen was alleen maar de eerste stap om anderen te kunnen vertellen. Niet de nieuwsgierigheid, maar de verlossing werd gediend. En de voortdurende stroom van het heil werd bereikt door de dwaasheid van de mondelinge verkondiging. Het geweldig nieuwe van de geschreven evangeliën was daarom dat iets wat n.b. geschreven was, de rang van evangelische waarheid zou kunnen bezitten.

Noten

1. In 1893 noemde H. J. Holtzmann dit 'eine ungeheuerliche Hyperbel' (een afschuwelijke beedspraak), die men maar beter kon laten vallen!
2. Chesterton besluit zijn prachtige geschrift over Jezus met het grote woord 'Mirth' (blijmoedigheid).
3. Het verheugt mij dat H. Cunliffe - Jones, *Studia Evangelica* 1959, blz. 14-24, 'The Fourfold Gospel, a Theological Problem', mijn probleemstelling steunt.
4. 'Zijn' staat uitdrukkelijk in de Griekse tekst.
5. I. M. Grntz, *Journal of Bibl. Lit.* 79, 1960, p. 52 e.v.

4. INKT EN BLOED

Christus had niet geschreven.¹ En de hele waarheid van het Kruis was gebaseerd op zijn bijna ongelofelijke en zeker bovenmenselijke geloof. Wie onder ons durft zijn grootste waarheid toe te vertrouwen aan de onnozelheid van een aantal ongelovige kameraden? Maar omdat dit gewaagd was, was het voorbeeld gegeven. En schrijven was als tweederangs gebrandmerkt. Het was niet zo goed, niet zo wenselijk, niet zo betrouwbaar, als verkondigen. We kunnen ons, lijkt me, zelfs nu nog voorstellen hoe Mattheus schreef met bloed, zweet en tranen, vergeving vragend voor het gebruik van inkt. Hij had er een goede reden voor nodig. Want 'hij die de mensheid leerde schrijven en daardoor veel mensen tot op de dag van vandaag deed zondigen' werd in zijn dagen als 'een van de gevallen engelen' beschouwd. 'Want mensen werden niet geschapen om van hun geloof te getuigen door middel van pen en inkt'.² Ik denk dat Mattheus de grote stap van weer de pen te gaan gebruiken (bezoedeld als die pen toen was, en ook nu is, door mensen die eindeloos boeken produceren), durfde te nemen na de schok veroorzaakt door de steniging van Stéphanus. Dit zou betekenen dat het eerste bloed dat vergoten werd, de eerste inkt die in de nieuwe bedeling gebruikt werd reinigde. Ik baseer deze veronderstelling op het feit dat de grote rede van Stéphanus voor de Raad doorklinkt in het eerste hoofdstuk van Mattheus.

De glorie van de eerste martelaar gaf gewicht aan de overigens hogelijk verdachte met inkt geschreven woorden van de eerste evangeliëschrijver. Stéphanus' grootse verdediging van de overgang van de Geest in telkens nieuwe vormen, moest behouden blijven. Nadat Stéphanus er met zijn leven voor betaald had, zou de heilige nieuwe boodschap niet door inkt bezoedeld worden. De Evangeliën vormden de schoorvoetende toelating van het schrijven tot de Nieuwe Weg. En dan nòg waren de Evangeliën bedoeld om hardop gelezen te worden.

Wij zijn zo dwaas iedereen te vragen: 'Waarom schrijf je niet'? Maar bij de eerste discipelen van de nieuwe Geest was het andersom: Moeten we schrijven? Mogen we schrijven? Durven we het?

En het juiste antwoord staat of valt met die geestelijke kuisheid, die nog zeldzamer is geworden dan de kuisheid van het lichaam. *Wanneer moeten we schrijven?* Als er leven in gevaar is, dat van ons of van anderen, uit lijfsbehoud, als het de enige manier is om, in een crisis, onze identiteit te bewaren. We moeten spreken en schrijven, denken en onderwijzen en getuigen, als wijzelf en onze geest uiteen zouden vallen als we het niet deden. We spreken opdat we niet gek worden. Het komt allemaal neer op de regel dat een nieuwe stijl niet geschapen wordt, tenzij onder de hoogste druk. Mattheus kreeg het recht om een pen als zwaard te gebruiken toen het bloed van martelaren de grond van Palestina rood kleurde. Op overeenkomstige wijze schreef Marcus toen in Rome de arena en het kruis op Petrus wachtten.

Nu beweren wij dat Lucas in eenzelfde spanning, en onder een overeenkomstige druk geschreven heeft. Maar dat ligt niet zo voor de hand. Hij bevond zich niet te midden van gevaren. Hij bereikte een hoge leeftijd – 84 – ergens in Griekenland, zoals de canon van de evangeliën vermeldt. En Ernest Renan vond zijn stijl zo bijzonder goed, dat hij het Evangelie van Lucas het mooiste boek noemde dat ooit geschreven werd. Nu was Renan een Griek naar de geest, en dat zou ons wat in verlegenheid kunnen brengen, want de Griekse geest is geneigd om het speelse en de lichte toets te waarderen. Het nadrukkelijke stoort daarbij als te weinig elegant. Inderdaad is wat Lucas dreef sterk verschillend van de opwinding die het gevolg was van de duidelijke gevaren die Mattheus en Marcus omringden. Lucas moet zich op zijn gemak gevoeld hebben toen hij de oorsprong van zijn geloof wilde nagaan.

Niettemin werd er door Lucas een nieuwe en bijzondere spanning in de wereld van de geschiedschrijving ingevoerd. Er bestonden al kronieken die de annalen van Rome en Paros en Athene bevatten. Geschiedschrijvers hadden de geest beschreven die Rome in staat stelde in vijftig jaar een wereldrijk te worden, en de geest die de Atheners bezielde onder Pericles. Zo legt ook elk van de verschillende boeken van het Oude Testament getuigenis af van de specifieke geestesgesteldheid van één periode. De boeken van Mozes, het Hooglied, Jeremia, Richteren, Koningen, het zijn de vertalingen van Eén Geest in talloze uitdrukkingvormen.

Welnu: met de eerste zin van Lucas verandert dat. Het intertijdelijk karakter van de geest werd zijn thema: *Geïnspireerd* (letterlijk: door de geest beademd) *worden betekent vertalen*. Door aandacht te schenken aan deze verbinding tussen de tijden, werd Lucas de

eerste mens die in staat was de geesten van twee tijden tegelijk te zien, en ze te zien als ondergeschikt aan de ene geest, de Geest van alle geesten (De uitdrukking 'Dienaren van het Woord' wijst op deze ondergeschiktheid aan die Ene geest).

De uitdrukking Heilige Geest verliest elke betekenis als we niet meer weten dat de Heilige Geest de geesten van de verschillende tijden voor elkaar opent. Een groepje mensen dat in vrede met elkaar leeft, vrolijk, harmonisch, als goede vrienden van elkaar, kan de juiste geest hebben zonder met de alomvattendheid van de Heilige Geest in verbinding te staan. Maar als we tegenwoordig de juiste en de verkeerde geest tegen elkaar afwegen, doen we dat alsof ze zich op eenzelfde vlak zouden bewegen. Maar voor Lucas is alleen dat Heilig, wat macht heeft over de vele modes der tijdperken. Deze modes der tijdperken, deze geesten der tijden, zijn echt en reëel. Elke generatie heeft zijn eigen genialiteit. De genialiteit van Jezus behoorde tot zijn eigen unieke leven. Het genie van Herman Melville, de schrijver van Moby Dick en Pierre, was tijdbepaald. Maar de Geest met een hoofdletter is, om zo te zeggen, genialiteit tot de tweede macht. God is de vader van alle geesten. Jezus ontdekte dat geniaal zijn niet genoeg is. En daarom gaf hij zijn genie, zijn eigen geest, op voor de vrede tussen de geesten van alle tijden. Zijn bijdrage aan de geschiedenis was niet zijn lichaam – hoeveel soldaten hebben niet hun lichaam geofferd aan de geest van hun nationale goden – Jezus gaf zijn eigen geest op, omdat hij besloot de eindeloze wederkeer van de kringlopen in de zaken en het gedoe van de mens te doorbreken. Hij gruwde van de aparte geesten van elke tijd, met inbegrip van zijn eigen geniale geest. Om deze reden schreef hij geen boek. Want hij wilde de harten van alle generaties naar elkaar toewenden, ongeacht hun geestelijke trant. Lucas was de eerste mens die het voorrecht had deze verandering in wat geest betekent, in een boek dat twee fasen heeft, neer te leggen. Zijn twee boeken deden de Geest uittorenen boven de geesten. Het buitengewone en oorspronkelijke van Christus' gang door Judea, en het bijzondere en oorspronkelijke van de handelingen in de tijd van de apostelen, werden door hem zó verhaald, dat beide verplichten als facetten van één Geest. Sindsdien hebben de mensen de historici altijd gevraagd hun over meer dan één periode in een ontwikkelingsgang te vertellen. De geschiedenis van Amerika zou niet inspireren, als die geschiedenis niet duidelijk in grote perioden kon worden ingedeeld. Slechts als we kunnen speuren dat de Ene Geest werkzaam is achter de geesten van de verschillende

perioden, kan geschiedenis ons inspireren. Anders is geschiedenis dood, en het is gevaarlijk met de graven van het verleden te flirten. Het nadoen van een groot mens of van een bijzondere prestatie, is dwaas en verlamt altijd.

Maar geschiedenis is goed en doet ons opstaan uit de doden, wanneer we achter de alledaagse feiten doordringen en ons realiseren hoeveel offer en scheppend vermogen schuil gaan achter elk klein feit in onze omgeving. De kennis van geschiedkundige feiten is *schadelijk* als we ze niet onderkennen als òf geïnspireerd, òf corrupt.

Iedere grote geschiedkundige na Lucas heeft een meervoudigheid van de tijdgeesten erkend, en geprobeerd de Ene Geest door al die geesten heen te laten schijnen.

De eerste overwinning over de geest van één tijd en de aard van één volk, was Lucas beschoren. In zijn boeken werd het verschil belichaamd tussen, in moderne termen: het genie en De Geest; of in zijn woorden: tussen De Geest en de vele geesten.

Deze overwinning kon niet gevierd worden door te theoretiseren 'over' de Geest. Het moest omgekeerd gebeuren door, bij elke gelegenheid weer, de grootst mogelijke ruimte te laten voor de verscheidenheid in tijd en plaats. HET WOORD, dat tevoren bij bepaalde landen en bepaalde tijden leek te behoren, bleek nu één te zijn, in oost en west, met Jezus op aarde en met de opgestane Christus. Het blinde fanatisme van welke filosofische school of welke nationale literatuur ook, en de geloofsijver van de lezer Théophilus, werden gezuiverd. Théophilus werd er op voorbereid dat de Geest nieuwe vormen uit zijn lendenen zou doen voortkomen bij elke nieuwe generatie. De geest van één tijdperk zou niet voor de Geest van God mogen worden aangezien. We hebben precies zoveel toekomst als we verleden erkennen als òns verleden. Alleen samen kunnen toekomst en verleden onze geloofsartikelen zijn. Als iemand met zijn eigen tijd wenst ten onder te gaan, kan niemand hem dat beletten of daar argumenten tegen aanvoeren. De tijdsgrenzen van de rol die wij op aarde spelen, kiezen we zelf. Door de kerk waarin Théophilus zich bevond een vóórgeschiedenis van meer dan één tijdperk en meer dan één geest te geven, gaf Lucas alle Christenen ook een ná-geschiedenis, die reikt voorbij hun eigen periode en eigen levenstijd. De gelegenheid die de geschiedenis krijgt om ons te vormen, hangt in elke tijd af van het zegevieren van het vermogen tot vertalen over de krachten van de tijd. In Stéphanus, in Mattheus, en in hun Meester, leefde deze overtuiging ongetwijfeld.

Maar in het Evangelie van Lucas werd het een literair document toegestaan deze waarheid te belichamen.

Het genie en de geest van elke tijd gaan woekeren als ze geïsoleerd blijven. Een naïef zich overgeven aan de geesten van de tijden dompelde Europa in twee verwoestende oorlogen. De mens had de teugels over zichzelf in handen gegeven aan de tijd. En de geesten van de tijden werden tot demonen. Als we menen dat elke tijd zijn eigen geest heeft, dan blijven we zitten met de Hitlerjeugd en de Nazigruwelen.

Maar ook als we denken dat de Heilige Geest zich in een broeikas buiten de getijden van de menselijke ziel bevindt, eindigen we bij onvruchtbaarheid en vergeefsheid. We moeten elke generatie als een belichaming van de tijd leren zien, en de Geest als de ene die deze tijdslichamen verbindt. We hadden 1900 jaar nodig om dit in te zien. Een 'tijdslichaam' is nu nog een nieuwbakken woord. Maar het is vandaag aan de dag de beste uitdrukking en vertaling voor de geesten waar Lucas zich mee bezig hield en die overwonnen werden door de Heilige Geest. Als en wanneer onze tijden tijdslichamen geworden zijn, zullen we gepresteerd hebben wat Lucas beschreef als de handelingen van Jezus en van de apostelen.

De generatie van Theóphilus, die de boeken van Lucas las, maakte de val van Jeruzalem mee, evenals de overgang van de tijd van de apostelen naar de tijd van de bisschoppen. De kerk onderscheidt zich door de snelle voortgang van het ene tijdperk naar het andere, in een adembenemende opmars. Dat wat het Protestantisme vaak kritisch het snelle bederf van het eerste Christendom noemde, is juist de allerbeste illustratie van Lucas' principe van onophoudelijk vertalen. De martelaren, de bisschoppen, de belijders, de apologeten (verdedigers van het geloof), de Vaders, de monniken en de kluizenaars, de zendelingen: al deze heiligen-gestalten volgden, in een snelle opeenvolging van tonelen, op de apostelen en de evangelisten en de leraren en profeten van de eerste generatie van de kerk. Ik zou de stelling van Luther over de waarde van het oorspronkelijke Christendom willen omdraaien en zeggen dat ik niet in de Heilige Geest kan geloven tenzij Hij zijn uitdrukkingwijzen voortdurend meedogenloos verandert, precies zoals in Luther en zijn keurvorst. Hoe we verder kunnen gaan van geest tot geest, en toch in Eén geest kunnen optrekken, is telkens weer onze pijn. Het wordt met elke volgende eeuw moeilijker en we moeten onze jonge mensen een weloverwogen hoeveelheid onwetendheid toestaan, opdat hun geest niet wordt verstikt. Maar we moeten wel allemaal

uitgaan van Eén geest, ondanks de verscheidenheid in tijden en plaatsen.

Dit werpt licht op de voortgang in het Evangelie van Marcus. Precies zoals bij Mattheus en Lucas, is het Evangelie van Marcus een overwinning op de gevaren van de tijd. Petrus had de opdracht de schapen te hoeden (Johannes spreekt daar zeer nadrukkelijk over aan het eind van zijn Evangelie, en hij stemt daarin overeen met Mattheus). De ware relatie tussen Jezus en de apostelen liep gevaar als Petrus, de grootste van de apostelen, te veel als gelijke van Jezus beschouwd kon worden. Daarom moest het Evangelie van Petrus, dat Marcus opschreef, eens en voorgoed de unieke rol van Christus als 'Zoon van God' vastleggen. Petrus, die de Heer verloochend had, moest nu ontkennen dat hij, Petrus, meer was dan een zondig mens. Als dit voor Petrus, de eerste onder hen, gebeurde, dan zou het voor altijd en voor alle Christenen volbracht zijn. Dit is nu precies wat bij Marcus gebeurt. Hij begint eenvoudig met te zeggen dat Jezus de Zoon van God was, en hij eindigt met de eindeloze stroom van zending die bedreven moet worden door 'dienaren', die de Heer gehoorzamen, maar niet Petrus of welke andere vleeselijke gezagsdrager ook. Het is moeilijker dit negatieve proces bij Marcus op de voet te volgen dan het eveneens negatieve proces bij Mattheus. Bij Mattheus werd de orde die aan Jezus voorafging tot Oud Testament; de geest trok terug van Israël toen Jezus kwam en het gezag overnam. Bij Marcus werd aangetoond dat alleen Christus de Zoon van God was, en zou blijven. Alle toekomstige generaties werden onder deze ene en enig volmaakte incarnatie geplaatst, omdat Petrus zichzelf op een oneindige afstand onder deze zelfde Zoon van God stelde. Het proces bij Marcus beschermt Jezus tegen de toekomst. De verheerlijking van Petrus wordt met succes tegengehouden en voorkomen. Marcus zegt dat Petrus 'zeer bevreesd' was (9:6), wat de andere Evangelisten niet durven vermelden; hij verandert het 'ik zal' van een woord van Petrus bij Mattheus, in het meer bescheiden 'wij zullen'. Hij streepte Petrus' naam door waar een intelligente vraag werd gesteld. 'Het huis van Petrus' bij Mattheus, wordt bij Marcus het huis waar vier van de apostelen naar toe gingen. Petrus noemde zichzelf in het Evangelie van Marcus 'Satan', zonder de verontschuldiging³ die de andere Evangeliën daarbij gebruiken. En als toppunt van Petrus' zelfverloochening kan genoemd worden dat het Marcus niet werd toegestaan Petrus te noemen als één van de twee discipelen die de opgestane Christus in Emmaüs zagen (Marc. 16:12). Paulus zegt wél ronduit dat Petrus

de eerste was die de opgestane Heer zag. Met andere woorden: in de ogen van Paulus kon er voor de geloofwaardigheid van het apostelschap niets beters worden genoemd dan dat waarover het Marcus verboden werd te schrijven! Lucas en Johannes gaven zich moeite dit stilzwijgen goed te maken door de broederlijke manier waarop zij de eerste plaats van Petrus in hun midden noemen.⁴

'In het Evangelie van Marcus wordt Jezus geïsoleerd en geheel en al verkeerd begrepen, niet alleen door de schare en door de Joodse autoriteiten, maar ook door zijn familie of maagschap, en door de discipelen die hij zich gekozen had. Bij Marcus is dit van vitaal belang, omdat het juist in deze volledige vernedering en verlatenheid is, dat Gods openbaring plaatsvindt.' 'Beide bewerkers (Mattheus en Lucas, vert.) zijn niet in staat dit met de ontstellende grofheid van Marcus door te drukken'.⁵ De verleiding waar Marcus tegen vocht, is goed onder woorden gebracht in hoofdstuk 13:11, waar van Jezus gezegd wordt dat hij zei: 'Want gij zijt het niet, die spreekt, maar de Heilige Geest'. Petrus, die de Heer, toen hij voor de Raad gebracht was, verloochend had, wil nu de Heer tegen een dergelijke afhankelijkheid van zwakke mensen beschermen. Hij had het recht, maar hij alleen, Marcus te beletten hemzelf, Petrus, dicht bij de Heer te plaatsen. De critici zagen over het hoofd, toen zij het resultaat ontstellend grof vonden, dat het Petrus was die tegen zijn eigen potentiële gezag strijd voerde. Slechts in Jezus' naam zal het Evangelie gepredikt worden (Marc. 16:17).

Bij Johannes is het weer anders, maar niettemin is er ook in dit ogenschijnlijk etherische Evangelie een dramatische voortgang. Johannes was, door een natuurlijke zielsverwantschap, als geen der andere apostelen de vriend van de Heer. Jezus hield van hem, had hem lief als een broeder. Dat kwam bij zijn roeping en verkiezing. Een aangeboren geestverwantschap, d.w.z. een natuurlijke affiniteit, was voor Johannes de specifieke bron voor het verstaan der dingen. Een hiermee vergelijkbare bron van verscherpt inzicht was voor Petrus zijn ambt in de kerk, voor Mattheus zijn ervaring van verlost te zijn, voor Lucas zijn verantwoordelijkheid voor de volgende generatie. Een onderwijzer als Lucas krijgt zelf meer en meer inzicht, omdat hij te doen heeft met onrijpe, onverschillige leerlingen. Een bisschop als Petrus ontwikkelt een grote bezorgdheid omdat hij verantwoordelijk is voor het redden van zielen. Mattheus weet en verstaat beter doordat hij is weggeroepen uit een weinig oorbaar beroep; hij is heel dankbaar en verheugd over zijn eigen verlossing. Johannes verstaat als verwante geest wat in het begin

niemand anders zal verstaan: hoe een levende persoon ontstaat. Leden van een natuurlijk gezin begrijpen elkaars achtergrond en beweegredenen; de oorsprong van de reacties en gebaren van de ander is hun duidelijk. Met verwante geesten is het niet anders, want de geest gaat vooraf aan de incarnatie; een geest is de oorspronkelijke gedachte van de Schepper, de levende mens is daar de uitwerking van. Een verwante geest verstaat daarom, door sympathie en 'congenialiteit', in de echte betekenis van het woord, waar Jezus vandaan kwam, uit welke noodzaak, uit welke aan wet, volk en religie voorafgaande, oorspronkelijke moederschoot. Johannes begint, als verwante geest, bij de werkelijke, oorspronkelijke plaats in Gods geest van zijn goddelijke vriend. Maar de voortgang van zijn Evangelie leidt hem van deze hemel naar de aarde. Het wonderbaarlijke proces bij Johannes is de weg van het Woord in God naar de lijfelijke mens Jezus. Johannes laat Jezus een van zijn meest sublieme redevoeringen onderbreken met de sobere en concrete wending: 'Staat op, laten wij van hier gaan!', en het is Johannes die dit bijzondere getuigenis van het realisme van Jezus boekstaaft, en geen der anderen (14:31). Door zijn persoonlijke en vertrouwelijke intimiteit behoefde hij nooit van buiten af naar Jezus te kijken. Hij leefde met hem binnen in zijn ziel. Maar dat hij zowel in de kleine dingen van het dagelijks leven, als in het kosmische ambt van 'Het Woord' als Christus, zijn broeder Jezus zou herkennen, dat is de overwinning die Johannes bevocht. Johannes zag de Heer als zijn tweede ik. De ziel van Johannes was 'naturaliter Christiana' (christelijk van nature). Daarom waren voor hem geen tekenen of gebeurtenissen nodig om te weten en te verstaan. Hij kende hem via zijn hart, 'mente cordis'. Tijdens het schrijven van het Evangelie leerde Johannes dat de aardse wegen tot het kennen van zijn Heer evenveel recht van bestaan hebben. Hoewel hij met hem verenigd was in de eeuwigheid, was hij zo deemoedig zich in de geschiedenis slechts één van de discipelen te noemen! Dit is de schoonheid van de laatste hoofdstukken van Johannes: Thomas moest zien voordat hij kon geloven. Een dergelijk Missouriïanisme⁶ was voor Johannes zelf volslagen ondenkbaar. Maar Johannes bracht het verhaal van Thomas getrouwelijk over, als de weg tot Christus die het meest tegengesteld was aan de zijne. En hij roemde Petrus als degene die het hoogste gezag had, zelfs hoger dan Johannes, omdat de Heer dat gezegd had. Johannes gaat van het meest innerlijke hart tot de meest uitwendige kentekenen van maatschappelijke functie en positie, en verbiedt daarmee aan alle harten die van nature christelijk zijn, de

wereld van de geschiedenis en van de concreetwording te ontvluchten.

Noten

1. Lukas Vischer 'Die Rechtfertigung der Schriftstellerei in der Alten Kirche', Theologische Zeitschrift, 12(1956), 320-336.
2. Boek van Enoch, 69:10. Zie ook blz. 122.
3. Chapman, p. 38 e.v.
4. Luc. 24:13-35; Joh. Hfdst. 21; I Cor. 15:5.
5. Hoskyns & Davey, 'The Riddle of the New Testament', London, Faber & Faber, 1931 p. 137 e.v.
6. 'Missourianisme' verwijst naar een beweging van confessionele Lutheranen, die uit Duitsland naar Missouri in de Verenigde Staten trokken. Bedoeld wordt een houding die zó vasthoudt aan wat reeds geopenbaard werd, dat hij niet meer openstaat voor wat de Geest nu zegt! (vert.)

5. ICHTHYS

Alle vier evangeliën zijn dus processen, door welke vier apostelen hun menselijke beperktheid aan de voet van het kruis konden neerleggen en hun persoonlijke ervaring in een bijdrage konden omzetten: Mattheus erkende dat hij niet langer een Jood was; Marcus, de leerling van Petrus, erkende dat Petrus zijn eigenlijke naam verloren had; Lucas, de metgezel van Paulus, erkende dat Paulus onder de heidenen deed wat Jezus onder de Joden had gedaan. Johannes erkende dat een verwante geest weliswaar niet door argumenten overtuigd behoeft te worden om de eeuwige zin te verstaan, maar dat het niettemin nodig is, dat de gelovige ziel zich in deze zichtbare wereld, met zijn heel langzame vooruitgang, onderwerpt aan de daarin geldende arbeidsverdeling.

Met de term 'erkende', zoals we die gebruikten voor de evangelisten, bedoel ik iets anders dan een handtekening onder een verklaring. Het kostte de evangelie-schrijver tijdens het schrijven een geestelijke ommekeer om de consequenties ervan voor zichzelf te ontdekken.

Neem Mattheus. We worden door de critici, die wijzen op zijn vele citaten uit de schrift, in verleiding gebracht in hem een advocaat te zien die een prachtig stuk schrijft voor zijn cliënt. Een advocaat heeft de laatste zin al in zijn hoofd wanneer hij de eerste schrijft. Een dergelijk stuk wordt, zegt men, uit één gezichtspunt ontworpen, en is uit één geest (dat is tenminste de theorie, ik geloof er niet in). Maar Mattheus begint met: 'Jezus was de Koning der Joden', en aan het eind weet hij van zichzelf: 'Mijn hemel, ik ben geen Jood meer' en gaat dan heen.

Nu Marcus. Marcus knielt gehoorzaam voor Petrus. Voor hem heeft Petrus het hoogste gezag. Aan het eind van zijn evangelie weet hij dat hij, Marcus, op Petrus net zo weinig bouwen kan als op welke zondaar ook. Marcus – hoe vaak zal het hem pijn gedaan hebben in opdracht van Petrus een zin die overliep van lof voor Petrus te schrappen – kreeg tenslotte de moed uit te stijgen boven zijn functie van rechterhand van Petrus. Van Petrus te horen hoe deze prins onder de apostelen zijn eigen waarde verloochende, was

voor hem een les over de eenheid van de kerk. De kerk kan alleen dan één zijn als er slechts Eén is die de naam geeft aan het lichaam van de kerk. Zo ging Marcus in Gods geest naar Alexandrië, niet in Petrus' geest.

De verandering die Lucas onderging werkte door op Theóphilus. Theóphilus kende Lucas. En de bekering van de heidenen was voor hem nagenoeg het enige waarvoor hij belangstelling had. Maar door wat Lucas schreef veranderde dat. Het werd hem overweldigend duidelijk dat het dramatische gebeuren waarover de Evangelieën handelen, de eeuwige moederschoot is, waarvan Paulus slechts één enkele vrucht was, en daarom moet elke generatie terugkeren tot deze ene echte moederschoot; na Paulus zouden alle generaties hun voedsel, hun overeenkomstige ervaring, moeten krijgen van het evangelie van de Meester, voordat ze als discipelen zouden kunnen worden aangemerkt met hun eigen 'Handelingen'. Ze zouden allemaal naar de evangelist moeten luisteren voordat ze het evangelie zouden kunnen vertellen zoals Paulus het had gedaan. Ze zouden allemaal leraren van de volgende generatie moeten worden, opdat de jongeren nog grotere dingen zouden kunnen doen. Zeker, de hemel was met Pinksteren op aarde gekomen, en had de aarde nieuw gemaakt, met Rome in het centrum in plaats van Jeruzalem. Maar slechts één mens was het gegeven om de ware hemel te openbaren. Die Ene moest hooggehouden worden, opdat diezelfde hemel, dat wil zeggen God in de harten van de mensen, in elke generatie opnieuw zou komen en de aarde vernieuwen. Theóphilus moest daarom verder komen dan alleen maar de doop. Hij kon zich nu belast weten met de taak de boodschap voor zijn kinderen te vertellen, een even enorme taak als het vertellen van het evangelie voor de heidenen, wat door Petrus en Paulus in gehoorzaamheid aan de Heer werd verricht. In de twee boeken van Lucas groeide de opdracht van Jezus om alle volkeren te dopen als een sneeuwbal, want die opdracht onthulde wat later kon en zou gebeuren: Als Christenen eenmaal gedoopt waren konden ze op elkanders schouders staan en naar steeds nieuwe hoogten groeien.

En Johannes – Johannes, de kluizenaar op Patmos – leerde de aarde even lief te hebben als de hemel waarin hij, van hart tot hart, leefde met zijn Meester. Daarom spreekt de laatste zin van Johannes over de ruimte van de wereld die alle boeken over Jezus niet zou kunnen bevatten. De ruimte van de wereld? Wat betekende die nog voor Johannes, die in zijn visioen het Woord gezien had dat in den beginne bij de Vader was, voordat de wereld werd geschapen?

Toch werd deze geschapen wereld zijn laatste woord. Hij was bereid, uit liefde voor God, Gods hemel te verlaten en Gods schepsel 'wereld' binnen te gaan. Hij leerde deze stoffelijke wereld, waaraan hij geen behoefte had, te zien en te voelen en te proeven. Want God had die geschapen en wilde dat ook hij haar liefhad. Dit alles zo zijnde, is de volgorde van de schrijvers van de vier evangeliën heel opmerkelijk. De naam van Jezus bestond in de oude kerk uit vier delen: Jezus, Christus, Gods Zoon, Redder (of Heiland). De vijf Griekse beginletters werden gelezen als ICHTHYS (ΙΧΘΥΣ = vis).¹ De vier evangeliën doen deze naam opnieuw verschijnen. Mattheus, de zondaar, kende de Heer als zijn persoonlijke redder (Heiland = Σωτηρ). Marcus kende hem, van het begin af als Gods Zoon (Θεου Υἱός). Lucas zag in hem de Christus, die Paulus bekeerd had, tot wie Jezus nooit gesproken had; voor Paulus kon Jezus niet Jezus zijn, maar uitsluitend de Christus. En Johannes, de verwante geest, verstond hem als een oudere broeder, dat wil zeggen, hij kende hem als Jezus, als persoon.

4 Jezus	Ἰησοῦς
3 Christus	Χριστός
2 Gods Zoon	Θεου Υἱός
1 Redder (Heiland)	Σωτηρ

waren de gezichtspunten uit welke de evangelisten schreven. Nu blijkt hoe de wet van het spreken werkt, namelijk altijd tegengesteld aan de natuur en het blote verlopen van de tijd. Deze wet zegt: Dat wat in een gebeurtenis het meest centraal of primair is, wordt het laatst gearticuleerd.² De eigenschap van Jezus waarmee hij het verst reikend, het meest zichtbaar en verwarrend op zijn omgeving inwerkte, was dat hij zondaars redde. Johannes stond het dichtst bij het hart van Jezus, daar waar deze het meest Jezus, zijn eigen echte unieke persoon was. Johannes geeft de meest innerlijke gedachten van Jezus weer; Mattheus geeft alle uiterlijke bewijzen voor het geloof dat Jezus de Heiland is. Mattheus kon zijn ervaring het eerst vertellen. Johannes kon pas het laatst spreken. Waarom? De volgorde is vreemd, maar herhaalt de ervaring van Jezus zelf. Zijn meest innerlijke leven, dat wat hem van het begin af had bewogen, werd pas tegen het einde zichtbaar. Dat de wereld niet ons, maar onze functie in de wereld het eerst ziet, is de ervaring van iedere levende ziel. Wat het eerste zichtbaar is, zijn onze minst essentiële trekken. De buitenkant van een mens is eerder bekend dan zijn binnenkant; de historische handelingen zijn eerder bekend dan hun betekenis op lange termijn. Pas door Pinksteren en door de

ervaring van Paulus onder de heidenen, treedt de ware betekenis van de 'Christus' aan het licht. Aan de andere kant kon Petrus vasthouden aan zijn eigen ervaring met de levende Zoon van God. *De volgorde van de vier evangeliën is noodzakelijk omdat deze volgorde de rede omkeert*, die begint bij de natuurlijke persoonlijkheid van Jezus. *En een dergelijke omkering van de natuur is de noodzakelijke volgorde bij menselijke articulatie!* ICHTHYS, '1 Jezus, 2 Christus, 3 Gods Zoon, 4 Redder (Heiland)' is de juiste natuurlijke volgorde om deze persoonlijkheid te beschrijven. Het in taal gevatte, gesproken, geschreven bericht hierover kon alleen maar tot het bewustzijn doordringen in de omgekeerde volgorde van 4 Redder (Heiland), 3 Gods Zoon, 2 Christus, 1 Jezus.

We willen ons nu richten op wat praktisch de vier evangeliën verbindt, de vrijheden die ze zich ten opzichte van elkander veroorloofden, omdat hierin de werkelijke sleutel tot 'de Vier Evangeliën' te vinden zal zijn. Maar daarvoor wil ik een zijdelings voorbeeld geven van hoe zij op elkaar ingaan.

Dat voorbeeld betreft de wijze waarop zij de wereldgeschiedenis behandelen. Geschiedenis is ritmisch. Iedere historicus die niet gespecialiseerd is in de Franse, de Engelse, de Duitse of de Russische geschiedenis, en iedere geïnteresseerde leek, kan zelf zien dat de Russische revolutie en onze huidige wereldoorlogen, vier tot vijf generaties later waren dan de Franse revolutie en de Napoleontische oorlogen. Een overeenkomstige tijdsspanne scheidt Cromwell van Robespierre. En Luther ligt weer vier tot vijf generaties eerder dan Cromwell.³ Waarom braken deze revoluties uit na viermaal dertig jaar? We zullen misschien niet in staat zijn deze vraag te beantwoorden. Dat neemt niet weg dat het een reële vraag is, gebaseerd op gegevens die te indrukwekkend zijn om er geen verband tussen te zoeken.

Deze zelfde vraag plaagde de vroege kerk. Het was duidelijk dat Jezus op het juiste moment verschenen was, d.w.z. één generatie voor de verwoesting van de tempel. Deze juiste 'timing' van Jezus' komst was voor Johannes op hoge leeftijd, en voor de kerk na het jaar 70, zonder meer duidelijk. Jezus had het zaad uit Zion weggenomen voordat het daar steriel gemaakt zou worden. Maar vóór het jaar 70 kon dit argument niet gebruikt worden. Jezus rook de corruptie. Al één generatie tevoren verstond hij de tekenen van de tijd. Tussen zijn kruisiging en het jaar 70 zag het geloof van de Christenen uit naar wetenschappelijke argumenten om Jezus' duiding te staven. Lenin en Trotski konden lang voor 1914 de wereld-

revolutie, op basis van een systematische studie van revoluties, voorzien. Nietzsche kon de corruptie eenvoudig ruiken. Stéphanus in zijn mondeling, Mattheus in zijn schriftelijk pleidooi, probeerden de aan de macht zijnde Joodse bovenlaag te bewijzen dat er een logisch ritme is waarin de komst van Jezus past. De geschiedenis was al zo váák met sprongen verlopen, legde Stéphanus uit voor de Raad. Hij begon met de reeks van Abraham en zijn gezin tot Josef toe. Toen Mozes. Daarna David en Salomo. Tenslotte de profeten en de Babylonische ballingschap. Begrijpen jullie dan niet, riep hij uit, dat Jezus een keerpunt is, zoals de ballingschap, zoals David, zoals Mozes, zoals Abraham?⁴

De rede van Stéphanus was de eerste Christelijke Economie van de Geest. Bij Mattheus groeide dit pleidooi van Stéphanus uit tot een wet van de geschiedenis. Elke 14 generaties, zo schreef hij, blijkt dat de geest zich op een nieuwe manier manifesteert: Er waren 14 generaties van Abraham tot David, 14 generaties van David tot de ballingschap, 14 generaties van Babylon tot de komst van Christus, in de persoon van een afstammeling van Abraham en David. Het zogenaamde geslachtsregister in het eerste hoofdstuk van Mattheus is een filosofie van de revolutie en van het ritme van revoluties.

Ook Lucas gaf een geslachtsregister van Jezus. Maar deze genealogie was bij hem niet langer bedoeld ter staving van zijn boodschap. De kern van de grote gloedvolle rede van Stéphanus was dat de geest zich telkens weer op een andere wijze uitdrukt. Dit, en dat mogen we niet vergeten, is zonder meer waar. Mattheus verwerkte het tot een systeem en zei dat het iedere veertiende generatie gebeurde. Na het apostolaat van Paulus onder de heidenen had Lucas geen behoefte aan de 'wet' van Mattheus, maar hij hield het raadsel van de overgang van de geest telkens in een andere vorm, wel in gedachten. Maar hij kon zich veroorloven nog verder te gaan dan Mattheus. Hij noemde 3×14 generaties voor de tijdsduur van Jezus tot de stichter van het Jodendom en hij breidde het schema uit tot 77 generaties voor de tijd tussen Gods schepping van Adam en Jezus. Aan de andere kant verving hij in twee gevallen het getal 14 door 22. Hier zien we een beginsel van vrijheid gepaard aan eenheid aan het werk. Het gemeenschappelijk onderwerp is voor alle drie, Stéphanus, Mattheus en Lucas, een reëel vraagstuk. Voor wie het niet zien als een vraagstuk dat zich steeds weer voordoet, wil ik wijzen op de wereldlijke versie ervan, de vraag die Gibbons stelde voor Rome: waarom stortte het Romeinse Rijk in elkaar toen

het in elkaar stortte? Wel, het stortte ineen toen de geest het had verlaten. Zo gaat dat, met koninkrijken. De schoolvraag over het Romeinse Rijk geeft zo één voorbeeld van het algemene vraagstuk van hoe lang iets duren kan, in welk vraagstuk mensen altijd belang behoren te stellen. Hoe lang zal onze eigen orde standhouden?⁵ Wel, Mattheus wees op een regelmaat, Lucas bracht een verbetering aan. De cijfers 3×14 waren onjuist gebleken. Daarom werden zij veranderd. Maar de vraag zelf, hoewel nog niet beantwoord, werd opengelaten. Dit gebeurde niet via het dialectische proces van ja en neen, maar via de typische onderzoeksmethode van: ja, misschien, maar stellig nog anders. Dit was een nieuwe werkwijze; de Griekse geest had altijd gewerkt met tegenstellingen. De nieuwe methode was mogelijk doordat hart en ziel van de verschillende denkers één waren geworden voordat ze met hun discussie begonnen. Bij de moderne wetenschappelijke methode moeten de onderzoekers het eens zijn over de hoofdzaken. Dat is een verworvenheid van ons tijdperk. Moderne wetenschap stamt dus uit het Christendom, omdat onderzoekers ondanks hun uiteenlopende ideeën in hart en ziel de vrede bewaren. Nog bij Plato moesten de ideeën zijn leerlingen verenigen. Maar ideeën bewijzen ons deze gunst niet. Daarom moet Paulus de Grieken bekeren, opdat de vooruitgang der wetenschappen zou kunnen plaatsvinden. Augustinus bracht deze voorwaarde voor wetenschappelijke vooruitgang onder woorden met zijn beroemde: 'in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas'.⁶ Hiervan hebben Stéphanus, Mattheus en Lucas het eerste volmaakte voorbeeld gegeven dat ik ken. Sindsdien is alle dialectiek verouderd.

Stéphanus riep uit: de Zoon van Abraham heeft precies het offer gebracht, dat Abraham zijn zoon bespaarde. Een nieuw tijdperk is aangebroken, waarmee de geschiedenis van het zaad van Abraham is afgesloten. Mattheus dacht over deze uitroep na, en de zoon van Abraham werd in zijn evangelie en voor de geschiedenis de Zoon van God. Lucas vatte de periode tussen Gods zoon Jezus en Gods zoon Adam samen tot één tijdsspanne. Hij overbrugde de scheiding die ontstaan was door Abraham. Lucas schiep het christelijk tijdperk. In onze schoolboeken wordt dit onderscheid tussen Christendom en oudheid veel later gelegd (533 n.C.).⁷ Maar het totstandkomen van een nieuw tijdperk was in werkelijkheid de vrucht van de gezamenlijke inspanning van Stéphanus, Mattheus en Lucas. En in het derde hoofdstuk van Lucas wordt het nieuwe referentiekader, één tijdperk vóór en één tijdperk ná Christus, duidelijk gesteld.

En nu moet aangetoond worden dat 'de Vier Evangelien' één zijn, zelfs in literaire zin. 'De Vier Evangelien' zijn, we blijven het zeggen, de lippen door welke het hart van 'ICHTHYS' door alle eeuwen gesproken heeft. We moeten ze alle vier lezen. Waarom *wij*, en waarom *alle vier*, hebben we getracht uiteen te zetten door de vier graden van nastaan tot de Meester, die ze vertegenwoordigen, bloot te leggen. De Meester leeft klaarblijkelijk in elk van de vier *in een verschillende mate van afstand*. Zoals er bijziende en verziende mensen zijn, vrienden en vijanden, zo komt een mens ook niet ten volle in zicht op slechts één van de vier afstanden. Jezus maakte er aanspraak op de redder van zondaars te zijn, de vervuller van het ritueel, de verzoener van louter menselijke taal, en de zoon van Jozef van Nazareth; we kunnen deze aanspraken alleen maar horen en verstaan op de vier verschillende golflengten van de geredde zondaar, de bekeerde ritualistische zeloot, de geëmancipeerde leraar, de geboren maar toch ook benoemde vriend.

We moeten nu trachten aan te tonen dat de evangelisten ook zelf zich van hun eenheid bewust waren. We weten zeker dat ze elkaar lazen. Maar dat feit leidt onvermijdelijk tot de vraag waarom dan de een na de ander zijn evangelie aan de vorige toevoegde. Wilden ze het ene door het andere vervangen? Als dat zo is, waarom behield de kerk ze dan alle vier? En waarom kon de kerk geen van de nog later geschreven evangelien opnemen?

Noten

1. Dit cryptogram verbergt en onthult op ingenieuze wijze de aanspraken van het Huis dat op de vis gebouwd is in een vervolgende wereld.
2. Elk boek over logica of opvoedingspsychologie vermeldt het feit dat wat het eerst wordt ervaren, het laatst aan de beurt komt bij het geestelijk doorgronden, en omgekeerd. Het is merkwaardig dat onze historici nooit gebruik gemaakt hebben van deze wet bij de behandeling van onze bronnen. De opbouw van het loflied van de drie mannen in de vurige oven (Dan. 3:51-90: Deutero-Kanonieke toevoeging uit de Griekse vertaling; LXX) is hiervan het meest uitgesproken voorbeeld. De mannen zingen omdat ze zich in levensgevaar bevinden; vandaar dat zij over de andere mensen spreken voordat ze spreken over zichzelf.
3. Zie over deze reeks - 1517, 1649, 1789, 1917 - 'Out of Revolution, Autobiography of Western Man' (Norwich, VT, Argo Books, 1969).
4. Handelingen 7.
5. Bij de val van Carthago wendde haar veroveraar Scipio zich tot zijn vriend Polybius: 'Polybius, een roemrijk ogenblik; maar ik heb een angstig gevoel dat eens hetzelfde vonnis over mijn eigen land zal worden uitgespro-

ken.' Was het misschien dankzij deze wijsheid van de Romeinen dat hun rijk zolang stand hield?

6. In het noodzakelijke eenheid, in het niet noodzakelijke vrijheid, in alles liefde. (vert.)

7. Zie 'The Christian Future', New York 1946, blz. 33; 135

6. EINDE BRENGT BEGIN VOORT

Even een voorbeeld om duidelijk te maken in welke geest we het hierop volgende bedoelen. Aan de evangelist Johannes werd, toen hij al heel oud was, gevraagd waarom hij zijn preek zó kort hield dat hij vaak alleen maar zei: 'Kinderen, draagt elkander in het hart'. Hij gaf toen het beroemde antwoord: 'om twee redenen: het is genoeg en de Heer heeft het gezegd'. De vier evangeliën zijn voldoende omdat elk van de vier aanspraken die ICHTHYS maakt, in de dramatische geestelijke ommekeer van één man tot 'lippen' geworden is. De Heer heeft deze vier aanspraken gemaakt, niet meer. En dat heeft hij gezegd. Laten we de evangeliën nog een keer lezen: Geven ze blijk van onderlinge afhankelijkheid, uitgaand boven het gebruikte 'materiaal'? Dat doen ze inderdaad. *Zij brengen elkaar voort*. Elk evangelie begint precies op het punt tot waar het voorgaande met pijn en moeite is gevorderd. Het laatste woord van het ene is de ouverture van het volgende en bepaalt er de toonzetting van.¹ Dit 'laatste woord' wordt niet bedoeld in een letterlijke of schoolmeesterachtige zin; we bedoelen ermee de laatste stap die in de dramatische ontwikkeling van de gedachtengang is bereikt.

Als dit zo is zijn de evangeliën elkaars voortzetting, waarbij iedere evangelist begint te denken en te spreken waar de vorige had opgehouden, en zijn laatste woord maakt tot het begin van een nieuw drama. Het laatste woord van Mattheus is dat Jezus, in de zin van de Drieëenheid, de Zoon van God geworden is. Marcus begint met: De Zoon van God (niet de zoon van David, zoals Mattheus deed.) Marcus eindigt met de 'uitzending van de dienaren van het woord'. Overeenkomstig hiermee begint de zending Lucas met de 'dienaren van het woord'. Daarna eindigt Lucas de Handelingen met een lange verklaring: dat de Joden oren hebben maar niet horen, ogen hebben maar niet zien, maar 'dat de heidenen zullen horen'.

Majestueus zet Johannes in met precies dit laatste woord van Handelingen: 'Inderdaad, de duisternis heeft het licht niet gezien, de wereld heeft het niet gezien, maar de zinnen hebben zijn heerlijk-

heid aanschouwd en wij hebben hem gezien'. Lucas eindigt ook met de kracht van het Evangelie; Johannes begint met de kracht van het Woord.²

Dit is geen toeval, dit telkens bij elkaar aanknopen van einde en begin. Met moeite werkt elk evangelie zich op tot zijn hoogste punt. Daarná glijdt de mantel van de evangelienschrijver met groot gemak over de schouders van de man die op dit punt het best is voorbereid om het werk over te nemen.

Noten

1. De twee boeken van Lucas worden hier behandeld als één werk. De redenen hiervoor zijn in de voorgaande tekst vermeld.
2. Het 'en archè' (in den beginne) komt al bij Paulus voor. Gelet op de angstwekkende zucht tot splitsing in het criticisme, kan ik in de tekst niet méér zeggen. De lezer zou het slot van Paulus' brief aan de Romeinen en het tweede hoofdstuk van zijn eerste brief aan de Corinthiërs erbij kunnen halen. Beide keren wordt 'Woord van God' op dezelfde plaats gezet als in het begin van het Johannes-evangelie, dwz. voor de aanvang van de tijd.

Overzicht

- 1 Mattheus Begin : Zoon van David en Abraham
-
- 2 Mattheus Einde : De Zoon van God (Doopt in de naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes)
- Marcus Begin : De Zoon van God (Een stem kwam uit de hemelen: Gij zijt mijn Zoon)
-
- 3 Marcus Einde : De dienaren van het woord (Doch zij gingen heen en predikten overal)
- Lucas Begin : De dienaren van het woord (degenen die van het begin aan ooggetuigen en dienaren van het woord geweest zijn)
-
- 4a Lucas Einde : Evangelie: Allen tijd lovende God
Handelingen: predikende het Koninkrijk Gods met alle vrijmoedigheid
- Johannes Begin : In den beginne was het Woord
-
- 4b Lucas Einde : Handelingen: De Joden hebben geen ogen en geen oren. De heidenen zullen horen!
- Johannes Begin : De wereld heeft het licht niet gezien. De zijnen hebben hem niet aangenomen. Wij hebben zijn heerlijkheid aanschouwd.
-
- 5 Johannes Einde : Deze man, Jezus, in de ruimte van de wereld, die nu, als Gods wereld, verlost is.
- Mattheus Begin : Jezus (de Christus, zoon van David, zoon van Abraham).

7. DE AFGODEN:

KUNST, GODSDIENST, WETENSCHAP, FATSOEN

Het voorgaande schema, hoe mager het ook is, moet eigenlijk gelezen worden als het scenario voor vier dramatische tonelen:

Eerste toneel: Mattheus, de belastingontvanger, graaft achter de cijfers en begrippen van zijn boeken, en ontdekt de volle kracht die menselijke woorden kunnen verkrijgen als zij op iemands weg naar zijn dood als zijn zaad worden gesproken.

Tweede toneel: Petrus, de lompe visser, wordt gesteld in het hart van de laatste westelijke hemelwereld, in het Rome met de God-Mens Caesar, met de astrologie van zijn tempels met hun hiërogliefen. Hier roept hij het Woord uit tot de ware tempel, en de dienaren van het Woord tot de ware hiërogliefen van deze tempel.

Derde toneel: Lucas, de Griekse arts, bedreven in de geneeskunst, wordt gesteld in het Joodse milieu van het 'Neen' tegen de wereld van de natuur, en van de huiver voor bezoedeling door natuurlijke afgoden, en plaatst dit 'Neen' tussen de natuurlijke wet van Joden zowel als Heidenen en het nieuwe creatieve 'Ja' van de Christen.

Vierde toneel: Johannes, de profeet van de Openbaring, komt terecht in de kosmos van de Grieken, en bevrijdt hun kunst en poëzie door Gods poëzie tot zijn thema te maken. Wat hij zich afvraagt is: Hoe schrijft God een gedicht?

Voor het invullen van dit scenario zullen we beginnen met het ontvouwen van het vierde toneel, dat van Johannes. Want voor ons, moderne mensen, is dat het gemakkelijkst te begrijpen. Dat komt omdat we poëzie het best begrijpen, beter dan wetenschap, of gebed, of ritueel. We hebben kunst tot een afgod gemaakt, vandaar dat we de wet ervan kennen.

4. Het Evangelie van Johannes is altijd Helleniserend of Hellenis-

tisch¹ genoemd. Juist dit feit maakte het Evangelie verdacht. Hoe zou het komen dat Lucas, de Griek, minder Hellenistisch was dan de Galileër Johannes? Dit is onvermijdelijk als we erkennen dat taal onderweg is, 'ergens vandaan' 'ergens heen'. Johannes werd in de Griekse, Lucas in de Joodse denkwereld binnengeropen; Petrus werd binnengeropen in de Romeinse hemelwereld en later ging zijn rechterhand Marcus zelfs naar de wieg van alle hemelwerelden, Egypte.² De slecht gemanierde Mattheus ontdekte welke prijs voor ritueel betaald moet worden.

Omdat taal beweegt, is het ook weer niet waar dat Johannes een Hellenistisch Evangelie schreef. Wat hij wel deed was het Griekse poëtische genie verlossen. De Grieken aanbaden de Logos, het woord. Zij praatten en praatten tot zij er tenslotte dronken van werden. Welsprekendheid, logica, filosofie, toneel, waren hun dagelijks brood; de kunsten waren hun ondeugd, hun deugd, hun leven, hun godsdienst.

Wat ook maar door hun poëzie, hun vakmanschap³, met de toverstaf werd aangeraakt, werd omgevormd, zoals de stenen van de muren van Thebe door de muziek van Orpheus. We volgden Homerus' lied van Achilles' wraak, totdat we weenden over Hector, zijn vijand. En we lazen het verhaal van 'De Man', Odysseus, totdat Homerus ons zover kreeg dat we het lazen als het verhaal van de vrouw Penelope.

Plato werd beangstigd door dit genie van zijn volk. Hij had zich tegen poëzie gekeerd en voorgesteld Homerus af te schaffen.⁴ Maar verbieden werkt nooit. De redding van de Griekse obsessie – van de 'plane' (= zwerftocht), zoals de grootste Griekse redenaar Johannes Chrysostomos (Guldenmond) (347-407) deze Odyssee van het genie noemde – deze redding moest van de Joden komen. De Joden hadden de kunst onttroond en hun psalmen en profetieën niet als poëzie, maar als antwoorden gezongen. In overeenstemming daarmee had Johannes, in de eerste en laatste Christelijke profetie, in Openbaringen, zijn visioen op Patmos gekregen terwijl hij als dood op de grond lag. En juist hierdoor was Johannes de evangelist, en niet Plato, in staat de Griekse geest te emanciperen.

Hoe gebeurde dat? Het ging hem niet om man of vrouw, Griek of Trojaan. In plaats daarvan bezong hij die kracht, die een mens in staat stelt poëzie te schrijven, de kracht die een mens Gods gedicht doet zijn. Dit is de betekenis van het Woord dat vlees werd. In het vierde Evangelie werd de innerlijke poëzie geopenbaard van de mens zelf die schrijft of spreekt (ook als dat poëzie is.) En dat kon

Johannes, omdat hij immuun was tegen de 'morbus poeticus' (de ziekte waar dichters vatbaar voor zijn) die Plato had doen verdorren.

3. Zo was Lucas, als Griek, en als arts, immuun tegen de 'morbus propheticus' (de ziekte waar profeten vatbaar voor zijn), de Joodse ontkenning van wereldse successen. God was Een, de Enige, hielden de Joden vol tegenover een pluralistische, macht zoekende, polytheïstische chaos. Israël heeft gelijk in dit opzicht – net zoals het Griekse genie gelijk heeft en Plato ongelijk had met het te verbieden – maar het was ook zo rechtlijnig dat zelfs Jezus hun afschuw van een definitieve realisering van het heil niet kon overwinnen. Zij kruisigden hem omdat God in de toekomst moest blijven. De Griek Lucas was nodig om de grenzen van hun 'Neen' aan het licht te brengen. Als geneesheer van het lichaam wist Lucas van de helende krachten van vergif, van chirurgie, van veel ogenschijnlijk negatieve processen. Lucas kon erkennen dat niemand boven of buiten de samenleving staat. Daarom kan niemand pretenderen een dokter voor de ziekten van de samenleving te zijn. Dat is God alleen. Maar als nu eens de mens Gods medicijn, bloedplasma, vitamine, serum was, bedoeld om ingespoten te worden in het lichaam van de samenleving? Een man van God wordt ingebracht in de aderen van de samenleving en kan daar verteerd worden, zoals met Jezus het geval was. Maar zou hij dat lichaam dan reinigen en genezen zoals de Christus, als hij wist wat hij deed? In dat geval zou het één zijn van God, wat door de profeten staande gehouden werd, niet over boord gezet worden. En dit is inderdaad de boodschap van Lucas in zijn Evangelie en in de Handelingen. Jezus heeft dit proces, waarbij mensen zich offeren voor hun vijanden, ingesteld ten behoeve van een samenleving die zich gewelddadig tegen hen keert. *En hij die de ogen van de mensen opende voor deze bestemming van welk kind of mens dan ook, om in de bloedstroom van de samenleving geïnjecteerd te worden, is de gezalfde, de 'Christus', die alle anderen slechts kunnen volgen.*

Ik weet natuurlijk heel goed dat voor de meeste bijbelcritici de mogelijkheid dat Lucas zich richtte op de verlossing van de Joden, nauwelijks in aanmerking komt. Daarom noem ik een paar concrete feiten, die toch wel aantonen dat deze mogelijkheid niet bij voorbaat uitgesloten is. Lucas schreef waarschijnlijk in Caesarea, in Klein-Azië. De veronderstelling dat in een dergelijke gemeente sterke Joodse elementen aanwezig waren, is niet uit de lucht gegre-

pen. Hij was de eerste die een boek schreef met de duidelijke bedoeling dat dit boek gebruikt kon worden voor schriftlezing in de kerkdiensten, naast de schriftlezing uit het Oude Testament. Het feit dat hij voortdurend de woorden van Marcus 'hij zegt', veranderde in het wat plechtiger 'hij zei', is vaak opgemerkt. Dit was nodig om de betrokken pericoop voldoende waardigheid te geven om voorgelezen te worden. Lucas respecteerde de Joodse naam van het centrum van het Joodse geloof – want hij gebruikt dertig maal de naam Jeruzalem, en op 26 van deze 30 plaatsen gebruikt hij de Hebreeuwse vorm 'Jerusalem', niet de Griekse vorm 'Hierosolyma'. Bij de andere Evangeliën is het net andersom. Iemand die tot de Joden het woord richtte, zou hetzelfde doen als Lucas om de oren van zijn hoorders te sparen. Zeer onlangs werd naar voren gebracht dat zijn stijl veel Hebraïsmen bevat, en dat hij het Oude Testament niet uit de Griekse, maar uit de *oorspronkelijke* Hebreeuwse tekst citeert.⁵

Het punt waarop Israël het meest hardhorend was, en niet toevallig, maar voortkomend uit zijn diepste geloof, was dat het mogelijk zou zijn te weten dat God 'Ja' gezegd had op het godsdienstig mandaat van een mens. God hield de mens steeds af van het vergoddelijken van mensen, weg van de verleiding nu meteen de hemel op aarde op te richten. We hebben in onze brief over Hitler en Israël het feit genoemd dat de heidenen met het grootste gemak een mens vergoddelijken. Om het dilemma van Lucas te laten zien citeer ik nu een verschrikkelijke lofzang op de vergoddelijkte Demetrios, die een Griek, Hermocles, voor de generaal Demetrios had gemaakt:

'Hij is de zón, om van jullie te houden,
Heil U, nakomeling van Poseidon, machtige God.
De andere Goden hebben geen oren, hoewel ze machtig zijn
Kunnen of willen ze ons klagen niet horen.
U zien wij met onze ogen.
Geen hout, geen steen, maar levend, ademend, echt.
Gij komt te voorschijn bij ons gebed.
Geef ons allereerst vrede. Geef meest geliefde, want Gij kunt het:
Gij zijt Heer en Meester.'⁶

Deze soort godslastering moet Lucas in de politieke wereld maar al te goed gekend hebben. De aanbidding van Caesar lag op één lijn met dit gedicht. Lucas verafschuwde deze evenzeer als zijn Joodse vrienden. Hoe kon hij hen ervan overtuigen dat de delicate grens tussen sterfelijke mensen en de Schepper van Hemel en Aarde niet

omvergeworpen werd door het nieuwe geloof in Gods Vleesgeworden Zoon?

Dat kon alleen op de manier waarop Paulus het deed in zijn prediking. Eerst moet de mens door bereid te zijn te lijden God toestaan zijn 'Neen' te spreken. Pas nadat God, als een brandend vuur, van de mens, als sterfelijk mens, alle bijkomstigheden en alle vergankelijke attributen heeft weggenomen, kan er plaats komen voor de volledige bevestiging, de onvoorwaardelijke overgave tot het 'Ja'. De naïeve geest zegt: 'Ik zou de Messias moeten zijn'; 'ik zou de wetgever moeten zijn'. God breekt deze wil. Maar de mens die niet zijn eigen wil heeft en niet zijn eigen wil doet, en die boet voor de onvermijdelijke bijmenging van eigen wil in zijn leven, die is 'Ja'.⁷

Alleen bij Lucas, die dit spoor over de smalle bergrug tussen te veel en te weinig zelfvertrouwen volgt, vinden we enkele berichten over Jezus die handelen over deze relatie tussen het naïeve eerste 'Ja', het Goddelijke 'Neen', en het scheppende, tot vlees wordende en geschiedenis makende tweede 'Ja'. Alleen hij vertelt het verhaal dat Jezus een man zag werken op de Sabbath. Hij ging naar hem toe en zei: 'Man, als je weet wat je doet ben je gezegend. Zo niet, dan ben je vervloekt en een overtreder der wet' (Lucas 6:10, Codex Bezae).

Alleen bij Lucas is het kruisverhoor van Jezus zo zorgvuldig vastgelegd dat Jezus zelf nooit zegt: 'Ik ben de Messias'. Marcus liet Jezus zeggen: 'Ik ben de Messias' (14:61-62). Lucas kende het boek van Marcus. Daarom zou zijn uitvoeriger rapport er op kunnen duiden dat hij rekening hield met de aanstoot die veroorzaakt werd door de simpele erkenning van Marcus dat Jezus zichzelf de zoon van de levende God genoemd had. Egyptenaren of Grieken of Romeinen konden geloven in het tot God worden van sterfelijke mensen doordat ze zichzelf tot God uitriepen. Maar Israël, met zijn ontzag voor de Enigheid van God, kon niet accepteren dat wie dan ook zichzelf zijn eigen rang zou geven. Lucas gaf dit toe: Zij, de Joden, niet Jezus, spreken de beslissende woorden. Een mens kan alleen het door God gesproken Woord worden, als hij zelf geen van zijn eigen sterfelijke verklaringen verheft tot goddelijke waarheid.⁸

Voor Lucas was het voortdurende *samenvallen* van de macht van de Vader om alle mensen en dingen in de wereld rond Jezus te laten handelen en spreken zoals zij deden, met de eigen handelingen en uitspraken van de Zoon, er het echte bewijs voor dat God hier ten volle 'Ja' zei tegen de Zoon. Doordat de Zoon afzag van macht en het waagde met geloof, afzag van de gelegenheid te laten lijden,

maar eigen lijden aanvaardde, toonde hij zijn juiste geloofsbrieven. Hij die zichzelf verloochent speelt daardoor Israëls eeuwige rol van vermaner, zelf speelt hij die rol ten opzichte van zichzelf. Op deze manier, door de nederlaag te aanvaarden, plantte het Christendom de waarheid van het Oude Testament in bij zichzelf. Als de profeten het gebod: 'zeg Neen tegen de afgoden' hadden gehoord, waarom zou het dan nu godslasterlijk zijn om te zeggen: 'Ik hoor het gebod Neen te zeggen tegen onze eigen wil, maar Ja tegen de stap aan gene zijde van dit Neen?' Blijkbaar heeft Lucas van meet af aan de bedoeling te bewijzen dat bij God niets onmogelijk is. (Lucas 1:3) En omdat Jezus sterft voor zijn vijanden, moeten zijn vijanden hem in zijn ware opdracht openbaren. Alleen door deze *wisselwerking* wordt de menselijke wil onderscheidbaar van Gods wil. En alleen hierná kan de *verandering van geest* plaatsvinden; in het feit dat de gehate bringer van het Evangelie de straf uit de handen van de ontvangers aanvaardt, wordt de wil van de bringer gelouterd van het alleen maar zèlf willen. Dit verandert de geest van de vervolgers. Dit nu is het Evangelie van Lucas.

Omdat ik schrijf als een luisteraar naar taal, richt mijn betoog zich hoofdzakelijk tot diegenen die helemaal niet geïnteresseerd zijn in wat theologie is, en die daarom niet eerst alle zeer geleerde theologische redeneringen over Lucas willen horen. Maar voor degenen die in deze kritische onderzoeken wel thuis zijn, moet ik eerlijkheidshalve toevoegen dat Lucas niet het gehele terrein van de Joodse traditie bestreek. We zullen dit zien als we met Mattheus beginnen. De strikt historische en naturalistische bestudering van de Evangelien, heeft de fronten van het strijdperk waarop het kruis werd opgericht, te veel gesimplificeerd. We zullen zien dat de Grieken en de Joden twee van de vier fronten waren, terwijl 'Heiden' en 'Jood' in het Nieuwe Testament vaak beschouwd worden als een tweedeling waarmee alles wordt gezegd.

De luisteraar naar taal ontdekt dat Lucas een zwak punt in zichzelf aanvalt. De grootste vroomheid, de hoogste vorm van godsdienst, werd in Jezus' dagen gevonden bij de rechtvaardigen van Israël. Niet hun minderwaardigheid, maar hun uiterste gestrengheid en voortreffelijkheid, verplichtte de priesters van Jeruzalem Jezus te veroordelen. Het was godslastering jezelf God te noemen en jezelf een zetel ter rechterhand Gods toe te wijzen. De weerstand van de Joden was niet een aanvechtbare, maar een hoogst achtenswaardige weerstand, een weerstand die alle goede mensen van onze dagen wéér loffelijk achten. De redenering van Lucas is daarom een

eeuwig geldende redenering, die een eeuwig geldend hoogst waardevol standpunt aanvecht. Maar Israël was een combinatie van profetische zuiverheid en Hebreeuwse solidariteit. Israël is een uitverkoren geslacht, uitverkoren zowel als geslacht. Lucas behandelde alleen het profetisch aspect van Israël. We zullen zien dat de Hebreeuwse kant door een heel ander iemand moest worden behandeld.

2. Dit zij genoeg voor het vierde en het derde Evangelie: De 'morbus Graecus' zowel als de 'morbus Propheticus' (de Griekse resp. Profetische ziekte) vonden hun tegengif.

Johannes, de Hebreeuwse profeet, is in staat de Griekse poëzie te verlossen, en Lucas, de Griekse dokter, kan Israëls koppige ontkenningen opnieuw vruchtbaar maken: maar is er een overeenkomstige uitwisseling van polariteiten, een overeenkomstige overdracht van energie, tussen Mattheus en Marcus enerzijds, en hun respectievelijke gehoor anderzijds? Ik meen van wel. De lezer zou er goed aan doen nog eens te denken aan onze voorgaande hoofdstukken, die doordrongen in de tijd vóór de Joden en de Grieken. We vonden tempels en hiërogliefen, en rituelen en tatoeëringen, die het menselijk geslacht organiseerden. Welnu, de eerste twee Evangeliën bewerken voor Egypte en voor het stamritueel dezelfde emancipatie als Johannes bewerkt door de poëzie haar betovering te ontnemen, en Lucas door het helende 'Neen' van de psalmen te helen. Omdat we tegenwoordig zoveel minder vertrouwd zijn met de Hemelwereld en zijn hiërogliefen en met het begrafenis- en offerritueel van de stammen, vraagt hun genezing een wat uitvoeriger uiteenzetting. We wenden ons tot het Evangelie van Marcus, het tweede, en we herinneren ons de hiërogliefen die op de muren van de tempels geschilderd waren, die de hemel naar de aarde brachten. Keizer Hendrik II, een heilige van de kerk (1002-1024), droeg een kroningsmantel van een stof waarin de zon, de maan en de sterren van het firmament waren geweven. Omdat de keizer de regeerder van de kosmos was, werd hij opgeheven tot in de naaf van het wiel, om dag en nacht te verenigen, om het noorden, waar de zon nooit schijnt, te verzoenen met het zuiden, waarheen de poolster van de noordelijke hemel zich nooit beweegt. De keizer, de Zoon des Hemels zoals hij in China werd genoemd, was de eerste beweegkracht van een verzoende, niet panische, niet chaotische hemel en aarde. Zijn kennis van en meegaandheid met de sterren, beschermde de mensen tegen de paniek die rampen veroorzaakt. Wanneer in

onze dagen de mensen een president van de Verenigde Staten verantwoordelijk stellen voor een wereldwijde depressie, dan volgen ze het voetspoor van alle volkeren in de oudheid die geloofden dat de eeuwige cycli geperfectioneerd konden worden door een menselijk wezen dat was opgeheven tot in de naaf van het wiel. De wierook die voor het standbeeld van de keizer gebrand werd, was een middel om zijn neusvleugels te prikkelen, zodat hij de harmonie en schoonheid van het heelal zou opsnuiven. Degene die geen wierook brandde, die niet 'Heil Hitler' zei, vernietigde de hemelwereld. Hij moest sterven.

Tegen deze toen normale situatie werd het Evangelie van Marcus over de ware Zoon van God geschreven. Het werd geschreven in een wereld die, om der wille van de veiligheid, pretendeerde dat de keizer het hart van die wereld was, de Zoon van God, een wereld die dit met magie, kalenders, offers, symbolen, tempels en hiërogliefen overeind hield. Het werd geschreven door mensen die de claims van de keizer ontkenden en die bijgevolg degenen voor wie zij het Evangelie schreven in immanent doodsgevaar brachten, wegens hoogverraad jegens het welzijn van het keizerrijk.

Zij predikten te midden van een onbetwiste hemelwereld, met 'de gruwel der verwoesting' (het standbeeld van een koning), 'staande waar hij niet behoort',⁹ (in het hart van het Heilige der Heiligen in Jeruzalem). Deze rede, die ik aanhaalde van Marcus, wordt het eerst genoemd bij Mattheus (Matt. 24:15). Er lijkt dus geen reden te zijn Marcus hiervoor een bijzondere belangstelling toe te schrijven. Mattheus, die als eerste schreef, behandelde zijn materiaal uitvoerig, zeker uitvoeriger dan de korter schrijvende Marcus. Welnu, ik zal een paar beroemde zinnen van deze rede van Jezus aanhalen en aantonen dat deze rede voor Petrus meer betekenis had dan voor welke andere apostel ook. Ik kan twee redenen aanvoeren voor de juistheid van deze stelling, die anders willekeurig zou zijn. Ten eerste: de critici hebben altijd erkend dat Marcus duidelijker is dan Lucas en Mattheus waar het gaat om het eschatologische beeld. Weymouth-Robertson merkt op: 'Bepaalde thema's van de rede komen het duidelijkst naar voren in het verslag ervan van Marcus'. En: 'De duidelijkste schets van deze eschatologische rede geeft Marcus'.¹⁰

Marcus heeft zich, met andere woorden, grote moeite gegeven met deze rede. De tweede en belangrijker reden is deze: Deze rede over de tekenen van de hemelwereld is de enige rede die Marcus onverkort weergeeft. Alle andere toespraken werden bij hem bekort of

weggelaten. Als nu bij Marcus één rede uit de vele bij Mattheus volledig weergegeven wordt, wordt die rede daarmee in het centrum van de aandacht geplaatst.

In deze rede, die de lezer het best zelf kan opzoeken, wordt de astrologische wereld als volgt beschreven: 'De zon zal verduisterd worden en de maan zal haar glans niet geven. En de sterren zullen van de hemel vallen en de machten der hemelen zullen wankelen'. Daar het optreden van deze wanorde voorkomen werd door de betovering van de hemelwereld door de keizer of de Farao, moet deze profetie van Jezus over het einde van hun macht letterlijk bedoeld zijn. Maar onze moderne commentatoren schudden, als echte Gilbert Murrays, droevig hun hoofd: 'De details van deze beschrijving moeten natuurlijk niet letterlijk worden opgevat. Het zijn pogingen van de poëtische verbeelding zich te realiseren wat het zou betekenen als God in de menselijke geschiedenis zou ingrijpen.¹¹ Maar de moderne wetenschapper bekommert zich niet om de vraag hoe God zou hebben kunnen ingrijpen zolang de hemelwereld oppermachtig was! Marcus hield zich bezig met de genezing van de 'morbus Egyptiacus', de Egyptische ziekte, niet met poëzie. Maar wat was dan zijn geneeswijze? Die was eenvoudig. Die was gevaarlijk. Die was gemeenschap. Mensen moesten de plaats innemen van de dode sterren aan het firmament. Jezus moest de plaats innemen van de zon. Het hele Evangelie van Marcus probeert te laten zien dat Jezus het enige volmaakte zonnejaar van een menselijke zon, van een menselijk hart, geleefd heeft. Maar geen van de mensen, niemand, niet eens een van zijn discipelen, heeft de aanwezigheid van het goede leven herkend. Maar hij vertrouwde hen niettemin. Hij riep hen toen ze nog niet begrepen, en zij verkeerden in gemeenschap met hem. We weten al dat Petrus elke verdienste in de zaak afwijst. Gedurende het volmaakte en aangename jaar des Heren verkeerden de discipelen in onzekerheid. In 3:12 verbood hij hun te zeggen wie hij was. In 4:11 wordt hun gezegd: 'Jullie vertel ik openlijk de waarheid, de menigte zeg ik het in gelijkenissen'. In 8:31 kondigt Jezus de discipelen voor de eerste maal zijn dood en opstanding aan. In 9:9: 'verbood hij hun, dat zij iemand zouden vertellen hetgeen zij gezien hadden, voordat de Zoon des mensen uit de doden zou zijn opgestaan.' In 10:38 wordt hun gezegd: 'Gij weet niet wat gij vraagt'. In 10:32: 'en zij waren zeer verbaasd en zij, die volgden, waren bevreesd.' Van hun kant is steeds de enige relatie tussen hen en de Heer onzekerheid en verwachting.

Rondom deze discrepantie tussen Jezus' tijd en hun tijd, is het hele Evangelie opgebouwd. Want Jezus is al bezig op te treden. De tijd is vervuld. Hij gaat rond op de aarde als de zon. Maar de discipelen vragen hem: 'Zeg ons, wanneer zal dat geschieden?' (13:4)

Waarom is Marcus vervuld van deze discrepantie tussen Jezus die het volmaakte jaar leeft, en de gemeenschap (de discipelen) die het in een geheimzinnige toekomst verwacht? Waarom lopen de laatste hoofdstukken van Marcus over van opmerkingen waaruit het ongelooft van de discipelen blijkt, zoals: 'Simon slaapt gij?' (14:37); 'En toen zij hoorden, dat hij leefde en door haar gezien was, geloofden zij het niet' (16:11); 'Zij waren bevreesd' (16:8); 'ook die geloofden zij niet' (16:13); 'hij verweet hun hun ongelooft en hardheid van hart' (16:14).

De critici hebben werkelijk gedacht dat het Evangelie van Marcus verminkt of onvolledig moest zijn, omdat het zo abrupt eindigt en op een vertwijfelde toon. Maar we zijn al gewaarschuwd tegen deze vreemde achterdocht van het verstand jegens het einde en het begin van creatief literair werk. Tristram Shandy¹² zou bij die critici zeker de toets niet kunnen doorstaan, gezien zijn ongelofelijke eerste bladzijde. Maar als een achteraf tot stand gekomen gemeenschap het hart is van het Evangelie van Marcus, dan kunnen we het eind ervan volkomen begrijpen. Dit 'onechte' slot zegt: 'Gaat heen in de gehele wereld, verkondigt het Evangelie aan de ganse schepping', en 'Als *tekenen* zullen deze dingen de gelovigen volgen'. 'De Here Jezus dan werd, nadat hij tot hen gesproken had, opgenomen in de hemel en heeft zich gezet aan de rechterhand Gods. Doch zij gingen heen en predikten overal, terwijl de Heer medewerkte en het woord bevestigde door de *tekenen*, die er op volgden'. (16:15-20)

Ik stel me voor dat de lezer nu langzamerhand de kluts is kwijtgeraakt en zijn schouders ophaalt. Dat Johannes 'Het Woord' bezingt, waar Homerus 'De Man' bezong, dat Lucas zegt: 'Christus Nu', waar de Joden slechts hadden gehoord 'Christus Nog Niet', zal, neem ik aan, voor een humanistisch gevormde lezer nog te volgen geweest zijn. Maar dat Jezus de hiërogliefen van de hemelwereld en de sterrekalenders van de Zonne-God-Keizer vernietigde, de 'Sol Invictus' (onoverwinnelijke zon) van de Rijken, lijkt te ver gezocht, omdat onze eigen wereld zo ver verheven lijkt boven 'tekenen'. Als de moderne geest iets vergelijkbaars zoekt in onze tijd, dan kan het maatschappelijk apparaat van het zakenleven, de macht en de aanbidding van macht, als voorbeeld worden gebruikt. Het moderne geloof in geneesmiddelen, in machines, in gigantische gesubsidi-

eerde instellingen, is van dezelfde aard als de aanbidding van de zon in de oudheid. De woorden: 'invloed', 'invloedrijk', 'macht', en 'conjunctuur', 'cyclus', 'depressie' zijn onze astrologische termen. Ze worden nu gebruikt voor maatschappelijke toestanden, niet voor kosmische gebeurtenissen. Toch heeft de analogie wel waarde om aan te tonen dat ook wij gewoon zijn 'constellaties', zoals regen en zonneshijn, gedwee te aanvaarden. Dit betekent dat ook wij enkele hiërogliefen hebben die als toverspreuken ons beperkingen opleggen. Maar hoe het ook bij ons mag zijn, in ieder geval werd de orde van de oude hemelwereld op zijn kop gezet door die éne laatste zin van Marcus: 'God bevestigde de woorden van de predikers door de tekenen die op die woorden volgden'. In de hemelwereld werkte het woord van de Zoon des Hemels zonder de toets van de werkelijke wereld te behoeven doorstaan. De goden verschenen 'ex machina', door een druk op de knop; de regen of het bloed werd voortgebracht door de priesters die als Jupiter of Isis optraden. De hiërogliefen moesten door zwarte magie waargemaakt worden als de witte magie ze in de steek liet.

De christelijke dienaren van het woord vervingen deze risicoloze magie door het hoogst riskante geloof in de doorgaande werking van een woord dat uit het diepst van het hart wordt gesproken. Want op die manier zou een woord alle goede geesten in de hoorders, in een onvoorspelbare mate, en op een onvoorspelbare manier, oproepen. Had niet Jezus zelf 'de geest gegeven' (Marcus 15:37) door zichzelf in een harteloze wereld te storten, vast gelovend dat een vrijwillig antwoord zijn roep zou beantwoorden, dat er een vrucht zou voortkomen uit het zaad van zijn leven? *De wereld als zodanig*, de kosmos, *heeft geen hart*, al hadden de heidenen getracht juist dit te geloven. Wie de krachtvelden niet onderkent die ontstaan door de toverwerking van heilige namen, wie niet onderkent hoe chaos en paniek worden uitgebannen door eerbiedwaardige namen, zal onwillig zijn het proces te erkennen, dat deze krachtvelden onder de schok van het nieuwe geloof deed ineenstorten. De Katholieke kerk verving de tovenarij en betovering van de tempels niet door er stilzwijgend aan voorbij te gaan, maar door astrologie te vervangen door het geloof in de geest van gemeenschap. Het verschil tussen een zoon van de hemel, die in het hart van het heelal staat en de sterren en winden beveelt zoals de keizer van China deed tot 1911 toe, en de zoon van God, ligt precies hierin. De keizer van China riskeert zijn eigen leven niet door het Nieuwe Jaar uit te roepen. Is dit het hele verschil? Ja, inderdaad. Wij, die patentgeneesmiddelen

kopen met dure namen, deskundig aan de man gebracht, hebben moeite om witte en zwarte magie van elkaar te onderscheiden. Of we worden slachtoffers van de reclame, of we geloven op geen enkele manier in de kracht van het woord. Petrus geloofde dat Jezus een nieuwe 'aeon', een nieuwe tijd, had geschapen door zijn geloof in gemeenschap. De twaalf sterren die voor Jozef bogen in zijn droom, had Jezus vervangen door twaalf apostelen, wier voeten hij waste, en die niet eerder gehoor gaven dan vijftig dagen na zijn dood. Maar hij riep hen, in zijn onbegrensde geloof in een toekomstig vrij antwoord van hun kant. En toen het eerste antwoord in volle vrijheid kwam, toen ze alleen waren, brak plotseling een nieuw hart de dode wereld binnen. De echte hemel en de echte aarde werden nu zichtbaar, 'over de gehele wereld', dwz. telkens daar waar een mens bereid was zijn leven te riskeren voor hen die hem weerstonden. Jezus werd het hart van een levende wereld door zijn geloof in een vrijwillig antwoord. Deze 'grondlegging der Wereld' zoals Petrus het noemt¹³, werd door het geloof in het continuüm van alle spraak, opgeëist van de hemelwereld. Deze sprekers konden elkaar bij de hand houden en de nieuwe kracht van één gemeenschappelijke geest doorgeven. Zij spraken in de naam van de enige die dit geloof in een vrijwillig antwoord had doen ontstaan, toen nog niemand het had. Zijn dag was voorbij gegaan. Maar in de nacht die hij achterliet konden de mensen heldere sterren worden, wachtend op het volle licht van een andere dag. Dat we met onze interpretatie niet op een verkeerd spoor zitten, zou het meest direct aangetoond kunnen worden met wat Petrus in zijn tweede brief zegt. Hier staan de hemelen – dwz. de hemelwereld – in vuur en vlam. Die zullen vergaan. Een nieuwe wereld en een nieuwe aarde zullen komen, zonder astrologie, 'totdat de dag aanbreekt en de morgenster opgaat in Uw harten' (2 Petrus 1:19). Dit is veelzeggend. Want de hemelwereld van Egypte had als centrale gebeurtenis het gelijktijdig verschijnen van de helderste ster van de nacht, Sirius, en van de zon op 19 juli. Dit was de Nieuwjaarsdag, omdat nacht en dag, noord en zuid, op dit ene moment met elkaar verzoend leken te zijn. Dit moest, met de woorden van Petrus, vervangen worden door de zonsopgang in de harten van mensen, de nieuwe hemel. Maar helaas, ik huiver gebruik te maken van deze brief omdat dat mijn stelling zou kunnen schaden: het oordeel van de critici over deze brief is heel streng en zij zeggen dat hij niet van Petrus kan zijn!

Ik moet daarom volstaan met de aandacht te vestigen op het front

waarop de kerk werkelijk vocht. Petrus en het pausdom, voor velen de oertypen van de op macht beluste priester, kregen hun ambt als overwinnaars van de erediensden in de tempels van de oudheid.

Een Joodse visser, Petrus, was aan de ene kant vertrouwd met de reële kosmische processen van weer, water, lucht en hemel. Aan de andere kant, als Israëliet was hij niet bezoedeld door de astrologie. Hier was dus een man, gespaard voor besmetting met de wetenschap van de oudheid, maar uitstekend in staat zijn vijf zintuigen te gebruiken. Dit was de man die de oude hemelen met hun locale kalenders moest ontbinden, en de hiërogliefen van Stonehenge of Memphis moest vervangen door het lijden van de levende lichamen van de martelaren. De dienaren van het woord werden de hiërogliefen van de nieuwe tempel.

Hiervoor kan ik nu gelukkig Petrus zelf citeren. Dat zijn eerste brief inderdaad van hem is wordt tegenwoordig niet meer betwijfeld. In deze brief horen we hem de overwinning uitroepen over de stenen van de tempels der oudheid. En we zullen zijn woorden slechts verstaan als we ons herinneren dat deze tempels bedekt waren met toverformules en hiërogliefen. Petrus roept uit dat hij niet op grond van 'gnosis', kennis, de voorspelling van astrologen, maar door 'prognosis', Gods voorkennis, handelt. God riep Petrus op een tijdstip waarop hij helemaal niet wist wat van hem verwacht werd, en vóórdat hij kon antwoorden in '*navolging van de Ene die hem geroepen heeft*' (1 Petrus 1:15). En nu komt de letterlijke definitie: 'En laat U ook zelve als levende stenen gebruiken voor de bouw van een geestelijk huis' (1 Petrus 2:5).^{15, 16}

Tot zover Petrus en Marcus, de latere bisschop van Alexandrië in Egypte. De 'Morbus Egyptiacus', de Egyptische ziekte, was genezen.

1. We zijn terug bij onze eerste Evangelist, bij Mattheus. Er is weinig reden bij hem een even duidelijk en specifiek front te verwachten. Omdat hij de eerste was die überhaupt schreef, moest hij zoveel mogelijk alles vermelden. En we constateerden al dat dit zo was, toen Marcus uitweidde over de rede over de hemelwereld. En toch volgt Mattheus, hoewel hij de eerste is, een verrassend eigen lijn. En de ziekte die hij te boven komt is net zo goed een ziekte van ons als de andere kwalen, alleen deze ziekte staat zo ontzettend dicht bij ons, dat het moeilijker en onaangener is die te ontdekken. We krijgen een glimp van wie hij is, als specifiek medicijn tegen een specifieke ziekte, wanneer we lezen (Mattheus

19:28), dat hij de twaalf apostelen niet de twaalf sterren noemt, maar de rechters over de twaalf stammen van Israël. Waarom brengt hij dit in herinnering? Zou het kunnen zijn dat hij bijzonder sterk de noodzaak voelde de taboes van het stamritueel te doorbreken.?

We hebben gezien hoe Petrus, evenals dat bij Lucas en Johannes het geval was, een taak kreeg overeenkomstig zijn specifieke immuniteit. Het ligt voor de hand dat Mattheus niets opgedragen zou worden en kon worden dat met literatuur of met schrijven te maken had. Want zoals Petrus ingesteld geweest moet zijn op mondeling contact en zoals hij waarschijnlijk inkt verachtte, zo was Mattheus zeker maar al te zeer vertrouwd met schrijfwerk en geschreven stukken. Omdat we niet verwachten dat hij een taak zou krijgen op het gebied van zijn vroegere werkzaamheden, waar hij het schrijven op zijn zachtst gezegd voor oppervlakkige doeleinden had gebruikt, mogen we verwachten dat hij op een ander terrein strijd zal voeren. Welnu, we lezen dat hij in de betere kringen niet welkom was. Toch begint hij met de plaats van Jezus in de rangen en standen van Israël. Hij onderstreept het feit dat zijn meester als zoon van koningen tot de allerbeste kringen behoorde. En dan gaat hij verder met te laten zien dat er aan die maatschappelijke positie voorrechten verbonden waren, waarvan Jezus afzag. 'Zo zijn dus de zonen (van de aardse koningen) vrij (van het betalen van belasting)' (Matth. 17:26). Hij behoefde geen rechten of belasting te betalen, of het nu het hoofdgeld of de halve-sikkelbelasting was, zoals Jezus glimlachend zei. Maar, vervolgt Mattheus nu, het omgekeerde gebeurt en hij drukt de hele betekenis van Jezus' leven uit in boekhoudtermen. Het spijt me de fijngevoeligheid van de beschaafde lezer te kwetsen, maar hij zegt werkelijk: Hij gaf zijn leven als losprijs voor velen (Matth. 20:28). Dit is bij Mattheus niet figuurlijk bedoeld. Mattheus verstaat Jezus als de rechtmatige erfgenaam van het stamhoofdschap, die, in tegenstelling tot een stamhoofd, zichzelf vrijwillig aanbiedt als slachtoffer voor het stamfeest. Maar door het vrijwillige slachtoffer te zijn, wordt hij het eerste slachtoffer ter wereld dat kan spreken. Nog niemand had ooit gesproken in deze rol. Maar, hoewel ze niet spraken, waren slachtoffers wel steeds essentieel geweest. De band tussen de voorouders en de levenden was gebaseerd op de gemeenschappelijke maaltijd, waaraan de doden deelnamen alsof zij leefden en het hele doods- en begrafenisritueel was gebaseerd op dit verbond tussen de doden en de levenden. De geesten van de doden vroegen om voedsel, en als zij niet

gevoed werden, waren zij, volgens het geloof of bijgeloof van alle stammen, bloeddorstig. Wij doen hetzelfde door hoge entreegelden te vragen voor clubs of genootschappen. Op die manier worden we leden. Offers waren de kern van het ritueel, omdat alleen zij de groep tot één lichaam maakten en er de legale status van een openbaar lichaam aan gaven, tot voorbij het graf, tot voorbij de toevalligheden van geboorte en dood. Een offer was toen het enige middel om orde en om rechtspersonen te scheppen.

En het uitspreken van de juiste namen, en het maken van juiste bewegingen bij het brengen van deze offers, was essentieel. Het was hetzelfde als wat wij als *tafelmanieren* zo essentieel vinden.

Voor hoeveel mensen van onze tijd zijn tafelmanieren niet de maatstaf voor promotie, lidmaatschap, geaccepteerd worden! De tafelmanieren van de oudheid waren even strikt. Bij ons wordt niet verwacht dat een kelner zich uit eigen beweging mengt in een gesprek dat aan tafel wordt gevoerd. Nog minder verwachten we dat de biefstuk en de vis gaan praten. Het waardevolle van een etentje buitenshuis is de volledige stilte die bewaard wordt door degenen die aan tafel dienen en door het voedsel dat opgediend wordt. En iedere lezer met goede smaak zal deze alinea veroordelen omdat ik zinspeel op de mogelijkheid dat de biefstuk zou kunnen spreken. En dit is waar het Mattheus om gaat. Hij wist dat het odium 'slechte smaak' – hoe dikwijls had hij die woorden tegen zichzelf en tegen zijn slechte gezelschap horen gebruiken – voor iemand dodelijker kan zijn dan het begaan van welke misdaad ook. De maatschappij verwacht van ons dat we ons aan de regels van het spel houden. Zij is onverbiddelijk als we de etikette doorbreken. En toch moest ik zelf deze inbreuk op de etikette begaan om Mattheus echt te introduceren – want hierin ligt zijn werkelijke prestatie. Hij is de enige Evangelist die vertelt van de vlucht van Jezus naar Egypte toen Herodes de kinderen van Bethlehem vermoordde. Wat Mattheus duidelijk wil maken is dat Jezus, hoewel Herodes hem niet vermoorden kon, vermoord werd door de nette mensen, en wel vanwege zijn zondigen tegen de etikette, omdat hij er op stond aan de slachtoffers van de samenleving stem te geven of te verlenen. Dat *Jezus sprak als het slachtoffer*, maakte hem onmogelijk. Mattheus was voor de Joden een ergernis. Zij hadden tenslotte, sinds Abraham Izaäk niet geslacht had, slechts brandoffers gebracht. Zij waren zeer beschaafd. In Zweden kon het een duizend jaar later nog gebeuren dat een koning zes van zijn zonen afslachtte om de geesten gunstig te stemmen. Toen hij aan zijn zevende zoon toe

was, redden zijn onderdanen het kind, werden zij Christenen en staakten zij het offeren van mensen. Maar Israël was tenslotte het volk van Abraham en Mozes. Tot op deze dag vinden alle Joden dat het Evangelie getuigt van slechte smaak. We lezen in de bijbelteksten het woord 'ergernis'¹⁷, maar in werkelijkheid zou de uitdrukking 'slechte smaak' de jammerklachten over het Evangelie beter weergeven. Het ritueel van elke samenleving – en ik ben bang dat we dit maar al te gemakkelijk over het hoofd zien – beschermt zichzelf door dit hevige terugstoten. Het ritueel doet dit altijd en overall. In Mattheus vragen de schriftgeleerden: 'Waarom overtreden Uw discipelen de overlevering der ouden? Immers, zij wassen hun handen niet, wanneer zij brood eten' (Matth. 15:2). Waarop Jezus tegenwierp: 'Waarom overtreden jullie Gods gebod en ontzeggen jullie je eigen ouders iets wat zij nodig hebben, omdat het 'gewijd' is? Jullie hebben Gods woorden krachteloos gemaakt om der wille van je tafelmanieren'.¹⁸ 'Eten met ongewassen handen maakt niet onrein'.¹⁹

Tegen het taboe van de tafelmanieren 'zondigt' Mattheus en 'zondigt' Jezus. Want Mattheus voert Jezus ten tonele als het sprekende slachtoffer, als het vlees en de wijn die midden onder de maaltijd beginnen te spreken. De schok die Mattheus teweegbracht wordt prachtig geformuleerd door een modern criticus:

'Het spreken over het eten van Christus' vlees en het drinken van zijn bloed is iets onmogelijks in een Aramees Evangelie in Jeruzalem in de eerste eeuw; niets kon meer afstotend zijn voor Joodse manieren en gevoelens. Woorden zoals deze moesten Joodse inwoners van Jeruzalem met afschuw vervullen, toen zowel als nu. De Joden waren, en zijn nog, sterk tegen het drinken van bloed, wat de wet herhaaldelijk verbood. Het is moeilijk je een zin voor te stellen waarvan het nog onwaarschijnlijker is dat die geschreven werd in een Joods-Christelijke kring, waar of wanneer dan ook. Een Joodse evangelist zou die nooit hebben kunnen schrijven.'²⁰

Dit is een welsprekend citaat; bij menige lezer komt waarschijnlijk bijna een gevoel van misselijkheid op. De humor van deze passage ligt in twee dingen: Ten eerste dat de criticus het over Johannes heeft, die hierin alleen maar bevestigt wat Mattheus al schreef. De criticus probeert de Joodse afkomst van Johannes te weerleggen, maar hij gaat voorbij aan de passage bij Mattheus, die duidelijk voor Hebreëen schreef. Het tweede vermakelijke is de moderne veronderstelling dat alle ergernis vermeden kan worden. De Joden stenigden Stéphanus, doodden Jacobus, zetten Petrus gevangen,

omdat ze woedend waren. Het lam, het bloed, het brood, al deze termen waren natuurlijk godslasterlijke taal. Maar de hele geschiedenis van de Kerk was gegrondvest op deze woede. Toen Paulus in Athene een keer plooibaar probeerde te zijn, werd dat een volslagen mislukking. Mattheus werd verafschuwd en het Evangelie werd verafschuwd en, laten we eerlijk zijn, het wordt ook nu verafschuwd door alle mensen van goede smaak.

De prijs van al het ritueel is het offer. Wanneer we onszelf binden aan de geest van het verleden, aan een stukje papier, aan een huis, aan een graf, dan zijn we in staat het bloed van iemand anders daarvoor te vergieten. En zo is het nog steeds. Dit is aanvaardbaar als we ons bewust zijn welke prijs ervoor betaald wordt. Maar Jezus stichtte een broederschap, de broederschap van zwijgende slachtoffers, door onder hen de eerste te zijn die sprak. Waardoor kon hij spreken? Doordat hij zich *aanbood*, waar voorheen de slachtoffers werden aangewezen. Maar het misoffer is nòg een ergernis voor de Jood. Het maakt hem misselijk, heel letterlijk, zoals het dat een ieder met goede manieren zou doen. Het schaamtevolle, dat wat onze fijngevoeligheid kwetst en onze schaamte opwekt, wordt niet uit de wereld gebannen door er niet over te spreken. Dat wist Mattheus. Waarom getuigde het van een slechtere smaak wanneer het slachtoffer zichzelf brood en wijn noemde, dan wanneer anderen de rechtvaardige veroordeelden? Mattheus was immuun voor de dodelijke ziekte van het fatsoen. Hij wist dat alles zijn prijs heeft. En dat niets meer kost dan het zich bevrijden van de taboes van beschaafd gezelschap. En daarom noemde hij de eerste mens, die vóór de slachtoffers en àls slachtoffer gesproken had, niet langer bij zijn maatschappelijke naam – zoon van David, Zoon van Abraham – zoals hij aanvankelijk deed in Hoofdstuk 1. Dit taboe werd doorbroken. Mattheus bemerkte in zijn laatste hoofdstuk, dat hij zich in het oneindig veel boeiender gezelschap van zondaren bevond, die niet meer met elkaar verbonden waren door hoge entreegelden, maar door de naam van het eerste slachtoffer dat hardop gesproken had. Het is, tussen haakjes, niet onmogelijk dat Mattheus later naar Ethiopië is gegaan.²¹ Dat zou er de oorzaak van kunnen zijn dat de Ethiopiërs nog steeds zowel de gehele Joodse ceremonie als de Nieuw Testamentische liturgie volgen. Zij besnijden en dopen; zij houden zich aan de sabbath zowel als aan de zondag. Het is niet zeker, maar het zou in overeenstemming met het Woord van het Evangelie zijn, als deze verdubbeling gebeurde ter wille van Mattheus. Want de ziekte die hij bevocht was het bijgelo-

vig hanteren van ritueel. Manieren zijn nodig, maar manieren zijn niet meer dan manieren.

Mattheus kwam, door het breken met tafelmanieren te belichten, op oer-oud terrein. In de oertijd waren tafelmanieren de scheppende elementen waaraan de menselijke ordening ontsproot. In plaats van elkaars voedsel weg te grissen, zoals de dieren doen, schiep het invoeren van gemeenschappelijke maaltijden een nog ongekende gemoedsrust. (In onze 'Civilian Conservation Corps'-kampen voor werklozen, gebeurde dat beestachtige elkaars voedsel wegpakken niet zelden; het wees altijd op een verlies aan kampfmoreel.) Rondom de maaltijd voor de doden, of misschien precieser met hun doden, werd de groep een nieuw lichaam. Het voedsel werd tussen de levenden en de doden geplaatst, en beide gebruikten ervan, in één geest en in één naam. Vandaar dat offermaaltijden de eerste grondwet van het mensdom waren. Het was hier dat de groep een gemeenschap werd, want het welbegrepen 'eigen'-belang van de maag werd vergeten wanneer de beste stukken gereserveerd werden voor de doden, en later voor de goden. Het voortbestaan van de gemeenschap woog zwaarder dan de belangen van de levende generatie. De toevalligheden van geboren worden en in leven zijn werden overschaduwd door de eeuwigheid van de doden. In de verkoelende schaduw van deze duurzaamheid en eeuwige orde werden vreedzame regelingen getroffen tussen vriend en vijand; de gastvrijheid, het recht van de vijand om met ons te eten, werd ingevoerd en werd mogelijk omdat het ritueel de mens zijn plaats wees in de eindeloze opeenvolging van tijden. Hier aten mensen niet zoals de dieren, maar zij brachten heildronken op elkander uit, elkaar bij de volle naam noemend. Het elkaar toespreken aan tafel stamt uit de oertijd. Men groette elkaar en beschouwde elkaar aan tafel als mee-levenden, omdat nu het leven van de ander in iemands ogen zwaarder woog dan het eigen ik.

Tot deze oer-fundamenten van de maatschappij voert Mattheus ons terug. Johannes sprak tot mensen vertrouwd met kunsten en wetenschappen. Lucas sprak tot de grote godsdienstijveraars en puriteinen van de oude wereld. Marcus sprak tot de beschaafde inwoners van de tempelstaat. Maar Mattheus drong, met zijn 'slechte smaak', door tot de alleroudste laag van alles wat samenleving is, tot de laag van het stamritueel. Vandaar dat Mattheus van het Evangelie een versie gaf die wel de meest algemene en de meest fundamentele karakteristiek van de nieuwe Manier van Leven moest worden. De Mis en de Eucharistie, de diepste kern van alle kerkdiensten, werd

in Mattheus vastgelegd (Matth. 26:26-29).

Omdat hij duidelijk maakte dat Christus, door zijn offer, het heil der offeraars kocht, stond nu geschreven dat het slachtoffer van elke maaltijd, als brood en wijn, tot de etende gemeenschap sprak en hun uitnodigde zich met hun meester bij wijze van spreken naar de andere kant van de toonbank te begeven, naar de kant van het slachtoffer. In de Mis wordt ieder lid uitgenodigd om geofferd te worden, of klaar te zijn om geofferd te worden, voor de verlossing en vernieuwing van de wereld. In de Mis nodigt het eerste slachtoffer de anderen, de deelnemers, uit voor een dienst *waarin zij zelf* de offeranden zijn. Tot het trage gemiddelde bewustzijn dringt dit feit zelden door. Wij mensen hebben de kerkdienst verlaagd tot een ijdel vertoon of een gezellige bijeenkomst. Maar de Kerk werd gebouwd op het geloof dat van nu af geen godsdienstoefening gehouden mocht worden, tenzij de mensen zichzelf zagen als het offer dat gebracht werd. De uitdrukking zelf van het Lichaam van Christus, met zijn Hoofd in de Hemel, betekende nu juist dit, dat wij, die de Heer elke dag zouden kruisigen, in onze razernij en afgunst en onverschilligheid, nu, nu onze ogen eenmaal geopend zijn voor wat we gedaan hebben en bezig zijn te doen, plechtig verklaren: wij steken, samen met ons Hoofd over naar de kant van de stille slachtoffers en stellen onszelf ter beschikking aan onze Maker, zodat hij de offerande kan herscheppen naar zijn goeddunken. Hoe zou ooit een nieuwe ingeving bij ons, een gemeenschap van mensen, kunnen opkomen tenzij we onszelf beschikbaar stellen als voertuig voor deze inspiratie? Telkens weer moet de mens opengereten worden door de ploegschaar van het lijden en zichzelf blootstellen, zoals droge en uitgedroogde aarde aan dauw en regen. En sinds één mens dit openlijk, alleen en zelfstandig deed, verlossen zijn gemeenten hun leden van de enorme druk van absolute eenzaamheid. In elke generatie is het mogelijk dat de groep die wordt hervormd groter wordt, totdat het aan het hele mensdom gegeven zal zijn stil te worden en zich te reinigen van het geklater en gekletter van de dag, en allen tegelijk te luisteren naar de geest. Toen de stichter van de eerste Christelijke Universiteit in Japan stierf, liet hij een briefje achter voor zijn beste leerling: 'Ik heb reden te geloven dat jij mijn opvolger zal zijn. Sta me toe je te waarschuwen tegen enkele zwakheden die je zal moeten bestrijden in de uitoefening van je nieuwe ambt'. En vervolgens noemde hij deze op. In de opwindning van het moment lazen allen die aanwezig waren bij zijn dood dit briefje, evenals alle andere aantekeningen

die hij naliet. Kanamori voelde zich hierdoor vernederd, vluchtte weg, verloochende het christelijk geloof, en was gedurende dertig jaar een populaire leerkracht aan een niet-christelijke universiteit. Maar toen zijn vrouw, met wie hij een voorbeeldig leven geleid had, stierf, kon hij zijn eenzaamheid niet langer verdragen. Hij keerde terug naar waar hij vandaan kwam, verontschuldigde zich in het openbaar, en preekte over de tekst die zegt dat we een levende offerande moeten zijn. 'Een levende offerande moet het zijn. Dat is wat ik niet had begrepen. Zoals vroeger de ossen die naar het altaar gebracht werden soms trachtten los te breken en daarbij mensen in de omgeving verwonden, zo greep ik de gelegenheid die mij geboden werd niet aan, de gelegenheid deze vernedering bewust te aanvaarden'.

Bij de viering van het Avondmaal in Japan kleurde deze overweldigende ervaring van een levende offerande het ritueel. De dolk, gebruikt bij de plechtige ceremonie van een rituele zelfmoord, die onder de Samurai zo populair is, werd binnengebracht, gewikkeld in een wit vel papier dat op een bepaalde manier gevouwen moest zijn. De witheid van het papier doelde op het offer van het leven dat gebracht ging worden. De vorm van het wikkelen in wit papier werd van dit wereldse voorbeeld overgenomen, en het brood werd bij het Avondmaal aan de deelnemers in eenzelfde omhulsel aangeboden. Daarmee wordt, lijkt mij, de betekenis van het offer en van het offeren, op een even treffende manier in het Japans vertaald, als het in het Evangelie van Mattheus vertaald wordt van het Oude in het Nieuwe Testament.

Mattheus, de meest doortastende, de minst gemanierde, is ook de meest elementaire evangelist. Door hem is het ritueel op schrift tot ons gekomen. Anders zou onze tijd geen kleding gehad hebben om zijn naaktheid te bedekken. Het is wel leuk om uit de mode geraakte kleding weg te doen, maar ons tijdperk had toch ook wel enige kleding nodig. En we ontvingen de kracht van het ritueel, maar vrij van bijgeloof, mythe of toverij. Iedereen kan Mattheus verstaan – kind en genie, strijder en boer – tenzij zijn hart van zelfopoffering vervreemd is. De geesten die de sacramenten honend een mythe of verouderd noemen, beangstigen mij altijd door hun kinderlijkheid. Wat een onwetende en onontwikkelde harten moeten die hebben; hoe moet de molen van hun verstand alle belangrijke ervaringen van het leven en van hun eigen diepste verwachtingen vermorzeld hebben! Deze zelfde mensen verwachten doorgaans aanbeden te worden door hun gezin, gelezen te worden door het publiek, betaald

te worden door hun gesubsidieerde instellingen. Hoe kunnen ze dat verwachten als de natuur van de mens niet tot volheid wordt gebracht doordat hij zich voegt in de gelederen van wie zich offeren? Het hoogste van onze menselijke aard is dat we offeranden dienen te zijn. 'Liturgie is slechts een andere naam voor de tafelmanieren van de Almachtige God.'²²

- Het slachtoffer sprekend gemaakt,
- Het wereldhart tot aanzijn geroepen door antwoorden,
- Het 'Neen' van God omgezet in een bemiddelend medicijn van lijden, op de weg naar een nieuwe vleeswording,
- De menselijke ziel Gods nieuwste gedicht,

dat waren de vier blijde boodschappen. De doodlopende sloppen van het ritueel, de tempelcultus, Israël, Griekenland, toegankelijk gemaakt voor elkander. En deze vier mensen volbrachten hun taak, omdat ieder van hen immuun was voor de specifieke ziekte van de spraak die door zijn boodschap werd weggespoeld. Daarom is het verkeerd Johannes Hellenistisch, Marcus Egyptisch, Mattheus Joodsch, Lucas Paulinisch te noemen.

Het herstel van het vrije spreken door de Evangelieën kwam voort uit een huwelijk tussen tegenstellingen. De profetische Johannes schrijft niet voor de Joden, evenmin als de geleerde Lucas voor de Grieken. De visser Petrus schrijft voor de wetenschappelijke wereld. En het is niet iemand van goede smaak en goede stand die met zijn eerste Evangelie het Oude Testament evenaart, maar de helemaal niet fatsoenlijke tollenaar.

Noten

1. Vergrieksend, resp. verwant aan de Griekse beschaving (vert.).
2. Eusebius van Caesarea (263-339), 'Kerkgeschiedenis', Boek II, Hoofdstuk 16 en 24.
3. Het woord 'poëzie' komt van het Griekse woord voor 'maken'; in het Engeland van Koningin Elizabeth was 'maker' synoniem voor 'poëet', zie hoofdstuk 1, blz. 19, noot 1.
4. Plato weigerde poëzie in zijn ideaalstaat toe te laten. (De Staat, Boek III).
5. Albert C. Clark. 'The Acts of the Apostles' (Oxford, 1933). Clark meent dat dit bewijst dat Lucas zelf Jood geweest is. Voor mij is dit niet doorslaggevend, maar natuurlijk zou dat de betekenis die we aan Lucas toeschrijven, nog versterken. Het oude 2e eeuwse voorwoord tot het Evangelie, weersprekt echter de opvatting van Clark.
6. Geciteerd uit de vertaling in het 'Oxford Book of Greek Verse', van J. A. Symons.
7. 2 Cor. 1:4 e.v., 17 e.v.

8. Dit is het argument dat ook gebruikt wordt in de brief aan de Hebreëen. Over Jezus' eigen zwakte in Gethsemane en aan het kruis, werd hevig gedebatteerd in de eerste eeuw; zie von Harnack, 'Zwei dogmatische Korrekturen im Hebräerbrief', Berliner Akademie der Wissenschaften, 1929 blz. 62-73.
9. Marcus 13:14.
10. R. F. Weymouth-F. W. Robertson, 'The New Testament in Modern Speech', 5e druk, resp. p. 118 en p. 62.
11. Idem, p. 119.
12. Een 18de eeuwse roman van Laurence Sterne, een navolger van Cervantes, wiens excentriciteiten de lezer òf leuk, òf misselijk vond.
13. 1 Petr. 1:20.
14. Continuüm = ononderbroken voortgaand proces. (vert.)
15. In overeenstemming hiermede dienen onze vertalingen van de aanhef van de brief aan de Hebreëen gecorrigeerd te worden: 'Nadat God eertijds vele malen en op vele wijzen tot de vaderen gesproken had in de profeten, heeft hij nu in het laatst der dagen tot ons gesproken in de *Zoon*, de weerspiegeling van Gods heerlijkheid, de Hiëroglief van Gods wezen'. Het is de enige keer dat het woord 'character', hiëroglief, in het Nieuwe Testament voorkomt.
16. Als Ignatius de Ephesiërs schrijft, bestrijdt hij de tempels van steen vurig. Hij is er zó op uit de dode structuur van de tempel te vervangen, dat hij de Heilige Geest het touw, het Kruis de kraan, en de Christenen de stenen noemt, die met die kraan worden opgeheven tot de hoogte van het goddelijk gebouw.
17. 'Het Evangelie was evenzeer een ergernis voor de eerste eeuw, als het is voor de twintigste'. Hoskyns and Davey, 'The Riddle of the New Testament' ('Het Raadsel van het Nieuwe Testament') (1931), blz. 261.
18. Matth. 15:3-6; de tekst luidt letterlijk: Waarom overtreedt ook gij ter wille van Uw overlevering het gebod Gods? Want God heeft gezegd: Eert Uw vader en Uw moeder en: wie vader of moeder vervloekt, zal den dood sterven. Maar gij zegt: Wie tot zijn vader of zijn moeder zegt: het is offergave, al wat gij van mij hadt kunnen trekken, behoeft zijn vader of zijn moeder niet te eren. Zo hebt gij het Woord Gods van kracht beroofd ter wille van Uw overlevering.
19. Matth. 15:20.
20. Edgar J. Goodspeed, 'Greek Idiom in the Gospels', Journal of Biblical Literature, jaargang 63 (1944), blz. 90.
21. Zijn martelaarschap wordt in de Romeinse Martyrologie beschreven als plaats gehad hebbend 'in Ethiopië'. Acta Sanctorum, Sept., deel VI. Zie Butlers 'Lives of the Saints', Thurston-Attwater, eds., deel III, p. 610.
22. Deze woorden werden gesproken door Pater Smith in Bruce Marshall's 'The World, the Flesh and Father Smith' (Boston: Houghton, Mifflin, 1945), p. 82.

8. HET KRUIS VAN DE GRAMMATICA

Wanneer we eenmaal letten op de specifieke ziekte die door elk Evangelie genezen werd, blijkt onmiddellijk dat hun literaire vorm en stijl feilloos zijn. In de ogen van de critici komt niet één van de Evangelisten tot het juiste slot. Maar toen we ze lazen als medicijn bleek alles in orde te zijn, aan het einde zowel als aan het begin. Het zijn onmogelijke bronnen voor natuurlijke historie. Zij zijn gaaf als bronnen van het spreken. Bij het slot en het begin van de Odyssee en de Ilias beleven we iets dergelijks. Door ons lezen van de critici wordt het slot ervan voor ons bedorven. En hoe zou dat anders kunnen? Wat is het eind en het begin van spreken? Het begin van een ademhaling van een mens openbaart de tijd en plaats van deze bijzondere uiting van de geest. Einde en begin doen een inspiratie op aarde terechtkomen. Einde en begin van elk boek maken duidelijk of het boek waar is of niet. Maar deze waarheid is een drievoudige. Een woord kan waar zijn naar zijn inhoud; het kan ook zo waar zijn dat het waargemaakt wordt door de daden van wie het spreekt; *het kan tenslotte zo waar zijn dat het de volgende spreker dwingt te antwoorden en verder te spreken*. Shakespeare dwong Milton het pad van de poëzie te verlaten, omdat Shakespeare's taal zo volmaakt was dat Milton zich beklagde.¹ Op de waarheid van de feiten vermeld in het Evangelie, heeft de Kerk geleefd. Op de waarheid van de mensen die het uitspraken in hun eigen levens, heeft de Christelijke wereld geleefd. Deze twee aspecten van de waarheid zijn een lange tijd werkzaam geweest. Maar ik ben vooral geïnteresseerd, zoals ik hiervoor uiteen heb gezet², in het derde aspect van alle waarheid: *de macht die zij heeft antwoord voort te brengen, de taal te veranderen*. Bij deze derde waarheid gaat het om de macht van de stijl. En deze waarheid geldt voor de vier Evangeliën, ik heb dat voor mijzelf, en naar ik hoop voor de meest sceptische criticus, overtuigend bewezen: De Evangeliën waren zó waar dat zij de volgende spreker dwongen door te gaan met spreken, boven en voorbij het laatste woord van de vorige. Iedere spreker moest aanhaken waar de vorige spreker was opgehouden. Zij brachten de concrete tijd en het concrete toneel van wat zij

bespraken zo levend aan elkaar over, dat zij elkaar de stoot gaven tot de volgende etappe. Zij zingen, over een periode van misschien wel veertig jaar, één Evangelie, ieder in zijn eigen toonaard, op zijn specifieke golflengte, overeenkomstig zijn eigen inzichten, en geven de vreugdevolle en zware taak, de een na de ander, over aan de betere man om door te gaan. Door dit te doen werden de 'Vier Evangeliën' een voortzetting van Jezus' leven via de geesten die vernieuwd werden door hun ambt van Evangelist. Zij werden gemaakt tot de lippen van het Woord.

Mattheus, onweerstaanbaar geroepen door zijn Heiland, schrijft zo dat hij buiten het werelds bedrijf, waarbinnen hij de tollenaar geweest was, komt te staan en de Kerk binnengaat. Hij wordt naar voren geworpen, een nieuw tijdperk in, door het ene woord: Kom! Marcus is al binnen deze kerk, en door zijn relatie tot Petrus wordt hij beschermd tegen druk van buitenaf. Petrus' hevige en subjectieve emoties, Petrus' taak, nemen zijn helper in beslag, maar Marcus heeft een dak boven zijn hoofd, het dak van de broederschap; hij behoeft de trouw aan de groep waartoe hij reeds behoorde niet op te geven.

Lucas is de verteller. Hij geeft het gedocumenteerde verhaal van wat zich afspeelde. Omdat hij dit deed tegenover een leerling, is hij de kabel waarlangs de grote gebeurtenissen bij de eerste twee generaties doorgegeven konden worden aan de later geboren, zodat niet minder dan vier generaties nu met elkaar in verbinding staan, van Jezus af, tot de kerk van de kinderen van Theóphilus.

Johannes staat buiten deze cyclus van bevel, broederschap, geschiedenis. Hij staat aan de bron, bij het eeuwige *begin*. Door dit ene woord, 'in den beginne', bewijst Johannes aan Jezus de beslissende dienst de gebeurtenis van zijn dood weg te nemen uit de oudheid. In de oudheid zou Jezus' dood alleen door ritueel, door de kalender, door poëzie, door Israëel, verwerkt hebben kunnen worden. Wat zou, om de poëtische wereld als eerste te nemen, Jezus' lot, op zijn gunstigst, in de ogen van een vriend in Griekenland hebben kunnen zijn? De vriend Johannes zou zijn vriend hebben beweend, zoals Homerus Achilles beweende, in een onsterfelijk gedicht, misschien in een 'Crito' of een 'Apologia' door iemand als Plato. In Israëel zou Jezus' dood zijn onderneming weerlegd en tot een mislukking bestempeld hebben. In Israëls ogen had God 'Nee' gezegd tegen de gekruisigde Messias. In Egypte zou Jezus de sterren tegen zich gehad hebben; er zou gewacht moeten worden op een betere horoscoop, op een nieuwe kringloop met een andere Christus. In het

stamritueel zou Jezus de held van een mythe geworden zijn. Het Christendom zou een extra stam geworden zijn, waarvan de discipelen Pasen zouden vieren, en zijn dood jaarlijks met zijn kleine kudde zouden heropvoeren. Het Evangelie van Johannes blokkeerde deze terugval in ritueel, kringlopen van de hemelwereld, poëzie en Joodse ontkenning. Jezus was geen eindpunt, zijn dood was geen eindpunt. Mattheus, Marcus en Lukas hadden al verteld hoe één vrij mens de eindeloze reeksen van deze kringlopen te boven was gekomen, en de stoot had gegeven tot een nieuw leven buiten de oude ordeningen, in Eén Kerk over de hele wereld. Johannes bezegelde de gebeurtenis van het ontstaan van een nieuw tijdperk, voorbij stam, tempel, poëzie, Israël. Het nieuwe tijdperk zou open zijn, in plaats van een kringloop, omdat de vier stromen van spraak nu herenigd waren en zich konden uitstorten in een voortdurende oorspronkelijkheid, zoals op de eerste dag van de schepping. De eindeloze herhaling van kringlopen zou doorbroken zijn als het kruis, waar deze vier stromen elkaar ontmoetten, werd gezien als het beginpunt van vooruitgang. Ons tijdperk wijst kringlopen af. Natuurlijk wordt het erdoor in verleiding gebracht. Juist nu is de westelijke Mens bijna verzonken in het moeras van de eeuwige terugkeer der dingen, in het fatalisme à la Spengler.³ Onze tijd moet zich weer bewust worden van het kruis van de grammatica, met behulp van de grammatica van het kruis. Johannes plaatste het vermogen van de Mens om spraak te scheppen vóór alle andere bijzondere historische prestaties: 'In den beginne was het Woord' – stam, Egypte, Homerus, Israël, waren scheppingen van de mens. Omdat de mens altijd de luisteraar en de spreker zal blijven, gaat de mens uit boven elk van zijn voorgaande spraakrituelen. 'Hoe kan Christus aan het noodlot onderworpen zijn!' riep Augustinus uit, 'fatum – noodlot – betekent immers de woorden die reeds gesproken zijn, en Christus is toch het Woord dat Nú gesproken wordt?' God heeft de mens naar zijn gelijkenis gemaakt om als een eeuwig begin te spreken en Jezus bleef vrij tot het bittere einde.

Ons tijdperk is geen kringloop zolang de wegversperring van het Christelijk geloof ligt tussen dit tijdperk en de oudheid.

De drie andere Evangeliën zouden nog door latere generaties als alleen maar geschiedenis gelezen kunnen worden. De hele 19de eeuw schoof Johannes terzijde en concentreerde zich op de drie eerste Evangeliën, de zgn. 'synoptische'.

Zonder Johannes zou 'Het Evangelie' niet bestaan hebben als meer dan alleen maar geschiedenis. Met Johannes overwint de kerk het

risico een alleen maar ritualistische, een alleen maar mythologische, een alleen maar poëtische, een alleen maar op gedachten gebaseerde institutie te zijn. Nu ziet zij al haar tijdelijke verschijningsvormen in het licht van een eeuwig begin, omdat haar stichter haar en al haar wijzen van spreken altijd vóór is: het Woord dat er is in den beginne.

De vier Evangelisten maken ons tijdperk immuun tegen de terugval in alleen maar natuurlijke traagheid en blinde kringlopen. Zij vertegenwoordigen het kruis van de grammatica van de oudheid in de nieuwe tijd. In het kruis van drama, lyriek, verhaal en verstandelijk inzicht, werd alle spraak gegoten. Maar toen ze er eenmaal waren, schoten deze grammaticale vormen ongeremd door, tot eindeloze rituelen. Deze rituelen waren niet doorzichtig en kwamen daardoor uit bij magie, toverij, kringloop, routine, intellectueel spel, logische spitsvondigheden, bijgeloof. Het Woord kwijnde weg.

De Evangelisten zetten het kruis van de grammatica om in een grammatica van het kruis. Eén mens had geleefd van fiat (het geschiede) tot factum est (het is volbracht), van 'Ga uit in mijn wereld' tot 'Het is verricht, mijn Vader', van het horen van de roeping, via poëzie, naar verhaal, naar de samenvatting; zijn hele leven volbrengend als één grammaticale cyclus. De Evangeliën beeldden deze cyclus uit.

Zoals Hilarius Isaac het aan het einde van de vierde eeuw onder woorden bracht: 'Waarom werden de belevenissen en de woorden van de Heer in vier boeken en door vier schrijvers tot een geheel gemaakt?'

'Vier boeken, vier schrijvers, beide was terecht. Want we hebben, naar de woorden van Jesaja, het Ene Aangename Jaar voor ons. Dit jaar is vervat in vier boeken, als in vier omwentelingen gelijk de vier seizoenen waarin het jaar verloopt; het ene seizoen heeft het andere wederkerig nodig. Zo worden ook de handelingen en woorden van de Heer in het bestek van vier boeken beschreven, waarvan elk boek het andere nodig heeft. Samen zijn zij volmaakt in het tot uitdrukking brengen van de volheid des tijds.

'Verder was er een goede reden waarom het moest gebeuren door vier schrijvers. De uitdrukkingen die wij gebruiken voor de seizoenen van het jaar tonen verscheidenheid; ook bij de Evangeliën zijn de bewoordingen verschillend; en als ze elkaar in hun woorden lijken tegen te spreken blijkt toch dat ze het niet oneens zijn wanneer ze geïnterpreteerd worden in het licht van dit inzicht. De seizoenen van de natuur zijn ook zo verschillend als maar mogelijk

is in hun namen, hun weersomstandigheden, hun astronomisch aspect; maar waar het gaat om het voortbrengen van de vruchten die tot leven komen, verschillen zij niet'.⁴

In onze moderne termen kunnen we zeggen dat elk Evangelie zich bewust is van de volmaakte cyclus van dit leven, van de *Imperativus Personalis* (tot de persoon gesproken gebiedende wijs), naar de *Subjunctivus Lyricus* (lyrische aanvoegende wijs), naar de *Narrativus Historicus* (verhalende geschiedkundige wijs), naar de *Indicativus Abstractus* (abstracte aantonende wijs). Maar iedere evangelieschrijver werd door één ervan in het bijzonder in beweging gebracht; Mattheus die het geweld van een plotseling bevel, volg mij, ervaren had, ging uit van de *imperativus personalis*; Marcus die schreef voor en met de prins der apostelen, ging uit van de gemeenschap van de twaalf, een sterk lyrisch accent⁵; Lucas, die Paulus' metgezel was, maar in deze gemeenschap net zo min als Paulus geleefd had, begon zijn evangelie bij Kerstmis, zoals iedere verteller zou doen die niet een bepaalde tijdsspanne gemeen heeft met de gebeurtenissen waarover hij vertelt. En Johannes, die geen uiterlijke bewijsstukken of gebeurtenissen nodig had om in zijn vriend te geloven, ging uit van Jezus' overwinning over de eindeloze kringlopen van ritueel, van tijdperken, van omwentelingen, waardoor de antieke wereld verzwolgen werd. Hij begon met de voortgang teweeg gebracht door de kracht van het Woord, door in de *indicativus abstractus* te zeggen: In den Beginne was het Woord. En met deze woorden definieerde hij Jezus als Gods vrijheid om zijn zwijgen te doorbreken en zijn beslissende Woord te spreken. Jezus openbaarde nu de inhoud van het laatste zwijgen van zijn vader.⁶ Dit was dus de grammatica van het kruis. En nu, na al het tastend zoeken door de eeuwen heen, werden de fasen van al het groepsleven doorzichtig, als het kruis van de grammatica.

Niet voordat een mens in dit kruis van de grammatica is ingewijd: als een burger die de roep hoort van zijn plicht – als een minnaar die de ziel van zijn leven zich bij zijn naam hoort roepen – als de patiënt die de mogelijkheid ziet beter te worden – als de denker die de categorie van de vrijheid voor zichzelf verwezenlijkt in weerwil van de natuurwetten die zijn verstand blootlegt – niet voordat een mens tenminste één van deze ervaringen heeft gehad, gebruikt hij zijn taal voor een redelijk doel. Maar, het spreken dat geen profijt brengt, het spreken zonder ervaring, is overal om ons heen. Zodra de Evangelieën geschreven waren, begon dit ervaringloze spreken te knoeien met de nieuwe feiten, die door het bestaan van de kerk

zichtbaar waren geworden. Dit geknoei werd gnosis (kennis) genoemd. Mensen probeerden het nieuwe leven te realiseren door hun denken, zonder er eerst door aangeraakt te zijn in de vorm van een geroepen worden, een luisteren, een hartstocht, of een innerlijke ommekeer. Daarom is het alleen aan de vier Evangelien te danken dat het verhaal van wat er in Palestina gebeurde de woeste aanval van de gnostici heeft doorstaan: vanaf Simon Magus die al bezig was toen het bloed van de martelaren de grond van Palestina nog rood kleurde en een hoertje uitriep tot Maria en zichzelf tot Heiland, tot Marcion die geen ander Evangelie erkende dan dat van Lucas en die verklaarde dat dat rechtstreeks uit de hemel gevallen was. De gnostici scheiden het leven van de schrijver of leraar of apostel of spreker van de inhoud van zijn spreken. Met andere woorden, de gnostici zijn niet het rijk van ervaring binnengegaan, waarin de mens zelf de vrucht van lippen is, en op zijn beurt het hart van de lippen van iemand anders. Gnosis is tegenwoordig overal op aarde present. De kerken zelf zitten er vol van. Pacifisme is gnosis, een poging de wereld te kennen vóór te zijn toegesproken. In de vorige eeuw was de aardse liefde tussen man en vrouw ons laatste bolwerk tegen het afglijden in de gnosis. In Julia's aanroepen van Romeo beluisterde menige man in de 19de eeuw, al was het nog zo vagelijk, de aan hem gerichte roep de lippen te zijn van de ziel die hij liefhad. De volgende generaties, komend na deze laatste eeuw van de Grote Liefdes, schijnen niets te horen dan het onder de wapenen geroepen worden. En het zou kunnen zijn dat zij, bij gebrek aan beter, in het ervaren van deze roep het enige tegengif voor zichzelf tegen de Gnosis vinden. Om deze reden is het inzicht in de structuur van de Evangelien geen luxe. De leraren van de ouderen en de jongeren, van meisjes zowel als jongens, zullen hun leerlingen verknoeien wanneer ze blijven zitten op de rechterstoel, om vandaar hun abstracte cijfers en feiten over die leerlingen uit te gieten. Een onderwijzer die geen ingewijde is in één van de hierboven beschreven vier richtingen, is niet geschikt om onderwijs te geven. Hij verstaat de voorwaarden niet waaraan voldaan moet worden om zo te spreken dat het betekenis heeft.

Omdat het woord 'vrijheid' de ervaring van vrijheid heeft vervangen, 'goedheid' de ervaring van beter worden, 'lief zijn' de ervaring van verliefd worden, 'aanpassing' de ervaring van persoonlijke inzet, is het nodig het verstand bewust te maken van de grammatica van zinvol spreken.

Om deze reden vraag ik de lezer me nog even verder te willen

volgen. Het is niet voldoende de vier evangeliën te 'begrijpen'. We hebben ook middelen nodig om hun inzicht vrucht te laten dragen. Dat is mogelijk als er middelen en wegen bestaan om het kruis van de grammatica zichtbaar te maken in de kunst en de symbolen van de verbeeldingskracht van onze samenleving. Ik ben er van overtuigd dat onze ontdekking nieuwe wegen ontsluit naar de grammatica van het kruis, in een tijd waarin we verlamd lijken door verzinsels, mythen, herhaling, achterdocht, en waarin woorden hun betekenis hebben verloren. We bewegen ons in een vacuüm.

Noten

1. John Milton, 'On Shakespeare', 1630.
2. Pag. 31.
3. Oswald Spengler (1880-1936) was de auteur van: 'Der Untergang des Abendlandes'.
4. 'Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum', 50, p. 430.
5. De fantastische bewering, die door Chapman en Butler al lang werd weerlegd, nl. dat Marcus ouder zou zijn dan Mattheus, zag naast veel andere dingen over het hoofd dat Marcus een oorlogsdagboek schreef en aan de uitvoerige weergave van de toespraken van Jezus bij Mattheus geen behoefte had.
6. Ignatius, 'Brief aan de Magnesiërs', Hfdst. 9: Jezus is Gods Woord, voortkomend uit Gods stilte.

9. DE GESTALTE VAN DE EVANGELISTEN

Eens werd de geest van de mens ten volle vlees, en dat drukte op vier verschillende manieren zijn stempel op de vier Evangelieschrijvers. Daarom zijn de vier Evangeliën om zo te zeggen vier modellen van de typische melodieën van het menselijk gemoed. Laten we eens proberen de lijnen van deze profielen van de geest door te trekken tot waar de uitwerking op het lichaam van ieder van de Evangelisten zichtbaar wordt.

Wij komen hiermee in de buurt van de in de oude kerk der kerkvaders altijd transparante werking van de incarnatie op haar gelovigen. 'Fides dabit intellectum' hebben de schoolmannen vanaf Anselmus tot Schlatter geleerd: het geloof zal verstaan schenken. Maar het geloof der scholastici van Parijs tot Heidelberg is niet het geloof der vier Evangelisten of der kerkvaders. Dezen riepen met Christus: 'fides creat corpora': het geloof scheidt gelaat en gestalte. Dat is de ervaring van de evangelisten en van de volken geweest. Ons geschiedt naar ons geloof, lichamelijk en in levenden lijve.

Ons lichaam is, zoals we allen weten, niet een soort houten kist of vat, maar het tracht zo goed mogelijk overeen te stemmen met wat zich geestelijk in ons afspeelt. Onze lichamen geven uitdrukking aan de hele mens. Als we liggen te dromen of bijna te dromen, komen de beste ideeën bij ons boven. We gaan zitten als we over verschillende mogelijkheden of indrukken eens goed willen nadenken. We vallen op onze knieën, of 'buigen het hoofd' zoals dat zo beeldend heet, wanneer onze wil zich gewonnen wil geven aan een hoger gezag.

Wij veranderen dus. In andere boeken heb ik de theologen gesmeekt, ons, gelovigen, die nl. nog geloven dat God pas op het punt staat ons te scheppen, niet het juk van hun allang uitgebluste begrippen op te leggen. Want deze verhinderen of loochenen het geloofsproces, de lichamelijke verandering als de onontkoombare weg die de Geest, bij ons binnenkomend, volgt. Zij lachen, wanneer de gelovige neerknielt in plaats van de zaak in ogeschouw te nemen. Ik zou een zeldzame bekeringsgeschiedenis kunnen vertellen, waarin de superioriteit van een groot denker bezweek voor de

onnozele knieën van een nog onnozeler geest, niet zomaar uiterlijk of sentimenteel.

De oude symbolen ter aanduiding van de vier evangelisten, al sinds achttien eeuwen toegepast, laten ons koud, of althans: ze laten mij koud, en ze worden, zelfs in de kerkelijke kunst, niet meer gebruikt. Zou het kunnen zijn dat er een goede reden was voor dit in onbruik raken van een achtenswaardige traditie? Zou het kunnen zijn dat deze van oudsher overgeleverde vormen en symbolen versleten waren, verouderd door onze vooruitgang, en dat we dankbaar mogen zijn voor de periode zonder vaste vormen na 1789, omdat daarin een eenvoudiger vorm, een symbool dat ons begrip nader staat, heeft kunnen rijpen?

De oude attributen van de Evangelieschrijvers waren de leeuw voor Marcus, een engel voor Mattheus, een os voor Lucas en de arend voor Johannes.¹

Deze attributen waren ontleend aan de groep Cherubijnen genoemd in het Oude Testament,² waarvan de gestalten op hun beurt verband hielden met de Egyptische en Babylonische godsdiensten. Deze oudtestamentische Cherubijnen waren samengesteld uit: arend, stier, leeuw, engel. Het Oude Testament verloor al lang geleden zijn greep op ons symbolisch voorstellingsvermogen.

Maar zou het niet kunnen zijn dat de mens, in zijn hele lichaamsbouw, gevormd is tot drager van het Woord, in onderscheid met de wereld van het dier?³ Geen dier kan als voertuig van spraak, zitten of staan of knielen, of uitgestrekt op de grond liggen alsof het dood was, bij het luisteren of iets tot uitdrukking brengen. De Geest dwingt ons een vorm aan te nemen die past bij de luisterende en sprekende mens. Het Woord zou niet in de wereld hebben kunnen komen als het niet het vermogen had om de mens die spreekt, en de wijzen waarop hij spreekt, een eigen gezicht te geven. Staan betekent gereed staan voor een bevel, klaar voor actie. Knielen betekent ontvangen in geloof en in vrede, zitten betekent onderwijzen en vertellen, ter aarde liggen betekent zwanger worden zoals een kunstenaar, de verpersoonlijking van scheppend vermogen.

Het lijkt niet uit de lucht gegrepen te stellen dat de Geest het lichaam vorm geeft, en dat de Geest ons onze vorm voorschrijft. De Geest doet een beroep op onze lichamen en wij richten ons daarnaar.

Noten

1. Ik heb lange tijd het archeologisch materiaal verzameld, en ik haast me te zeggen dat deze attributen helemaal niet unaniem gebruikt werden; in het begin was de toeschrijving aan *ieder van de evangelisten* niet zo stereotiep als later het geval werd.
2. Ezechiël 1:5-14. (vert.)
3. En natuurlijk kunnen dieren elkaar ook niet omhelzen of 'in elkaars handpalmen geplant worden', bij het geven van een hand aan elkaar.

10. DE VIER APOSTELN: JACOBUS, PETRUS, PAULUS, JOHANNES

Een godsdienst schept een bepaald uiterlijk. Een zelf niet godsdienstige antropoloog ging naar Irak en berichtte dat hij waarnam dat mensen van dezelfde voorouders zich door hun godsdiensten zó onderscheidde, dat zij nu vier verschillende bevolkingsgroepen leken te zijn: 'De religieuze secte heeft een tendens een antropologisch eigen type te ontwikkelen'.¹ Maar we dwalen af. Ik wilde maar zeggen dat met de vier Evangeliën werkelijk nieuwe volkeren en nieuwe geslachten, nieuwe naties, in beweging zijn gebracht. In mijn boek 'Autobiography of Western Man', met als hoofdtitel 'Out of Revolution', heb ik het geschapen worden van deze nieuwe takken in de laatste duizend jaar beschreven. Maar de historici is het ontgaan dat dit boek een boek is dat handelt over de biologische geschiedenis van de mens als soort. Want de kracht van het Evangelie om de Vrucht der Lippen te scheppen wordt ontkend, behalve in de Mis, waar het Evangelie van Johannes de mensen ondanks alles aan deze tot vlees makende kracht van Gods Woord herinnert. Maar hoewel ik hier niet kan uitweiden over de sinds de tijd van de apostelen steeds groter wordende kracht die geslachten herschept, lijkt het me dat het de lezer kan helpen als ik hem een enkel typerend geval van het herboren worden in de gelederen van de evangelisten zelf laat zien.

De vier evangelisten hadden zelf het nieuwe leven ervaren; en net zo min als hun teksten toevallig zijn, maar ronduit, en fundamenteel en onmisbaar, zijn ze zelf ook geen willekeurig groepje, maar een wonderbaarlijk toegerust viertal. We moeten het bij enkele woorden laten.

De vier evangelisten vertegenwoordigen vier fasen van de kerk. En de representanten van deze vier fasen zijn: (1) Jacobus, de broeder van Johannes, die door Koning Herodes in het jaar 42 n.C. werd terechtgesteld; (2) Petrus, die naar Antiochië en naar Rome ging; (3) Paulus, die evenmin als Petrus en Jacobus de verwoesting van Jeruzalem nog beleefde; (4) Johannes, de enige apostel die nog leefde na de verwoesting van de tempel.²

Het eerste wat hier gezegd moet worden is dat de hele kwestie van

de synoptische Evangelieën er op neerkomt dat drie van de Evangelisten schreven op aanwijzingen van apostelen die de val van het Oude Israël niet meer meemaakten, en die daardoor heel anders moesten schrijven dan Johannes na hen.

Het tweede, niet minder belangrijke punt betreft de hulp die we krijgen wanneer we elk Evangelie zien in het licht van zijn volle op een bepaalde tijd gerichte functie onder telkens één specifieke gezaghebbende gevolmachtigde van de Heer. Laten we de vier Evangelieën eens bekijken als bewijsmateriaal voor het gezag van de apostelen die de Evangelisten tot schrijven inspireerden.

Wie denkt ooit over Jacobus als een groot of belangrijk man? Toch was hij de broer van Johannes: dit alleen geeft al te denken. Hij was een martelaar. Hij was het die de eerste kerk in Jeruzalem bijeenhield. Hij schijnt bij de geleerde en wetsgetrouwe Joden in hoog aanzien te hebben gestaan. Zijn religieuze ervaring schijnt niet alleen te dateren uit de tijd dat hij discipel van de Heer was, maar ook uit de periode toen hij nog op zichzelf stond als zeloot, in de dagen van Johannes de Doper. Uit dit alles kunnen we gissen hoe groot zijn gezag over het Evangelie van Mattheus moet zijn geweest. Het is zeker dat Mattheus onder toezicht van deze grote bisschop schreef. Het begin van het christelijk tijdperk van de Wereldgeschiedenis, dat in het 25ste hoofdstuk van Mattheus (verzen 31 tot 46) wordt geproclameerd, van een geschiedenis die bestaat uit het bondgenootschap, voor altijd en overal, tussen de kerk en de 'underdog', is een aankondiging van zo grote publieke betekenis, van zo revolutionaire draagwijdte, dat Mattheus' bisschop hier zeker zijn goedkeuring aan moet hebben gehecht. De vrijzinnige critici hebben deze nieuwe tijdrekening, dit nieuwe tijdperk waarin koningen, keizers, priesters, ophouden belangrijk te zijn en waarin de verdrukte de toon zal aangeven, ondergespit alsof het alleen maar ging om een nieuwe gelijkenis, of een sentimenteel moralisme. Maar Mattheus heeft deze aankondiging van een nieuw tijdperk, waarin elke afzonderlijke stap de genezing van de wond van één zonde zou zijn, het tijdperk van de genezing van de ene ziekte van het lichaam van de wereld na de andere, Mattheus heeft deze aankondiging geplaatst tussen Jezus' leven en de lijdenstijd, dat wil zeggen op de meest centrale plaats in zijn Evangelie. Deze ongelofelijke vijftien verzen werden van die tijd af richtlijn voor Jacobus en voor iedere bisschop. De lezer kan ze het best zelf herlezen om zich ervan te overtuigen dat hiermede het programma van de wereldgeschiedenis in de nieuwe aeon voor altijd is gege-

ven. Dat is de reden waarom de 19de eeuw deze verzen niet las. Het besef dat ze geschreven werden onder toezicht, en met de toestemming, van Jezus' eerste opvolger, en in een tijd waarin de Joden nog de eersten waren tot wie het goede nieuws werd gericht, onderstreept nog eens de majesteit van Mattheus' pleidooi. 'Tel niet de Koningen van Israël, tel niet de profeten, tel niet de elkaar opvolgende hogepriesters – al deze geslachtsregisters werden in deze tijd opgesteld en zij speelden een geweldige rol in de voorstellingswereld van de Joden³ – neen, tel alle tranen die gedroogd werden, elke pijn die verlicht werd, iedere misstand die werd omgebogen, tel die als de uren van het nieuwe tijdperk'. Dit is waarlijk wereldgeschiedenis, ook al werd die uitgeroepen in het kleine gebied van Jeruzalem. Geen wonder dat een dergelijke grondwet onaanvaardbaar was. Jacobus verloor zijn leven, Mattheus verloor zijn volk.

Dat Petrus stap voor stap uit deze beperkte ruimte van de Heilige Stad, de wereld van Jupiter en Isis⁴ werd binnengeleid, dat hij erg tegen zijn zin aan maaltijden met Romeinse functionarissen moest aanzitten en moest spreken met mensen die niet eens wisten wie Mozes of Abraham of David waren: deze wonderbaarlijke zuivering maakte het mogelijk dat het Evangelie van Marcus geschreven werd, en heeft waarschijnlijk Marcus tenslotte in Egypte gebracht, het enige land waar het Evangelie gebracht moest worden alsof er nooit Joden bestaan hadden. De vreemde verloochening van alles wat Joods was in Marcus, is het gevolg van deze langzame emancipatie van Petrus zelf.

Lucas leerde van Paulus hoe de merkwaardige individuele geest van de Griekse Middellandse-Zeewereld waarin zij leefden, ook opgenomen moest worden in de spraak. Anders dan Petrus, die een sterke keizercultus en een Egyptische en Romeinse godsdienst op zijn weg vond, kreeg Paulus te maken met het pluralisme van esoterische en persoonlijke vroomheid. Geen Romein zou er aan twifelen dat goden in een openbare liturgie aanbeden moesten worden. Maar de op het innerlijk gerichte mens van de Griekse 'KOINE' was kieskeurig geworden. Innerlijke vroomheid leek voldoende te zijn. Waarom zou men gaan kijken naar het gruwelijke schouwspel van het kruisigen, van politieke ruwheid, van openbare rustverstoring? Waarom zou vleeswording nodig zijn wanneer een zuiver hart het enige was wat God verlangde? Waarom moest de wereld veranderd worden? Waarom moesten bekeerlingen gemaakt worden? Waarom zou iets geestelijks vervangen moeten worden

omdat het niet goed genoeg zou zijn, zolang het nog verfijnd was in vergelijking met het bijgeloof van de massa? Nog eens: deze apostel was geleidelijk van een Joodse fanaticus omgehouden tot een man die zich ieder woord van zijn Griekse schooldagen in Tarsus⁵ moest herinneren, die diep moest graven in die lagen van zijn opleiding die hij van zijn vader had gekregen en waar hij nooit zo het belang van had ingezien. Grieks onderwijs, Griekse poëzie, Romeins burgerschap, kennis van een vak, al deze dingen werden voor Paulus van meer vitaal belang naarmate zijn Joods puriteins ijveren voor de wet veranderd moest worden op grond van de nieuwe Wet van de Vrijheid, gebaseerd op het vrijwillig offer van de eigen wil. Petrus, de in Palestina geborene, werd naar Rome gezonden. We zouden Paulus verkeerd lezen als we zijn weloverwogen eerste gang van Tarsus naar Jeruzalem over het hoofd zagen. Hij werd niet van Palestina naar Rome gedirigeerd; hij werd bekeerd van zijn fanatieke verlangen naar Jeruzalem, om zijn eigen heidense achtergrond van Klein Azië, van het Romeinse Keizerrijk, van het Griekse vakmanschap, van de wereldwijde Griekse geest, te herontdekken. Niet iedere Jood van Tarsus keerde terug naar Jeruzalem. Maar Saulus wel. En nu was hij Paulus. Deze naar de heidenen teruggestuurde Paulus schrijft aan de Romeinen; hij neemt Rome eenvoudig op in deze niet-Joodse wereld van het gehele Middellandse-Zeegebied die weer de zijne geworden is, en hij behandelt Rome zoals hij Spanje behandeld zou hebben als hij daar werkelijk geweest zou zijn. Dat deze meest bezielde mens gevraagd werd de Geest in alle wereldse plaatsen die aan zijn vorming hadden bijgedragen opnieuw te ontdekken, of bloot te leggen, maakte Paulus het toonbeeld van de Jood die zijn heidens erfdeel opnieuw bij zichzelf moest toelaten. De niet-Joodse elementen van zijn achtergrond werden niet langer onderdrukt. Daardoor kon hij nu de leraar van de heidenen worden op het hoogste niveau van de Joodse spiritualiteit. Daardoor kon de zuiverheid van het 'Eén God door Christus in de Geest', het 'Hoor Israël, de Heer Uw God is de Ene en de Enige' vervangen. We moeten proberen het geweldige gevaar te zien van het verwateren van het zuivere geloof van de Rabbi's in zwakkere handen; dan wordt ons duidelijk dat het Evangelie van Lucas de geweldige afmetingen van Paulus' eigen strijd aanneemt om de volle zuiverheid van het Joodse monotheïsme om te zetten in de open weg van de drieëenheid naar de wereld toe. We zullen dan verbaasd zijn hoezeer zijn vorming door de heidense wereld redenen tot dankbaarheid voor hem bevatte. Jacobus, Petrus en Pau-

lus... , zijn ze nu tevoorschijn gekomen van achter hun respectievelijke Evangeliën, als de stadhouders van de Heer, in het Hebreuws, in het Latijn en in het Grieks, zoals het beroemde opschrift van Pilatus op het Kruis het stelde? Wie hierin de Hebreeuwse wet, de Romeinse tempel, de Griekse individualiteit ziet, krijgt oog voor de wonderbaarlijke synthese van het Evangelie van Johannes. De broeder van Jacobus, de door zijn aard aan de Heer verwante vriend, de metgezel, sterker, de medewerker van Petrus: dat Johannes dit allemaal is, stelt hem in staat van hun allen de prestaties, hun ambtelijk stempel op de geschiedenis van de Kerk, te erven. Van wat zij vernomen hadden en waar zij voor stonden zal hij niets verliezen wanneer hij de voortzetting van hun werk op zich neemt.

Maar boven deze wonderbaarlijke geërfde rijkdom wordt hem nog een vierde gave geschonken: het is hem gegeven te zien dat zijn meester en vriend volledig in het gelijk gesteld werd. Het tijdperk dat in het verborgene werd ingezet door de Zoon des Mensen, breekt door in de openbaarheid met de verwoesting van de tempel. Bevrijd van de noodzaak het met iets te vergelijken, kan het Evangelie nu op zichzelf beoordeeld worden. De aanvankelijke ruggeleuning, het Jodendom, is gebroken; de boom moet nu in de eeuwigheid los geplant staan, in de schepping in het allereerste begin, lang voordat de wereld bestond, en in het einde, als hemel en aarde zullen vergaan. De schrijver van de Openbaring heeft het gezag om het nieuwe tijdperk uit te roepen: de nieuwe tijd wordt, met de val van Jeruzalem, door de vaders aanvaard als het geschenk van de Zoon. De beminlijkste, minst politieke, minst opportunistische van alle apostelen wordt onderscheiden vanwege de ongereptheid van zijn ziel; in die ziel kan de gebeurtenis van het uitwendige einde van Israël gegraveerd worden; dat einde hoeft nu niet aangekondigd te worden, en niet bewezen, de Evangelist behoeft er niet op aan te dringen zoals in de andere Evangeliën. Er kan nu van worden uitgegaan! De rustige zekere toon is de kenmerkende trek van het Evangelie van Johannes. En dit is dan weer een geschenk van Gods geschiedenis, niet een persoonlijke verdienste van Johannes. Johannes blijft de apostel van de kosmische geschiedenis, zonder bijzonder ambt of bisdom, open voor het gebeuren van Gods komen. Hiermee kan hij, zoals we eerder zeiden, in een wereld van alleen maar culten, rituelen, mogelijkheden, boeken, ideeën, het harde feit van de vleeswording brengen als het nieuwe gegeven van de geschiedenis. Hij kan de scheppende geesten van alle genicën na

Homerus verzoenen door hun de hogere wet te onthullen, van de orde waarbinnen zelfs het genie lid is van een gemeenschap van allen die verlicht worden door het Woord. Jezus luidde een tijdperk in, Johannes proclameerde het.⁶

Bij Johannes is de Hebreeuwse, de Romeinse en de Griekse vorm van Evangeliewaarheid weer tot één geheel gemaakt. In de dodencellen van Hitler, dat wil zeggen buiten deze wereld van Jacobus, Petrus en Paulus, werd veel meer gehunkerd naar de woorden van Johannes dan naar die van enig ouder Evangelie! Hun gevulde en vrije leven in vredestijd leidt er vaak toe dat lezers Johannes langdradig, mystiek, overdreven vinden. Op Patmos, in het aangezicht van de dood, moet de waarheid niet in de drie talen van deze wereld uitgedrukt worden, maar in de onbesmette termen van het heetst van het vuur. Johannes, die de cyclus van de vier Evangelien afsluit, is in staat het geheel weer opnieuw te laten beginnen, want alleen een scepticus kan het schijnen dat zijn spreken zomaar uit de lucht komt vallen; degene die lijdt weet dat zijn spreken komt van waar de scheidslijnen op deze aarde verdwenen zijn. De Kerk sluit elke dienst af met het eerste vers van Johannes: 'In den beginne was Het Woord'. We weten nu waarom.

Noten

1. Giuseppe Furlani (geb. 1885), schrijver van meer dan 588 boeken en artikelen over godsdiensten in het Midden Oosten. Feestnummer van 'Revista Degli Studi Orientali', Deel XXXII (1957).
2. Dit gebeurde in het jaar 70 n.C. Zie Eusebius, 'Kerkgeschiedenis', Boek III p. 68, maar ook p. 74 waar Eusebius zegt dat door Gods voorzienigheid de Joden nog 40 jaar na de kruisiging gespaard werden, gedurende welke tijd 'Jacobus, de eerste bisschop daar (in Jeruzalem) nog leefde.' Zie Handelingen 12:2 voor de dood van Jacobus.
3. Zie Eusebius, 'Kerkgeschiedenis', Boek I p. 20 e.v.
4. Dwz. Rome en Egypte.
5. Vgl. Handelingen 22:3. Tarsus was een universiteitsstad van hoge reputatie. Van Gamaliël wordt gezegd dat hij de studiën in het Grieks aanmoedigde (Strabo, XIV, 10, 13-15).
6. Hoskyns & Davey 'The Riddle of the New Testament', 1931, blz. 282: 'Zij die overtuigd zijn dat Jezus kan worden beschreven binnen het kader van het moderne menslievende en ethische idealisme, worden werkelijk ontzet door het vierde evangelie. Het ontkennen van het auteurschap van de apostel, en zelfs van een verwantschap tot herinneringen van apostelen, wordt (door deze lezers en critici) essentieel geacht.'

11. DE WET VAN DE VRIJHEID

Als de 'Vier Evangelien' Zijn lippen waren, dan vormden zich deze lippen bij Mattheus toen hij zich strijdend van de Joden afwendde, wat Marcus er toe bewoog in het binnenheilgdom van de Kerk van Petrus neer te knielen; zij vormden zich bij Marcus, toen hij Lucas ertoe bracht zich te verdiepen in wat uit het verleden was overgeleverd; zij vormden zich bij Lucas toen zijn woorden Johannes ertoe leidden zijn plaats in de eeuwige kosmische zetel van de waarheid in te nemen. Daarmee reikten deze vier mannen in vier richtingen: naar de wereld, naar het binnenheilgdom, naar de tijden van het verleden, naar de eeuwige waarheid. Het kruis van de grammatica, waarover deze bladzijden zo vaak hebben moeten spreken, vormden zij om tot een grammatica van het kruis, waarin sterfelijke mensen gezamenlijk kunnen ontdekken dat zij zich nog in een proces bevinden, nog geschapen worden, vandaag nog in de smeltkroes zijn. Eén ogenblik was het kruis van de grammatica vlees geworden in één levend wezen. Om deze reden wordt Hij het Woord genoemd. Maar op deze aarde is geen plaats voor absolute waarheid; de aarde splitst die op in tijden en toestanden. En het Kruis was de enige plaats waar de volle waarheid van het hart van een mens in één oogopslag onthuld kon worden. Maar opdat we de kosmische orde, door de vier richtingen van het Kruis vertegenwoordigd, niet misverstaan, zetten de Evangelisten elke richting apart voor ons neer. Vier grote waarheden zijn door de Evangelien levend gebleven en zelfs de meest ritueel ingestelde geestelijkheid, de meest cynische wetenschap, de meest legalistische inquisitie, de meest bijgelovige massa's, zijn niet in staat geweest te voorkomen dat deze waarheden eeuwig gehoord worden. Integendeel: deze instellingen hebben zelf de Evangelische waarheid, die hun eigen natuurlijke neiging trotseert, op hun eigen altaren, in hun eigen gerechtshoven, op grond van hun eigen systemen, gedurende hun eigen verkiezingscampagnes, moeten propageren. De vier waarheden waren: 1 vrijheid, 2 de betrekkelijkheid van elke wet voor wie vrij is, 3 de prijs van de vrijheid, 4 het absolute gezag van de wet voor hen die niet vrij zijn.

1. Vrijheid is niet de vrijheid om te denken, want het denken kan alleen denken in termen van wetmatigheden. Toen William James vier lange jaren wegwijnde als zogenaamde vrijdenker, ontdekte hij op een dag dat zijn geest alleen maar wetten kon zien. Hij sprong op van zijn ziekbed en zei: 'In vrijheid moet een mens geloven door zijn daden, vrijheid kan niet bewezen worden'. Dat was voor hem Evangelie. Wie liefheeft is vrij. Want de liefde heeft de roeping tot voortzeggen; maar ook: wie voortzegt is de bevrijdende mens.

2. Vrijheid maakt alle wetten betrekkelijk. Want wie liefheeft begrijpt dat alle wetten ingevoerd zijn om de vrijheid te beschermen. Het huwelijk is de vrucht van liefde. De grondwet is de vrucht van de kameraadschap van wapenbroeders. Wetenschap is de vrucht van een broederschap in de geest. Wat vrijheid is voor de stichters, is wet voor de hun vertrouwende en dankbare erfgenamen. Zij spreken uit vrije wil de taal van hun vaders, zoals die in de wetten werd neergelegd, omdat ze zichzelf herkennen in de namen die hun door de stichters werden verleend.

3. De prijs van de vrijheid is drievoudig: tijd, bezit, leven. Alle drie moeten vrijwillig geofferd worden om grote doelen te bereiken. Vrijheid is een leeg woord waar niet tenminste één van deze drie krachtbronnen vrijwillig wordt weggegeven. De weg van de vrijheid naar de wereld toe, bestaat uit de investering van deze drie krachten in dienst van een nieuwe liefde, een nieuw geloof, een nieuwe hoop. Een andere vleeswording van vrijheid is niet mogelijk.

4. De verhouding tussen vrijheid en wet is onvoorwaardelijk. Niemand kan vrijheid genieten zonder bereid te zijn de prijs ervoor te betalen. Iemand die niet bereid is om te trouwen kan nooit weten wat de volle liefde tussen de geslachten inhoudt. Iemand die niet bereid is om voor de waarheid te lijden, kan nooit weten wat de waarheid is. Iemand die zijn vaderland niet verdedigt kan niet en zal nooit verstaan wat vrijheid is. Zo iemand dient dienovereenkomstig te worden behandeld, door en onder de majesteit van de wet (overigens: niet alles wat vaderland genoemd wordt, is dat ook).

In deze vier waarheden worden de namen van Jezus opnieuw vertaald. Het is in en onder deze, zijn namen, dat de Evangeliën geschreven werden. Nooit eerder had een gedicht, een wet, een profetie, een boek, aan zichzelf voorbij gewezen op de prijs die het kost het gedicht te schrijven, de wet uit te vaardigen, zich open te stellen voor de profetie, het boek zin voor zin te schrijven. De Evangeliën zijn misbruikt, ze zijn gereduceerd tot materiaal. En ze

zijn opgehemeld als op zichzelf heilige woorden. Maar, zolang als het de vier Evangeliën zijn, *beschermen deze de lezers tegen zichzelf*. Zoiets kende de oudheid niet. Alle lippen van de oudheid waren afgoden en goden, en schriften en gezag *in zichzelf* geworden. Tot onze tijd behoren dus alleen die processen die de evangelische kwaliteit erfden te geschieden in de naam van het hart, en gezegd te zijn in de naam van Hem. De rest bleef voor-christelijk, ook al gebeurde het in het jaar 1500 of 1900. Zoals de symbolen van de vier Evangelisten zelf voor-christelijk waren, en nu pas in zijn naam gedoopt mogen worden, zo verschenen in het christelijk tijdperk talloze boeken over het christendom die, hoewel ze het wel pretenderen, helemaal niet christelijk zijn.

Geleidelijk zullen in de godsdienst, in de kunst, in de wetenschap, in de economie, in de opvoeding, zulke maaksels, boeken, of uitspraken moeten verdwijnen.

Ze zijn veroordeeld, in het licht van de Vier Evangeliën, als vruchteloze woorden. En wij hebben de vrijheid om na het tijdperk van vruchteloze woorden te leven, omdat we loten zijn van de boom van vrijheid waarvan Jesaja voorspeld had: 'Ik schep de vrucht der Lippen'.¹

Noot

1. Jesaja 57:19.

12. HET OUDSTE OFFICIËLE COMMENTAAR OP DE EVANGELIËN

Dom Donatien de Bruyne gaf ons, in de *Revue Bénédictine*, 1928,¹ de gerestaureerde tekst van vier inleidingen tot de vier Evangelien, die stammen uit ongeveer het jaar 160 van onze tijdrekening. Adolf Harnack² aanvaardde onmiddellijk zijn stelling dat deze 'prologen' werden geschreven als verdediging tegen de Marcionische verwerping van drie Evangelien (Johannes, Mattheus, Marcus), en Marcions willekeurige bewerking van het vierde. Daarom was de inleiding tot dat vierde Evangelie, dat van Lucas, het belangrijkste deel van de taak die de officiële kerk toen op zich nam, en daardoor werd die verreweg de langste.

Daar geen enkele lezer de tekst van deze prologen zal hebben, en weinig lezers ervan gehoord zullen hebben, geef ik er hier een vertaling van. Zij werden honderd of tachtig jaar later geschreven dan de Evangelien zelf. Maar zij werden uitgelokt door een hevige tegenstelling, die vrijwel alle kwesties naar voren bracht waar ook de critici van de laatste 150 jaar mee bezig waren. De christenen werden voortdurend belaagd, zowel van buiten als van binnen, door zowel Joden, Romeinen, Grieken, als ketters. Dat is in geen enkel opzicht anders dan tegenwoordig. Laat ik daarom de argumenten van de vier groepen tegenstanders eens op een rijtje zetten. Daarmee worden deze 'prologen' nog wat extra gekruid.

1. *De Joden*: De Joden zwoeren bij eideloze geslachtsregisters. Paulus waarschuwt daartegen in zijn eerste brief aan Timotheus (1 Tim. 1:4). In de proloog voor Lucas worden ze genoemd. De brief aan de Hebreëen komt aan de ene kant overeen met Mattheus en Lucas in het onbevagen citeren van het geslachtsregister van Josef: 'Het is immers duidelijk, dat onze Here uit de stam van Juda is gesproten' (Hebr. 7:14); aan de andere kant zegt *dezelfde* brief dat Jezus als HET WOORD zonder vader en zonder moeder was, en 'zonder geslachtsregister' (Hebr. 7:3).³ De Joden concentreerden hun aanval natuurlijk op de onwettige geboorte van Jezus. In het eerste deel van de 'Acta Patrum Orientalia' staat een heel humoristisch verslag van een discussie tussen een Jood en een Christen over dit onderwerp, waarvan lezing bijzonder de moeite waard is.

2. *De Grieken*: De Griekse argumenten werden bijeengebracht door Celsus die schreef in de tijd van onze prologen.⁴ Maar de eenvoudigste toegang tot de Griekse houding ligt in Handelingen, bij het mislukte optreden van Paulus voor de Areopagus. Voor de Grieken was de Opstanding het struikelblok. Zij waren de mensen van het genie, van de grote geest, en dat betekende de cultus van het eeuwig nieuw beginnen, het recht van iedere nieuwgeborene om te handelen als een kind van de natuur, zich te gedragen alsof er nooit eerder iets was gedacht of gedaan. De Opstanding houdt in dat wij allemaal na Christus komen. Het is onze eerste 'technische' uitdrukking voor het Christelijk Tijdperk. Door ons geloof in zijn Opstanding, wordt Jezus de wegversperring, dwz. het Woord, door de werking waarvan ieder enkel woord van de bestaande talen opnieuw verlicht wordt, en opnieuw vertaald, en gevuld met een nieuwe en diepere betekenis. Het begrip Christelijk Tijdperk werd in het jaar 530 van onze tijdrekening geïntroduceerd door een monnik die er genoeg van had voor zijn geschiedschrijving aan de Romeinse keizers te refereren. Deze man, Dionysius Exiguus, zei voor het eerst, in plaats daarvan: 'Anno Domini'. Dat betekent dat hij de interne christelijke visie van een nieuwe Eeuw toepaste op de buitenwereld. Iedereen die tegenwoordig zegt A.D., maakt gebruik van de oorspronkelijke term 'Opstanding' in zijn wereldlijke toepassing. Met andere woorden, onze moderne academische wereld is niet langer Grieks, en wel om deze ene reden, dat hij feitelijk gelooft in het begin van een nieuw tijdperk door de opstanding. Maar de Grieken van Paulus' dagen leefden van Genie tot Genie, of zoals Lucas zei: 'om het laatste nieuwtje te zeggen of te horen' (Hand. 17:21). De apostel Paulus trachtte hen wat tegemoet te komen door een rede te houden waarin hij eerst beleefd de nadruk legde op de overeenkomst tussen hem en de Atheners, en waarin hij pas in de laatste zin het belachelijke en ergerlijke noemde, nl. de opstanding. Waarop zij, zoals te verwachten was, hem uitlachten. In het eerste hoofdstuk van de eerste brief aan de Corinthiërs⁵ kwam Paulus terug op zijn fout het conflict tot het laatst verborgen te houden, en kondigde hij aan voortaan met dit fundamentele verschil stoutmoedig voor de draad te komen. Moderne critici hebben natuurlijk ontkend dat Paulus deze rede kon hebben gehouden. In een verhandeling over Lucas, in 1939 geschreven door Dibelius (Universiteit van Heidelberg), heeft deze Atheense wereld een blijvend monument nagelaten van het echte Griekse geloof en het onvermogen de werkelijke betekenis van de opstanding te verstaan. Iedere

lezer die meer wil weten over de methode en het recht van de bijbelkritiek zou de redenering van Dibelius moeten trachten te lezen; het zou vertaald moeten worden en gebruikt moeten worden als lesboekje voor de zondagsscholen. Het is een prachtig staaltje van de Griekse geest. De redenering is als volgt: Paulus heeft die rede niet gehouden. Daarvoor was hij te knap opgezet. Lucas heeft deze toespraak verzonnen en opgeschreven. En, wonder boven wonder, de toespraak was geen mislukking en een misser, zoals we allemaal dachten, maar hij was, omdat hij zo echt Grieks was, een groot succes! Paulus kwam niet tot ander inzicht na deze ervaring met het zo sterk aanbevolen 'zich instellen' op iemands gehoor. Daarmee construeert Dibelius aan de ene kant een bedenkstel van Lucas, Paulus' meest waarachtige discipel, en aan de andere kant een succes voor deze 'verzonnen' toespraak in de werkelijke geschiedenis. Dit is helemaal Grieks, want de Grieken leven bij literatuur, bij het denken, en voortdurend waarderen ze 'ideeën' hoger dan voortgaande en samenhangende vooruitgang. Zij speelden met alles, wat zóver ging dat jonge mannen dienden als meisjes voor hun leraren. De liefde van man tot man, van vrouw tot vrouw, werd helemaal logisch van de geest overgebracht naar de lichamen, want ideeën waren voor hen meer reëel dan welke andere categorie ook. Wanneer Ideeën het hoogste gezag hebben, vergeten we onszelf. In het rijk van de ideeën kan een man gevoelens of gedachten hebben die bij een moeder of bruid behoren. In feite hebben we die allemaal. Maar in het rijk van de werkelijkheid is dit perversie. De Opstanding waardoor HET WOORD zijn genie offerde aan zijn gehoorzaamheid, maakte deze Platonisten en Alcibiadessen woevend. Dibelius stamt van hen af. Hij begrijpt niet dat Paulus erkende dat zijn 'Atheense' stijl verkeerd was.

3. *De Romeinen*: De Romeinen – hoewel ze geen verweer hadden tegen de Griekse en Joodse argumenten, met de Grieken homosexualiteit tussen ontwikkelde lieden met een schouderophalen toelieten, en met de Hebreërs geloofden in de blijvende scheiding tussen de stammen – hadden hun eigen grief tegen het nieuwe geloof: de vernietiging van hun Hemelwereld, van hun Augustus als het middelpunt van de kosmische orde. De Christenen waren rebellen. Zij aanbaden de Goden niet van wier verschillende erediensten de verering van Caesar de sluitsteen was. De Christenen verwierpen een dergelijke zichtbare sluitsteen. In plaats daarvan aanbaden zij hun 'hoeksteen'. Dat wil zeggen: zij begonnen precies aan de andere kant als waar de vereerders van de tempels begonnen. De

hoeksteen is onder de grond in de crypt. De sluitsteen hangt hoog in het hart van het gewelf, boven ons. Maagdelijke geboorte, opstanding, hoeksteen, waren en zijn de struikelblokken voor het Joodse, het Griekse, het Romeinse geloof.

4. *De Kettters*: De kettters binnen de kerk waren ongeduldig. Ze hadden er genoeg van herinnerd te worden aan de duistere voorbije eeuwen. Zij voelden zich verheven boven Joden, Grieken, Romeinen. Zij waren er zeker van dat de ontmoeting met het WOORD, de OPGESTANE, de HOEKSTEEN, hun een volledig nieuwe natuur gegeven had. De kettters waren er zeker van dat zij nooit geslachtsregisters zouden maken waaruit zou moeten blijken dat iemand afstamde van een pionier in de revolutie, of van koninklijken bloede was. Zij waren er zeker van dat zij in hun idealisme nooit de tien geboden zouden overtreden. En zij zagen geen verschil tussen de onzichtbare hoeksteen in de crypt, beneden in de catacomben, in de vernedering, en de zichtbare sluitsteen van de Triomferende Kerk, hoog in de lucht, in pracht en praal en macht. De honderd procent nationalisten, de André Gides en Prousts, de mensen die Christus en Hitler aan elkaar gelijk stelden – al deze naïeve progressieve typen, dat waren de kettters. Zij waren in de val gelopen door hun naïeve overtuiging dat zij zelf niet bang meer hoefden te zijn voor een terugval in de tekortkomingen van een gehecht zijn aan de stam, aan het genie, en aan de cultus van *succes*.

Het was tegen de geslachtsregisters, de genieën met hun ideeën, de op macht uit zijnde politici en de naïeve mensen die geloven in vooruitgang zonder het risico van terugval, dat de 'prologen' opnieuw de noodzaak van de vier Evangelieën onder woorden brachten. Want zij toonden aan dat zij alle vier elkaars bestaan kenden en de bedoeling hadden een reeks te scheppen. De proloog van Marcus noemt dit scheppen van een reeks heel letterlijk 'adseruit', 'hij vormde een reeks': Marcus bracht de tweede schalm van de ketting aan. Hiermee hebben we aangetoond dat onze oudste traditie de Evangelieën niet als rivalen, maar als een reeks ziet.

Dat deze reeks in beweging is, en met elk van zijn schakels, of leden, of cellen, precies in het hart van de dwaling die hij te boven komt opduikt, dat hebben we gezien. Dit 'reeks'-karakter van alle vier Evangelieën samen, doordringt, als een levend vooruitschrijden, elk Evangelie, waarbij elk van hen begint onder een verschillende hoek, en vandaar voortgaat naar zijn tegengestelde pool. Dit kon niet herkend worden zolang de voortgang in het boek van Johannes niet erkend werd; de voortgang van het woord naar het vlees werd,

hoewel Johannes dat duidelijk als thema stelde, over het hoofd gezien. Wat bleef was een of andere Boeddhist-achtige bewondering voor het eerste beroemde hoofdstuk van Johannes. Tegen deze fatale verering van eerste regels lieten wij het verband zien tussen het eerste en het laatste hoofdstuk, en verbaasden ons erover dat hetzelfde Eeuwige Woord dat in den Beginne bij de Vader was, de mens Jezus was geworden, wiens naam de bibliotheken van de hele wereld zou vullen. Zodra het alleen maar bewonderen van het eerste hoofdstuk van Johannes plaats maakt voor een aanvaarding van de innerlijke beweging van dit boek, staat het in zijn methode helemaal niet apart van de drie andere Evangeliën. Het beweegt op precies dezelfde manier van één uiterste naar het andere. Want de extreme tegenstellingen vallen samen in HET WOORD: De geslachtsregisters bewijzen dat Jezus afstamt van de stam van Juda; toch heeft hij geen vader en geen stamboom. Wat hij zegt bewijst dat hij een genie is; toch geeft hij zijn geest op voor de alomvattende Geest van de Kerk. De wonderen bewijzen dat hij een *kosmische kracht* is; toch héerst deze kosmische kracht niet, maar hij dient. En de profetieën bewijzen dat hij de *Vrucht van de Lippen* is van alle volkeren van de wereld; toch is hij *iemand van vlees en bloed, een mens in de ruimte en in de tijd*, de persoonlijke vriend van Johannes.

Laat de lezer nu van de oude teksten genieten, de eerste authentieke uiteenzetting over de langzame, sobere, realistische en aarzelende geboorte van de 'Vier Evangeliën', het stuk uit het Jaar onzes Heren 160.

De teksten luiden:

Over Mattheus: 'Mattheus schreef zijn Evangelie onder de Joden in hun taal, en hij was de eerste Evangelieschrijver'.

Over Marcus: 'Marcus volgde in de reeks, hij werd de stompvingerige genoemd, eenvoudig omdat in verhouding tot de forse grootte van zijn hele lichaam, zijn vingers uitzonderlijk kort waren. Hij was tolk voor Petrus. Na het sterven van Petrus zelf schreef hij dit, zijn heel eigen Evangelie, in de provincie Italië' ('En met dit Evangelie ging hij verder naar Egypte en werd hij de eerste bisschop van Alexandrië'.)⁶

Over Lucas: (Deze proloog begint anders omdat Marcion de tekst van dit Evangelie gebruikte, en tegelijkertijd zei dat deze uit de hemel gevallen was, en niet geschreven door Lucas. Daarom is het eerste woord: 'Estin deze Lucas', wat betekent: '*De feiten met*

betrekking tot Lucas zijn deze'. Dit is dus de tekst van de langste proloog, die de nogal vleiende bewering van de ketters dat het Evangelie naar Lucas niet geschreven was door een sterfelijk mens, moest tegenspreken.) 'De feiten met betrekking tot Lucas zijn deze: Hij kwam uit Antiochië en was een Syriër, een arts van beroep. Hij was een leerling van de apostelen geworden en begeleidde later Paulus, totdat Paulus de marteldood stierf, een dienstknecht van de Heer met een duidelijk doel voor ogen, ongehuwd, zonder nakomelingen ingeslapen op zijn vierentachtigste jaar in de provincie Boeotië, vol heilige geest.

'Deze man Lucas wist dat er al Evangeliën bestonden, één dat door Mattheus in Palestina was geschreven, een ander door Marcus in Italië; bewogen door de Heilige Geest leefde hij in Achaje toen hij dit Evangelie opstelde. En hijzelf maakte in zijn eigen proloog dit duidelijk, dat vóór hem anderen geschreven hadden en dat het voor de gelovigen van Heidense afkomst nodig was het preciese verhaal weer te geven van de economie van het heil, om hen te beschermen, opdat ze niet op een dwaalspoor geleid zouden worden door de mythologische verhalen van de Joden, of, misleid door willekeurig geselecteerde en ongefundeerde speculaties, de waarheid zouden mislopen. Als meest noodzakelijk element lezen we daarom in Lucas van de geboorte van Johannes de Doper, omdat Johannes het begin is van het Goede Nieuws. Want hij werd de voorloper van de Heer, had aandeel in het organisch ontvouwen van het Goede Nieuws, in de instelling van de doop en in het overdragen van de Geest. En deze gang van zaken bij de economie (van het heil) had één van de twaalf profeten voorzien'. (Dit verzekerde de eenheid met het Oude Testament.)

'En zo schreef later dezelfde Lucas de Handelingen der Apostelen. Later schreef Johannes, de apostel, een van de oorspronkelijke twaalf, de 'Openbaring' op het eiland Patmos en daarna zijn Evangelie'.

Over Johannes: 'Het Evangelie van Johannes werd door Johannes nog tijdens zijn leven uitgegeven en aan de kerken gegeven, zoals Papias, een geliefde leerling van Johannes heeft bericht. En dit Evangelie werd neergeschreven zoals Johannes dicteerde, en het werd correct neergeschreven'.

Noten

1. Donatien de Bruyne, 'Les plus anciens prologues latins des évangiles', *Revue Bénédictine*, XL (1928), pp. 193-214. De Bruyne concludeert dat:
1) zij werden geschreven toen de kerk in Rome nog Grieks sprak; 2) zij werden geschreven op een tijdstip dat er informatie over Marcus en Lucas bestond die overeenstemde met de oudste tradities; 3) zij van later datum zijn – zij het weinig – dan de Marcionitische crisis; 4) het niet vermetel lijkt de redactie te plaatsen in de tweede helft van de tweede eeuw (pp. 209-210).
- 2 Adolf von Harnack, 'Die ältesten Evangelien-Prologe und die Bildung des neuen Testaments', Universiteit van Berlijn, *Sitzungs-Berichte* 1928, p. 322-341.
3. Zie hierover Leisegang, 'Logos', in Pauly-Wissowa, 'Real-Encyclopedie der Classischen Altertums-Wissenschaft', 1079.
4. Zie hierover mijn boek 'The Christian Future', Harper Torchbook, 1966, p. 100; of: 'Des Christen Zukunft', Siebenstern Taschenbuch, 1965, p. 124.
5. 1 Cor. 1:22-23.
6. Deze laatste zin schijnt een latere toevoeging te zijn.

13. JEZUS, HET WOORD ZELF

We zijn niet bezig met de geschiedenis van de Kerk, of van de wereld. We zijn bezig met het leggen van de grondslagen van een geschiedenis van de menselijke geest.

De geest bewoog de stamhoofden en de priesters en de dichters en de profeten; maar zij allen werden gedreven door deze kracht, zonder te kunnen verklaren welke de hun drijvende kracht was. Daardoor waren tot dusver mensen door de geest tot tegengestelde doelen gedreven. En de spraakverwarring, en de onophoudelijke oorlog tussen deze verschillende 'tongen', was gaan overheersen. Dit werd veranderd door de mens die de pas inhield. Hij deed de stromen van slechts praatgrage, nieuws rondstrooiende, mystieke of praktische menselijkheid tot stilstand komen. Wat nu? Hij zag dat deze stromen, los van elkaar, slecht en giftig waren, hoewel op zichzelf met zeer veel zorg ontwikkeld en uitermate efficiënt. Jezus zei niet dat poëzie of magie of ritueel of profetie niet voortreffelijk was. Hij wist dat ze dat wél waren, en hoe goed hij dit wist bewees hij door zijn creatieve vindingrijkheid op het gebied van nieuw ritueel, zijn dichterlijk genie op het gebied van de gelijkenis, zijn moeiteloze overwicht over obsessies en demonieën, zijn profetisch inzicht in de toekomst van de geschiedenis van de wereld. Hoewel volledig vertrouwd met deze vier rivieren van spraak, maakte hij zichzelf los van alle vier. Hij, de oogst van alle tijden, besloot het zaad te worden van een toekomst die volledig gevrijwaard zou zijn van het los van elkaar bestaan van tijden. Aan de gespletenheid van de ziel van de mens, gevolg van de ravijnen die deze spraakrivieren in ons hadden uitgeslepen, moest een eind komen.

Hij plaatste zichzelf tussen het tijdperk van deze kloven en onze eigen levens, opdat niet ook wij omvergeworpen zouden worden door de lawine, door de bezetenheid die alle ongelovigen zonder dat ze het weten voortstuwt, enkel en alleen door de traagheidskracht van hun specifieke denkpatroon. Hoe religieuzer, hoe pompeuzer; hoe konstiger, hoe bronstiger; hoe geleerder, hoe verkeerder...

Tot op de dag van vandaag is er niets dat ons kan dragen behalve naamgevende spraak, kosmisch geschreven woord, natuurlijke poë-

zie en profetische visie. We kunnen deze krachten ook zeden en wetenschap, kunst en politiek noemen. Maar dat is slechts een klein verschil in terminologie in vergelijking met de oudheid, waarin de zeden tatoeeringen waren die verkondigd werden op de bijeenkomsten van de stammen, de wetenschap als 'runen' in het kosmische lichaam van de tempel werd gekerfd, de kunst gewijd werd door een van de muzen, en politieke vooruitgang en verandering met gevaar voor eigen leven werden geprofeteerd.

De 'tijdsbassins' die op deze vier golflengten gevuld werden: dat van het 'oyez'¹, 'hoort!', 'luister, wees stil', in alle wetgevende vergaderingen; dat van het 'overpeins', 'meet', 'treed binnen', 'verhef U', van alle kosmische tempels; dat van het zing, vertel, zeg, versier, verheerlijk, van alle negen muzen; dat van het 'Gij zult het hun aanzeggen, waarschuw, vlucht, verwacht, val neder, verootmoedig U, beloof, hoop', van alle profetieën – deze vier tijden werden door Jezus samengesmolten. Daarom konden in de afgelopen eeuw van kritische ontleding de vrijzinnigen hem definiëren als een artistiek genie, de psycho-analitici als een stam-ritualist, de Joden als een profet, de fundamentalisten als een kosmische kracht. De anatomie van het verstand kon deze elementen uiteraard bij hem aantreffen. Het ligt voor de hand dat hij, omdat hij de scheiding tussen deze vier 'ambten' van de menselijke spraak moest genezen, deze ambten meester moest worden. Maar dit waren slechts de steunberen waartussen hij het nieuwe leven spande. Hij verwierp zijn vier ambten voor zover het de doodlopende wegen van ritueel, kosmische eredienst, profetie en poëzie uit de oudheid waren.² Nadat hij getoond had dat hij kon genezen, heersen, onderwijzen, zingen, wees hij dit alles af als niet goed genoeg. En in deze afwijzing van zijn eigen rol als erfgenaam, maakte hij het einde tot het begin. Zijn hele leven is als een onoverwinnelijke muur, met als inscriptie: nooit weer. De blinde lawine van enkelsporige redenering verloor haar levende kracht door zijn tussenkomst.

De menselijkheid van de definitieve mens ligt in onze vier ambten van wetgevers, wetenschappers, kunstenaars, profeten. Onze goddelijkheid ligt in het afwijzen van elk van deze vier ambten wanneer die de mensheid scheiden. Jezus gaf zijn eigen geest op, opdat niets voor-christelijks, niets wat aan hem voorafging, het nieuwe schep-sel zou binnendringen. Hij plaatste zichzelf tussen het verleden en de toekomst, en niets van de mens Jezus mocht de nieuwe orde van zijn tweede lichaam, de Kerk, binnengaan. Mensen die spreken van het offer dat hij bracht, begrijpen dit vaak niet. Hij stelde zijn hele

leven, van het begin tot het eind, en niet slechts zijn laatste dag, tussen het verleden en ons tijdperk. Zijn eigen leven werd opgebruikt voor het reinigen van het huis. Hij liet vrijwillig zijn eigen vlees behoren tot het oude tijdperk. Om deze reden is het terecht dat we over de opgestane Christus spreken als over de eerste cel van het Nieuwe Lichaam van onze eigen menselijkheid.

Noten

1. Oyez = hoort! = de in het Engelse spraakgebied gebruikelijke driemaal herhaalde uitroep voorafgaande aan openbare afkondigingen. (vert.)
2. Hoskyns & Davey: 'The Riddle of the New Testament' (London: Faber and Faber, 1931) blz. 248 e.v. (Vertaling: 'Het Raadsel van het Nieuwe Testament', BBB, Bosch en Keuning, Baarn z.j. blz 145 e.v.) 'Er kan geen biografie van Jezus worden geleverd'. Het is duidelijk dat: 'hij een nieuwe orde in het leven riep en een doel verwezenlijkte – en dat volkomen alleenstaand'. 'De toekomstige orde die Jezus bedoelde in leven te roepen, hing af van wat hij zei en deed, en tenslotte van zijn sterven'.

14. OPENBARING

Jezus is de eerste naam van een nieuwe taal van de mensheid. Dat wij onze particuliere, professionele, toevallige wijze van benoemen der dingen ten offer brengen, is onze bijdrage aan de gemeenschappelijke en algemene en enige en unanieme nieuwe taal, gegrondvest op en in zijn naam. De brief aan de Hebreëen zegt eenvoudig dit: 'Uw offer bestaat uit uw erkenning dat zijn naam voorafgaat aan alle andere woorden van uw woordenschat'. (Letterlijk: 'Laten wij dan door Hem Gode voortdurend een loffer brengen, namelijk de vrucht onzer lippen, die zijn naam belijden'. Hebr. 13:15) Welnu, de grote moeilijkheid van het Christendom in onze dagen ligt in de vele denominaties ervan, de afsplitsingen, secten, kerken, schisma's, belijdenissen, het godsdienstig gekrakeel. Noch meneer Rockefeller, noch ik, noch wie dan ook, ziet iets in deze scheuringen. Op z'n gunstigst lijken ze Don Quichotte-achtig, op z'n ongunstigst, weerzinwekkend en verderfelijk. Maar achter deze versplintering doemt een groter vraagstuk op, het vraagstuk van al het spreken van ons tijdperk. Het is één ding de denominaties af te wijzen, maar een tweede de naam Christen te willen dragen. Het Woord kan niet in de wereld komen tenzij wij het er in binnenleiden, in onze taal en in onze omgeving, in iedere tijd opnieuw. En dit aanvaarden van het Kruis is een ergernis en belachelijk, iedere keer weer. Alle natuurlijke geesten, de Grieken en de Romeinen, en de Hebreëen, en de Gothen, haten het idee dat er precies hier en nu een nieuwe taal zou moeten beginnen, een nieuwe wijze van spreken, die aan hun grote literaturen, en wetboeken, en wetenschappelijke handboeken, en Emy Groskamp-ten Haves¹, hun essentiële waarde ontnemen. Omdat dit nu juist is wat de nieuwe naam 'Christen' in ons briefhoofd doet, verklaren alle vier 'anti-evangelie'-partijen alleen al het noemen van de naam van Jezus Christus een zaak van slechte smaak; zoals we hebben gezien is het een zaak van slechte smaak. Ze noemen het onwetenschappelijk; zoals we hebben gezien is het onwetenschappelijk. Ze noemen het godslasterlijk; zoals we hebben gezien is het godslasterlijk. En ze noemen het inconsequent; zoals we hebben gezien is het inconsequent, omdat het elke dag en elk

jaar en elke eeuw in een nieuwe taal wordt gepredikt.

De Naam van het Woord is het offer dat wij moeten brengen. En als we te verlegen zijn om deze naam te noemen, om der wille van smaak, van wetenschap, van gemoedsrust, van systematische consequentie, sluiten we onszelf buiten het nieuwe tijdperk en buiten de door het Kruis geschapen taal van vrije mensen. We leven liever vóór Christus, en al spoedig zullen we pochen dat de Christelijke jaartelling achterhaald is.

De huidige crisis ligt daarom tussen ons aller vurig verlangen de denominaties te laten vallen, en de dringende noodzaak de ergernis en het belachelijke van het Kruis te belijden. Het woord van het mensdom zal een hulpeloos stamelen blijven, en een walgelijke herhaling van dode woorden, als wij, om der wille van smaak, manieren, wetenschap, systeem, weigeren gehoor te geven aan onze borg, weigeren zijn standpunt te verstaan en de wereld uit te dagen met de ongepaste Woorden: Christus, Christenen. Als Jezus de 'Logos', het Woord is, dan moeten wij, zoals de Grieken het noemden, 'homo logos' worden, wat 'van hetzelfde Woord' betekent. We moeten onze woorden een nieuwe kwaliteit geven door hem expliciet tot het Sleutelwoord te maken van al onze eigen woorden, en dat moet iedereen heel persoonlijk doen. De simpele reden voor deze ijzeren spraakregel in ons tijdperk kan nu genoemd worden: wanneer mensen spreken of handelen zijn de vruchten van hun woorden en handelingen voor hen verborgen. We denken allemaal op zwakke ogenblikken dat we het wel afkunnen met lege of leugenachtige of conventionele frasen. En we verbeelden ons dan graag dat dergelijke woorden of daden geen gevolgen hebben. We zeggen: 'Ik moest dit wel zeggen; door mijn angst, of eigenbelang, of medelijden kòn ik niet anders'! En deze uitleg lijkt ons dan te verontschuldigen. Maar wat laten we in werkelijkheid blijken door deze argumenten? We tonen ermee aan dat we slechts radertjes zijn in de molen van het blinde noodlot. Want elk van deze drie gebruikelijke argumenten voor onze manier van praten, verbindt wat wij zeggen met een of andere 'reden', een of andere oorzaak of drijfveer die uit het verleden stamt.

Al onze verontschuldigen kijken achteruit. De uitspraken van Jezus zijn alle naar voren gericht. Elk van hen had alleen zin in het licht van de toekomst. Geen enkele ervan werd 'veroorzaakt' door een of ander precedent, een gewoonte, excuus, oorzaak, reden, motief: integendeel, al wat hem voorafging pleitte tegen elk van zijn handelingen en uitspraken. Hij sprak en hij handelde zo, omdat

hij niet anders kon dan een toekomst scheppen die anders was dan het verleden. Zoals Ambrose Vernon het uitdrukte: 'Jezus ging naar het Kruis omdat hij niet anders kon'. 'Aan hun vruchten zult ge hen kennen', is niet waar voor ons, maar voor onze Heer. Welnu, in zijn kruisiging is de botsing tussen rechtvaardiging naar achteren – door precedent, motieven, omgeving, vroomheid – en liefde naar vóren, volledig zichtbaar. Hij die onder het Kruis leeft wéét dat hij niet verontschuldigd wordt door al zijn rationele, sociale, natuurlijke, fysieke neigingen. Hij weet, uiteraard, dat de mens een lafaard is, een conformist, dat de mens gemodelleerd en geconditioneerd is. Maar sinds Christus weet hij ook dat dit slechts één kant van de rekening is. Hoe groter de druk wordt van omstandigheden en vooroordeel, en traditie, en natuur, hoe sterker de noodzaak dat we de uitdaging aannemen om deze kettingen van alleen maar oorzaak en gevolg te doorbreken. Zeker, er zijn al vóór Christus mensen geweest die de Spartacusopstanden ontketenden, en hatelijke rijmpjes maakten, en psalmen van berouw. De nieuwe wet die hij uitriep was dat iemands eigen leven en woorden de beginpunten waren van een nieuwe vleeswording. Bij hem, die vooruit keek, was elke daad een zaad dat ontelbare malen vrucht zou dragen in de toekomst. Geen enkele van zijn handelingen kon door zijn tijdgenoten zo goed worden verstaan als door ons, die alles wat er uit voortvloeiende kunnen zien. Wat in handelingen en woorden opgesloten ligt wordt waarneembaar door het verloop van de tijd. Niemand wist in het jaar 33, dat hij Gods zoon kruisigde. In 1933 wist Hitler het heel precies, want de Hitlerpapen noemden Hitler Christus. Jezus was dus de eerste mens die deze nieuwe wet in de praktijk bracht en geen enkele maal bezweek voor de verleiding om de oogst van het verleden binnen te halen, zoals Satan hem voorstelde te doen.

Tegenwoordig kunnen we allemaal de room van de melk scheppen. We kunnen allemaal behoorlijke salarissen opstrijken als we de banen nemen die er al zijn en daarom goed betaald worden. Maar voor het leven van de mens als Gods gedicht, of als zondebok van de samenleving, of als degene aan wie de Geest tot onderpand gegeven werd, zoals Paulus het noemde (2 Cor. 5:5), is geen ruimte in het budget van de geöliede machine van de maatschappij. Ieder mens die een kind van God is, is boventallig. Er is geen plaats voor hem in de rapporten, vragenlijsten, statistieken, want hij is net zo weinig geëtiketteerd als het kind in de kribbe voor wie de herbergier geen plaats had. Hoe zou dat ook kunnen? Jezus was onvoorzien,

onvoorspelbaar. Toch, let wel, was hij voorzeggd en zichtbaar. De gewone lafaard wil van de kwakzalvers van de ziel horen dat hij voorspelbaar is, en toch wil hij niet dat zijn bureu hem doorzien. Hij is tegelijkertijd gesloten en bijgelovig.

Onvoorzien, toch voorzeggd
zichtbaar, toch onvoorspelbaar
is de mens die lééft in ons tijdperk.
Voorspelbaar, toch verborgen
niet beloofd, wel voorzien
is het onvruchtbare leven.

Nu is de lezer misschien zo ver dat hij in staat is onze analyse van deze woordenparen te verstaan, ook al staat deze analyse haaks op wat hij gewend is, in onze wereld van sprakeloos denken. Het zijn de vier termen waarmee we een zekere algemene waarheid aan het spreken, en aan de macht van het spreken over onze levens, toekennen. Van het eerste paar is het ene kernwoord 'voorzeggd', het andere 'onvoorspelbaar'. Zij staan voor het leven van de Christen tussen verleden en toekomst. Van het andere paar zijn de kernwoorden: 'voorspelbaar' en 'niet beloofd'. De dode ziel, om op het tweede paar eerst in te gaan, is gemakkelijk te begrijpen. Hij volgt de weg van de minste weerstand. De psycholoog die hij om raad vraagt, troost hem door te zeggen: 'Wel, Uw gedrag is natuurlijk. U bent bang. U bent sexueel gefrustreerd, enz., enz..' De cliënt is blij te horen dat iedereen, onder dezelfde omstandigheden, zou handelen zoals hij. *Deze mens is voorspelbaar.* Als je weet wat hem kwelt en zijn driften kent, kan je altijd weten wat hij straks gaat doen. Maar hij herhaalt zozeer de oude dingen, dat hij niet degene is die wordt verwacht, is beloofd, of wordt aangekondigd, want niemand kan hopen op een nieuwe bijdrage van zijn kant. Dit type mens hebben we gekend sinds Adam. Daarom is hij er juist op uit voor ons onbekend te blijven, wat betreft zijn privé geloof, privé opvattingen, privé zaken. Mensen noemen dat dan graag hun 'privacy', hun 'privé leven', of ze lispelen de formule 'op het persoonlijke vlak'. Dit is natuurlijk alleen maar een manier om de potentiële krachten van het doen van onvoorspelbare daden en het zeggen van onvoorspelbare woorden, weg te houden van ons zeer voorspelbare werkelijke gedrag. Die uitdrukking 'op het persoonlijke vlak' is een prachtige manier om onszelf voor de gek te houden. Een 'persoon' is iemand die, voor zover hij persoonlijk is, de waarheid recht door

zich heen laat schijnen. De term 'persoon' betekent: door laten schijnen, doorzichtig worden, onthuld staan en iets vertegenwoordigen. Eisenhower had in de oorlog geen leven op het persoonlijke vlak omdat hij de Amerikaanse soldaat, de 'G.I.', vertegenwoordigde. Als persoon was hij in het leger, daar stond en leefde hij, kwam hij tot verwerkelijking, dáár en nergens anders. Het voortdurend gebruik van het woord 'persoonlijk' voor niet gebruikte vrijheid, verborgen meningen, particuliere zaken, dwingt ons er vandaag toe het woord te vermijden. Het is ziek. Het betekent voor de meeste mensen alleen dat ze enkele geheimen voor zichzelf houden. Dat is hun troost. Want het betekent: 'Hoewel ik voorspelbaar ben en hoewel ik de wet van de middelmaat volg, weten jullie toch niet alles van mij. Daardoor zijn jullie niet helemaal mijn heer en meester'. Een mens die het beide geheel zou zijn, volledig gekend en volledig voorspelbaar, zou in de handen van de psycholoog en demagoog voor honderd procent manipuleerbaar zijn. De voorspelbare mens moet daarom wel ten minste nog zwakjes proberen onbekend te blijven.

Maar er is een andere weg. Je kunt voor honderd procent bekend zijn, met al je gebreken en eigenaardigheden, zoals Jezus was, en toch vrij en onvoorspelbaar blijven. Van hem was duidelijk waarneembaar dat hij zonder ambt was, zonder schoonheid, zonder macht, en zonder gezin. En hij stelde de mensen teleur, niet omdat ze hem niet kenden op het persoonlijke vlak, maar omdat ze niet geloofden dat hij, uitgerekend hij, de belofde was, die ene mens wiens komst de wijzen hadden voorgezegd, de Ene werkelijk vrije mens die niet anders dan zaad voor een toekomst kon zijn, het eerste woord van een tweede vleeswording. Jezus was niet onzichtbaar maar hij was voorgezegd, beloofd, als de oogst van al het zuchten van alle mensen van alle tijden, in hun holen van voorbeschikking, noodlot, wetenschappelijke voorspellingen. Hij was een persoon in die zin dat de geest door hem heen kon schijnen. En op zijn gelaat overstraalde de weerschijn van Gods vrijheid om de wereld te scheppen, het bloed, het zweet en de tranen die de sterfelijke mens Jezus uitbraken. We spreken van de drie personen van de drieëenheid, omdat zij de drie wijzen zijn waarop Gods volle mogendheid wordt weerkaatst en die hun stempel op ons achterlaten. 'Drie personen' betekent niet drie los van elkaar staande individuen. De drie personen van de drieëenheid behoeven niet op een persoonlijk vlak te worden gezocht. Het zijn de drie gezichten waarvan Gods glans ons tegemoet straalt. Het zijn de Vader, de

Zoon, en de Geest. En in de Zoon overwint God de dood van onze ziel, waarmee we anders voorspelbaar en verborgen zouden moeten leven. In de Zoon staat God voor ons: geopenbaard en voorzeggd. De Zoon herstelt dus de juiste verhouding tussen gesproken woorden en geleefde levens. Woorden behoren gegeven orders, gedane beloften te zijn. Levens behoren uitgevoerde orders en vervulde beloften te zijn. Dit was, zoals we zagen, het wezenlijke doel van alle spraak en ritueel, sinds de mens sprak. Het puur indicatieve gebruik van taal in onze schoolboeken en door onze 'denkers', is slechts delven van graven, of denken achteraf, ná de gebeurtenissen die door spraak mogelijk gemaakt werden. Jezus liet zien dat alle woorden die vóór hem werden gesproken, hem hadden uitgedaagd, zijn bestaan hadden opgeroepen, voor zover ze echt gebed, echt verlangen, echte profetie, vruchtbare verbeelding waren. En daarmee vervulde hij ze alle vier. Hij openbaarde wat we doen wanneer we spreken: door te spreken geloven wij, omdat het om luisteren vraagt, in zaad en oogst, in belofte en vervulling, in opdracht en verslag. Wij geloven dat in het begin het Woord was, en het eind vleeswording zal zijn, omdat de ons verleende, telkens nieuwe geboorte van het woord, in elke generatie door Christus aan onze loutere geboorte wordt toegevoegd. Voortzegger Mens – als Zoon des Mensen begon hij, en als het Woord voltooit hij ons tot geslacht Gods.

Noot

1. Amy Groskamp-ten Have: schrijfster van 'Hoe hoort het eigenlijk?'

Sinds het begin van het Nieuwe Tijdperk weten we weer, voor zover we het binnentreden, wat de koningen, de prinsen, de profeten, de dichters, waren vergeten, en telkens weer vergeten: dat spreken ook luisteren betekent, dat denken ook danken betekent, dat bij name roepen ook bij name geroepen worden betekent, dat scheppen ook geschapen worden betekent.

Het gehele evenwicht tussen mijn bevelvoerende en mijn gehoorzame positie in de wereld wordt verstoord door al degenen die macht of wetenschap of kunst of gezag, als doel op zichzelf nastreven. In ons tijdperk is de koning nooit zonder de slaaf, de rechter nooit zonder de beklagde, de wetenschapper nooit zonder zijn geweten, de priester nooit zonder zijn eigen lekeziel. In ons tijdperk is er geen man die niet ook vrouw is, geen grijsaard die niet ook een kind in zijn hart draagt, want altijd heeft de gekruisigde al tot ons gesproken voordat wij dachten, altijd heeft hij al geleden voordat wij deden lijden, altijd heeft hij al gehoorzaamd voordat wij bevalen, altijd is hij al een gezang geweest voordat wij onze mond openen om te zingen.

De mens is niet langer alleen. Welnu, dit zou een lege logische bewering zijn, als het heidense woord mens, in zijn abstracte enkelvoud van één mens, in 'ICHTHYS' niet was uiteengespat. De Zoon des Mensen van het oude verbond en de Koning van het nieuwe verbond – de nederige, Jezus, en de verhevene, Christus – weerlegt dat God aparte atomen schiep, met elkaar luisterend naar de naam 'MENS'. We zijn niet allemaal eenheidsuitgaven van een bepaalde diersoort. We zijn, ieder van ons, een soort, en samen vormen we een soort opgebouwd uit ontelbare soorten, species specierum. Dit is geen mooie woordspeling. Neen, het wil zeggen dat we buiten het Christelijk tijdperk apart aangeduid worden als de schamele halfheid van één sekse, als één generatie, één plaats, één klasse, één intelligentie, één individuele apartheid. Binnen de Christelijke era luidt iedere hoorder van het woord die de hand reikt aan één enkele verschoppeling, en elk enkel groepje dat bestaat uit een spreker en een luisteraar, uit een gehavend slachtoffer en een

gedoopte barmhartige Samaritaan, als koppel een nieuw tijdperk in. Om een eenvoudig voorbeeld te geven: Als iedere rechter in onze rechtbanken slechts in één enkel geval van misdaad zou hoeven recht te spreken, en dat zou oplossen door zo lang als dat nodig zou zijn met de misdadiger samen te leven, zouden onze gevangenis­sen plaats gemaakt hebben voor een 'eschatologisch' (op het einde der tijden gericht) substituut. Welnu, dit klinkt bespottelijk. En toch, wat wij pogen te bereiken met een voorwaardelijke veroordeling, wijst precies in deze richting. Want een voorwaardelijke veroordeling werkt klaarblijkelijk niet – alle rapporten zijn het hierover eens – tenzij de veroordeelde persoon in staat is naar een veranderde omgeving te verhuizen. Van nu af moet minstens één persoon bij hem gezien worden die hij niet eerder ontmoette, en waarschijnlijk moet minstens één persoon die hij tevoren gewoon was te ontmoeten, uit zijn dagelijks leven verdwijnen. Het komt er dus op neer dat de rechter, hoewel hij zelf wel op zijn stoel kan blijven zitten, telkens als hij iemand veroordeelt, verwacht dat er ergens in onze samenleving iemand zich bij de veroordeelde zal voegen en aan zijn proeftijd zin zal geven. Maar wanneer dit inderdaad gebeurt – en ik heb het niet over onze overbelaste reclasseringsambtenaren, maar over barmhartige Samaritanen die dat maar ééns doen, maar met hun hele hart – wanneer dat gebeurt, dan schept dat toekomst.¹ Waarom? Omdat dan een mens deze misdaad en het proces heeft leren verstaan als tot hem gericht en tot niemand anders. Dat wil zeggen dat hij niet zal spreken over de maatschappij die de rekening moet betalen, dat hij geen beroep zal doen op de vroede vaders; hij zal zeggen: dit slaat op mij.

Heeft dit iets te maken met de geschiedenis van het mensdom in het Christelijk Tijdperk? Ja, zeker. Want het ontwerp hiervoor werd 900 jaar geleden geschetst. Toen trad de Kerk de wereld binnen en maakte geschiedenis door voor het eerst ons hele strafrecht te veranderen. Het motto luidde eenvoudig: Een rechter kan geen rechter zijn tenzij hij in zijn eigen hart de zwakke plek ontdekt door welke ook hij schuldig had kunnen worden aan de daad die hem door één berouwvolle ziel werd opgebiecht.

Mijn suggestie betreffende de voorwaardelijke veroordeling is rechtstreeks afkomstig van deze zin uit het Grote Biechtboek van 1050. Natuurlijk stamt de wijsheid van dit boek rechtstreeks van het Nieuwe Testament, omdat hier alle mensen hun individueel karakter te rechter tijd ontvangen als onderdeel van het gehele proces, waarin de Ene Mens uit ons allemaal geschapen wordt. Wie weet

wie hij morgen zal zijn? We zullen zijn die we zijn zullen, is de waarheid van mensen die door hun Schepper heengeleid worden door de nacht van hun eigen vooronderstellingen over zichzelf. Het is stellig een angstaanjagende waarheid dat we zullen zijn zoals HIJ, die naar de woorden van het Oude Testament, zal zijn die hij zijn zal (Ex. 3:14). Daarom kan geen mens dit 'we zullen zijn die we zijn zullen', deze onbeperkte vrijheid aan, tenzij innerlijk zijn binding met alle mensen sterk genoeg is – binnen één tijdperk, één schepping, één gemeenschap van op elkaar betrokken zijn en wederzijds vertrouwen. Niemand kan als eenling zeggen 'ik zal zijn die ik zijn zal', zonder zich belachelijk te maken, of de duivel te zijn, die zo talrijk van gedaanten is dat hij zichzelf Legioen moet noemen.² (Marcus 5:9) Maar als hij zegt dat we allemaal samen de Zoon zijn, die even goddelijk zal worden als de Vader, dan zal hij binnen deze geschiedenis zijn eigen trefwoord vernemen, het woord dat hij, en hij alleen, geroepen is te spreken. De 'Wij' die zullen zijn die zij zijn zullen, bestaan niet uit stomme dieren. Tot deze 'Wij' kan niet iemand behoren die een willekeurig iemand blijft. Iedereen moet binnentreden, en deel worden van die 'Wij' op het voor hem weggelegde uur, met zijn vermogen echt iemand te worden, deze bepaalde persoon. Dit vreemde geheel, van de uit personen tot één lichaam gemaakte Mens, werd door Augustinus³ beschreven in zijn commentaar op de schepping van de Mens als de adem van iemands roeping 'door welke de goddelijke Wijsheid in het verborgene tot dat schepsel spreekt, dat als grondtrek heeft, dat het zich moet omdraaien en de andere kant moet opgaan'.

Wanneer de man rechtsomkeert maakt, ziet hij de vrouw in zichzelf; wanneer de rechter rechtsomkeert maakt, ziet hij de misdadiger in zichzelf. Wanneer de koning rechtsomkeert maakt, ziet hij de slaaf in zichzelf. Dit alles is onder ons niet duidelijk meer, want tegenwoordig moet de ondergeschikte rechtsomkeert maken om de chef in zichzelf te zien, moet de massa rechtsomkeert maken om de regering in zichzelf te zien. Ja, zelfs de kinderen worden slachtoffer van de moderne opvoeding, tenzij ze rechtsomkeert maken en de leraar in zichzelf ontdekken.

We hebben de Evangeliën gezien als fasen van het proces waarin het Evangelie van de volmaakte mens opmarcheerde, eerst naar de stammen, toen naar de Romeinen, daarna naar de Heiligen, tenslotte naar de Grieken. En omdat het proces via vier verschillende gestalten verliep, kwam het los van elk van hen, werd het zo vrij als hun Heer, zoals het Goede Nieuws zelf vrij geweest was.

In een boek dat tegelijkertijd werd geschreven, werd wat de vier Evangelieschrijvers volbrachten, voor onmogelijk verklaard. En we hebben de betrokken alinea uit het Boek van Henoeh geciteerd, omdat deze kwestie, het schrijven van boeken over zaken van leven en dood, onze zaak is, en het probleem van elke tijd. De Evangelisten werden bij voorbaat veroordeeld met deze woorden: 'Mensen werden niet geschapen om van hun oprechte geloof te getuigen door middel van pen en inkt'.⁴ Dat is een indrukwekkende verklaring. En alle critici, die het Evangelie gereduceerd hebben tot één bron, zouden de schrijver van deze 'Bron' van onze Evangelien vast voor een gevallen engel uitgemaakt hebben. Ik zou aan de kant van het boek van Henoeh staan als we slechts één Evangelie hadden. Maar we hebben er vier. We hebben er vier, als estafettelopers in de wedloop van het Evangelie van zijn 'Marathon', van het Kruis, naar ons 'Athene', d.w.z. tot binnen de wereld van de mensen. In zijn viervoudigheid is het geschreven Evangelie het lichtende spoor dat overblijft in de duisternis, van Christus op Golgotha, naar de Kerk van Jacobus in Jerusalem, naar de Kerk van Petrus in Rome, naar de Kerken van Paulus verspreid over de gehele Heidense Wereld, en tenslotte naar Johannes en naar het eiland Patmos, deze eeuwige ballingschap van welk in de wereld komend Christendom ook, als die wereld niet anders is dan de wereld van vandaag. De vier Evangelien vormen een lijn, en het enkele Evangelie is een punt op die lijn die ver vóór het eerste Evangelie begint en die eindigt op een punt, Patmos, dat steeds verder ligt dan al het georganiseerde Christendom van welke bepaalde tijd ook.

Op dit ogenblik verstaan we de volle betekenis van de nadruk die de Evangelisten leggen op hun dienen van het Woord, ieder op zijn specifieke tijd: zij hebben nooit gezegd: geschreven door Johannes, Marcus, etc. Als we niet cynisch zijn behoren we, tot op de dag van vandaag, te zeggen: 'het Evangelie naar Mattheus', of 'naar Marcus'.⁵ Ik weet best, dat dit tegenwoordig niet erg in ere wordt gehouden. Toch lijkt het mij dat het alle beginselen van de zaak waar we mee bezig zijn staft. Ten eerste is Jezus zelf het Evangelie. Maar hij is zo dwingend, dat rivieren van leven uit hem stromen die mensen dwingen het Goede Nieuws op te schrijven. Vier mensen, in veertig opeenvolgende jaren 'stemmen overeen', en dit 'overeenstemmen' is de premisse voor elk van de vier Evangelien. Hij die, op grond van literaire of taalkundige geleerdheid, uitgaat van alleen maar één van de vier, eindigt onherroepelijk bij de ontkenning dat er ooit een Evangelie was. Want het Evangelie

kenmerkt zich als Evangelie, eenvoudig door vier evangelisten door vier decades heen in beweging te brengen. Als slechts één man een boek geschreven had, dan zou dat de gevallen engel zijn uit het Boek van Henoch. De schrijvers zijn alle vier leden van het Tijdslichaam van vier decaden, dat wij ons met zo'n dorre naam nauwelijks als een levend Lichaam voor de geest kunnen roepen, omdat we het ons dan voorstellen als een structuur in de ruimte. Toch is dit Tijdslichaam een groots gedicht, waarvan Christus de eerste regel is en de Evangelieschrijvers de volgende regels zijn. Maar het is alles één lied. In het nieuwe Tijdperk van het Christendom zijn de mensen uren, en de stenen van vroegere tempels zijn nu dagen of uren die gestalte krijgen in levende zielen en volkeren. Dit beeld van een Lichaam in de Tijd, lijkt de logica van de wijsgeren te boven te gaan. Gelukkig leven wij, ieder van ons, dank zij dat Tijdslichaam. Wij, alle gelovigen, geven ofwel met elkaar Christus gestalte in onze eigen tijd, of er heeft nooit zoiets als Christendom bestaan. Als dit zo is, schreven de Evangelieschrijvers niet zelf, of als individu, boeken, maar gaven ze de boodschap door in het uur waarin ze geroepen werden. Omdat het op het juiste tijdstip gebeurde, werd de inkt gereinigd en het papier tot leven gebracht. Met de term 'in overeenstemming met', omschreef de symfonie van alle stemmen het vloeiend onderdeel van elke individuele schrijver. Als je gelooft dat Dante's Divina Commedia vers na vers geschreven werd, en dat er geen vers in staat dat van het begin af in relatie stond tot het eind, dan moet je ook de Evangeliën beoordelen als gescheiden grootheden. Maar in dat geval moet je me niet kwalijk nemen dat ik niet geïnteresseerd ben in je inzichten, want dan geef je er blijk van een volslagen barbaar te zijn op het gebied van creativiteit. Een grote symfonie bestaat eerst als een geheel en ontvouwt zich pas later in de afzonderlijke delen. Knoeiers kunnen vier delen aan elkaar rijgen; maar dat geeft ons juist het recht hun knoeiers te noemen. Het criterium voor het Christendom is dat het alle tijden samenbindt. Daaruit volgt dat de vier Evangeliën één zijn, voordat ze verdeeld worden over veertig jaar. Je kunt lachen om deze bewering. Maar dit is het geloof van de Stichter van ons Tijdperk; het is het geloof van de vier Evangelisten en het is het enige geloof dat überhaupt waard is de koninklijke naam van GELOOF te dragen.

We zijn gezaaid in één krachtenveld, en dat is de tijd. En de Marathonlopers, de fakkeldragers in deze estafetteloop, breken heen door de ijzeren ring van elke cultuurcyclus, van elk bescha-

vingstijdperk, van elke periode van één deelmilieu. Aan hun vruchten zul je ze kennen, en alleen maar aan hun vruchten. Gezaaid in een ongelofelijke en ongelovige situatie, ontgroeien ze door hun vruchten deze gegeven situatie en bakenen ze de ruimere hemel af van één mensengeslacht door alle tijdperken en alle tijden heen. Hiermee worden de millennia van Spengler, de twintig en nog een paar beschavingen van Toynbee, de delen van het standaardwerk 'Cambridge Wereldgeschiedenis', goedschiks of kwaadschiks omgevormd tot de hoofdstukken van Eén boek, tot mijlpalen van één Weg. Maar zonder het Evangelie zou er noch één boek, noch één weg zijn, want op elk ogenblik zijn er de mensen van hun eigen tijd, en hun eigen beschaving, en hun eigen cultuur, of hun eigen revolutie, die behagen scheppen in hun eigen belangrijkheid, en die elke gedachte de eigen tijd te buiten te gaan verfoeien als een belediging van het gezonde verstand. Het Evangelie is altijd het gezonde verstand van morgen, nooit het gezonde verstand van gisteren.

Maar, om dezelfde reden is er maar één Evangelie in alle tijden. Als je door de vier decaden van de vier Evangelien heentrekt, herken je de eenheid van het Evangelie. En als je daarna de mensen ontmoet die alleen maar leven en sterven in hun eigen tijd, kun je hen er misschien niet van overtuigen dat er een Christelijk tijdperk bestaat, maar je kunt zelf wél weten dat een Christelijk tijdperk mogelijk is.

Noten

1. Dit is niet zo ver gezocht als het misschien klinkt, want enige jaren geleden nam het slachtoffer van een poging tot beroving en van een beschieting, een professor aan een Theologisch Seminarie, de veroordeelde aanvaller in zijn huis op om het hier naar voren gebrachte idee te verwerkelijken.
2. Dit bedrieglijke zoeken naar vele vormen wordt beschreven in mijn boek: 'The Multiformity of Man', Beachhead Press, Norwich VT, 1948; in het Nederlands verschenen onder de titel 'De onbetaalbare mens', Lemniscaat, 1966.
3. Augustinus, 'De Genesi ad litteram' (401-414 n.C), I,10.
4. 'Book of Henoch' 69:10, zie blz. (42).
5. In het Engels: 'according to', in overeenstemming met; op deze woorden heeft wat volgt betrekking (vert.)

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE

I. Nog verkrijgbare boeken

In het Nederlands:

- 'Inleiding tot het denken van E. Rosenstock-Huessy', door Prof. Dr. J. M. Hasselaar. Ten Have, 1973, 291 p., paperback.
- 'Op weg naar de Planeet', door Ko Vos. Particuliere uitgave, 1975, 100 p., ingenaaid (nog enkele exemplaren verkrijgbaar bij de schrijfster, Klosseweg 2, Wanneperveen, Post Nijeveen).
- 'Sprak en Werkelijkheid.' Oorspronkelijke titel: *Speech and Reality*, vertaald door Elias Voet. Vereniging Rosenstock-Huessy-Huis, Haarlem, 1978, 155 p., ingenaaid.
- 'De Vrucht der Lippen.' Oorspronkelijke titel: *Fruit of Lips*, vertaald door Elias Voet en Sam Hartman, Ten Have, 1981, 126p., paperback.

In het Engels:

(Deze boeken kunnen besteld worden bij de vertegenwoordiger van Argo Books in Nederland: M. van Vliet, Pijperstraat 20, Heemskerk)

- 'Camp William James', door Jack Preiss. Argo, 1978, 272 p., geïllustreerd, ingenaaid.
- 'The Christian Future.' Harper, 1966, 248 p., ingenaaid.
- 'I am an Impure Thinker.' Argo, 1969, 200 p., ingenaaid en gebonden.
- 'Fruit of Lips', The Pickwick Press, Pittsburgh Pa, 1978, 143 p., ingenaaid.
- 'Judaism despite Christianity' (Briefwisseling met Franz Rosenzweig). University of Alabama Press, 1969, 198 p., gebonden.
- 'The Multiformity of Man.' Beachhead, 1948, 70 p., ingenaaid.
- 'Magna Carta Latina', door Eugen Rosenstock-Huessy en Ford Battles. The Pickwick Press, 296 p., ingenaaid.
- 'Out of Revolution.' Argo, 1969, 795 p., ingenaaid.
- 'Planetary Service'. Argo, 1978, 144 p., ingenaaid.
- 'Speech and Reality'. Argo, 1969, 200 p., ingenaaid en gebonden.

In het Duits:

(Bij Argo Books Nederland.)

- 'Der Unbezahlbare Mensch.' Käthe Vogt Verlag, 1955, 200 p., ingenaaid.

Opmerking:

Naast bovenstaande boeken zijn een aantal kleinere geschriften en op bandjes vastgelegde toespraken van Eugen Rosenstock-Huessy verkrijgbaar. Een catalogus van boeken en bandjes kan op verzoek worden toegezonden door Argo Books Nederland.

II. Niet meer verkrijgbare boeken

(De volgende lijst is beknopt. Een meer volledige bibliografie is opgenomen in 'Das Geheimnis der Universität', hieronder vermeld.)

- 'Das Alter der Kirche' (geschreven met Joseph Wittig). Berlin; Lambert Schneider, 1927-28, drie delen, 1250 p.
- 'Das Arbeitslager.' Jena: E. Diedrichs, 1931, 159 p.
- 'Der Atem des Geistes.' Frankfurt: Verlag der Frankfurter Hefte, 1951, 294 p.
- 'Des Christen Zukunft.' Siebenstern, 1965, 350 p., ingenaaid.
- 'Dienst auf dem Planeten.' Kohlhammer, 1965, 176 p., ingenaaid.
- 'Die Europäischen Revolutionen und der Charakter der Nationen.' Kohlhammer, 1961, 584 p., gebonden.
- 'Frankreich-Deutschland.' Käthe Vogt, 1957, 108 p., gebonden.
- 'Das Geheimnis der Universität.' Kohlhammer, 1958, 320 p., ingenaaid.
- 'Heilkraft und Wahrheit.' Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 1952, 215 p.
- 'Die Hochzeit des Krieges und der Revolution.' Würzburg: Patmos, 1920, 306 p.
- 'Im Kampf um die Erwachsenenbildung.' Leipzig: Quelle & Meyer, 1926, 240 p.
- 'Industrierecht.' Berlin, H. Sack, 1926, 183 p.
- 'Ja und Nein.' Lambert Schneider, 1968, 180 p., ingenaaid.
- 'Königshaus und Stämme.' Scientia, 1965, 418 p., gebonden.
- 'De Onbetaalbare Mens.' Oorspronkelijke titel: 'Der Unbezahlbare Mensch', vertaald door H. J. de Koster, met een inleiding van Prof. Dr. P. Smits. Lemniscaat, 1966, 195 p., ingenaaid.
- 'Soziologie', eerste deel: 'Die Übermacht der Räume.' Kohlhammer, 1956, 336 p., gebonden.
- 'Soziologie', tweede deel: 'Die Vollzahl der Zeiten.' Kohlhammer, 1958, 774 p., gebonden.
- 'Die Sprache des Menschengeschlechts', eerste deel. Lambert Schneider, 1963, 810 p., gebonden.
- 'Die Sprache des Menschengeschlechts', tweede deel. Lambert Schneider, 1964, 903 p., gebonden.
- 'Die Umwandlung.' Lambert Schneider, 1968, 140 p., ingenaaid. (Dit is de Duitse versie van: 'Fruit of Lips', daarvan vooral aan het begin en eind sterk afwijkend).
- 'Werkstattaussiedlung.' Berlin: J. Springer, 1922, 286 p.
- 'Zurück in das Wagnis der Sprache.' Käthe Vogt, 1957, 82 p., gebonden.

